

üçüncü sektör

KOOPERATİFÇİLİK

ISSN 1300-1469

EKİM - KASIM - ARALIK 2001

SAYI : 134

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU ORGANLARI

YÖNETİM KURULU

- Başkan** : **Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ**
Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanı
- Başkan Yrd.** : **Dr. Selim YÜCEL**
T.Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdür Yardımcısı
- Muhasip Üye** : **Yrd. Doç. Dr. Nurettin PARILTI**
G.Ü.I.I.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. Kadir ARICI**
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürü
- Üye** : **Prof.Dr. Burhan AYKAÇ**
G.Ü.I.I.B.F. Dekanı
- Üye** : **Doç. Dr. Nevzat AYPEK**
G.Ü.Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Erol DOK**
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye** : **Prof. Dr. Celal ER**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ**
G.Ü.Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **İrfan GÜNDOĞDU**
T.Tarım Kredi Koop. Merkez Birliği Genel Müdürlüğü
İdari İşler Müdürü
- Üye** : **Yavuz KOCA**
T.M.O. Genel Müdür Yardımcısı
- Üye** : **Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Dr. Eyüp SERİN**
Pankobirlik Genel Müdürlüğü Ticaret Müdür Yardımcısı
- Üye** : **Doç. Dr. Ahmet TURAN**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Nevzat USLUCAN**
T.K.B. TÜGEM Daire Başkanı

DENETLEME KURULU

- Başkan** : **Özdemir ÜNSAL**
Emekli Bankacı
- Üye** : **Erol DEMİR**
Mali Müşavir
- Üye** : **Durmuş YURTOĞLU**
Pankobirlik Genel Müdürlüğü Ticaret Müdürü

HAYSİYET DİVANI

- Başkan** : **Nurettin HAZAR**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye** : **Vedat KOÇ**
T.Tarım Kredi Koop Sakarya Bölge Müdürü
- Üye** : **Hüsnü POYRAZ**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

*Yönetim Kurulu herhangi bir maaş, ücret ve hakkı huzur almamaktadır.
Kurum organlarının üyelerinin isimleri soyadı sırasıyla yazılmıştır.*

Ekim - Kasım - Aralık 2001 Sayı: 134
Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Tarafından
Üç Ayda bir Yayınlanır
Fiyatı: 3.000.000.- TL
Yıllık Abone: 12.000.000.- TL
Yurtdışı: 4 \$ - 7 DM

İdare ve Yazışma Adresi:
Head Office and
Correspondence Address:
Mithatpaşa Caddesi 38/A 06420 Kızılay - ANKARA
TEL: (312) 435 98 99 - 435 96 91
Fax: (312) 430 42 92
Web Sitesi: <http://www.koopkur.org>
e-mail: admin@koopkur.org

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Celal ER

Teknik Sorumlu
İrfan GÜNDOĞDU

YAYIN KURULU

Başkan : Dr. Selim YÜCEL
Raportör : Doç. Dr. Ahmet TURAN
Üye : İrfan GÜNDOĞDU
Üye : Yavuz KOCA
Üye : Osman OKTAY
Üye : Nevzat USLUCAN

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dizgi-Baskı ALİÇ OFSET
Ger-San Sanayi Sitesi İstanbul Yolu 13. Km. 658 Sok. No: 42 Ergazi-ANKARA
Tel: 0.312 257 13 00

Üçüncü Sektör KOOPERATİFÇİLİK Hakemli bir Dergidir

İÇİNDEKİLER

Başyazı

KOOPERATİFLER VE SENDİKALAR

Yavuz KOCA.....3

ANKARA İLİNDE BUĞDAY ÜRETEN TARIM İŞLETMELERİNDE
FARKLI HASAT TEKNİKLERİNİN BİRİM MALİYETLERE ETKİSİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ.....5

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDE TARIM

Dr. Duygu AKTÜRK29

EKOLOJİ DÜŞÜNCESİ VE EKOLOJİ DÜŞÜNCESİNİN TEMEL
KAVRAMLARI

Arş.Gör. Ahmet MUTLU*45

HALKLA İLİŞKİLERİN GELİŞİM SÜRECİ VE ÖRGÜT AÇISINDAN
ÖNEMİ

Dr. Muharrem ÇETİN*61

GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

İlhan SAĞSEN*75

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ 2001 YILI BİBLİYOGRAFYASI.....95

K üçüncü sektör OOOPERATİFÇİLİK

BAŞYAZI

KOOPERATİFLER VE SENDİKALAR

Yavuz KOCA*

Ülkemizde istisnai bazı sektörler hariç genelde verimlilik düşüktür. Tasarruflar gelire oranla yetersizdir. Yatırımlarda süreklilik ve rantabilite dönemseldir. Teknoloji gelişimi, Araştırma-Geliştirme (ARGE)'ye ayrılamayan pay nedeniyle istikrarsızdır. Tarım ağırlıklı olarak tabiat şartlarına bağımlıdır. Bütün bunlara ilaveten toplumsal örgütlenmeler insanımızda **gerekli güveni** bulamamıştır. Sivil sosyal örgütlenmeler kısmen başarılı iken sivil ekonomik örgütlenmeler "azıcık aşım, kaygısız başım" paradokusunda ve kötü örneklerin gölgesinde zikzaklar çizmiştir. Bütün bu zikzakları düzeltebilecek ve bu sahadaki açığı kapatabilecek yegane model ise kooperatifçiliktir.

Kooperatifçilik bu avantajına rağmen neden başarılı olamamıştır sorusunu ciddi bir araştırma ile sorgulamak gerekiyor. Türkiye'de mensuplarının haklarını en iyi koruyan organizasyonlar hangileridir diye sorulacak soruya verilecek cevapların başında sendikalar gelir. Kooperatifler hangi sırada yer alır bilemiyorum. Ancak ilk üçe giremeyeceğini tahmin ediyorum. Oysa öz olarak kooperatiflerde mensuplarını ilgilendiren ortak payda daha yüksektir. Sendikalar birinci öncelik olarak ücreti ele alırken kooperatifler birinci önceliğini net tespit edemediler. Çünkü kooperatiflerde güven kavramı soyut özelliği nedeniyle tartışmaya açıktır ve ücret gibi matematiksel olarak somut bir şekilde ortaya konulamamaktadır.

Bir diğer açmaz ise ülkemizdeki kooperatiflerde sayısının fazla olmasıdır. Özellikle 1980'li yıllarda mantar gibi türeyen konut kooperatiflerinde sayısal olarak

* Türk Kooperatifçilik Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi

az olmakla birlikte art niyetli bazı kişilerin yönetimde etkin olması sonucu epeyce insanın canı yandı. Aslında bu sorun gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yaşanmaktadır. Kırsal nüfusun fazla, kişi başına milli gelirin düşük ve alt gelir gurubuyla üst gelir gurubu arasındaki açığın uçurum boyutunda olduğu, sağlıksız göçle gecekondulaşmanın artması sonucu varoş kültürünün egemen olduğu, cahil cesur olur söylemiyle eğitimsiz kişilerin bazı organizasyonlarda yönetici kadrolarına geldiği toplumlarda koopeatifzede sayısının fazla olmasını doğal karşılamak gerekir. Durum böyle olunca kooperatifçiliğe olan güvenin sarsılması da normal karşılanmalıdır. Güvenin sarsıldığı bir yerde ise bırakalım yeni filizlerin yeşermesini açan tomurcukların dahi kuruma ihtimali vardır.

Başta Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve diğer sorumlu kuruluşlar geçmişe kıyasla ciddi mesafelelerin alındığı kooperatifçilik çalışmalarında, yukarıda vurguladığım olumsuzlukları gidermek üzere yaraya neşter vurmamak zorundadır. Taşrayı dolaştığımızda özellikle hayvancılık ve meyvecilik alanında çok başarılı kooperatifler görüyoruz. Başarının nedenine baktığımızda birinci sırada yönetsel güvenin ve kamu kuruluşlarının adil yaklaşımının ve kontrol müessesesinin sağlıklı çalışmasının, ikinci sırada ise birinciye bağlı olarak ortaklara sağlanan faydanın geldiğini görüyoruz. Çünkü sonuç olarak herkes gibi bizim insanımız da kendisine emeğinin karşılığı sağlanan faydaya bakmaktadır.

Kooperatifler ileriye yönelik sağlam zeminler yakalamak istiyorsa üyelerinin haklarını sonuna kadar gözeten bir sendika gibi hareket etmek durumundadır. Dünyanın süper ülkelerinde de dahil olmak üzere, bir örgütlenme modeli olan kooperatifler tarımın ve kırsal kesimin sorunlarına çarede en güçlü alternatiftir. İhtisas kooperatifçiliği ise bir aşama daha ileride, alternatiften öte ana gövdeyi oluşturur. Dolayısıyla, iyi örnekler oluşturmak, ortaklarda mensubiyet şuurunu geliştirmek, sosyal ve ekonomik sahada katma değer üretmek, üretilen katma değerden ortakları faydalandırmak ve nihayet insanların geleceğe güvenle bakmasını sağlayacak her manada temiz bir ortam oluşturmak kooperatif yöneticilerinin hedefi olmalıdır. O zaman kooperatif üyelerini kapıdan kovsanız bacadan gererler. Ve kooperatiflerine sahip çıkarlar.

Son Söz: Kendisine emanet edilen herhangi bir şeye ihanet/hiyanet edenler mutlaka bedelini öderler Burada olmazsa orada.

K **üçüncü sektör** KOOPERATİFÇİLİK

ANKARA İLİNDE BUĞDAY ÜRETEN TARIM İŞLETMELERİNDE FARKLI HASAT TEKNİKLERİNİN BİRİM MALİYETLERE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç.Dr. Harun TANRIVERMİŞ*

Doç.Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ*

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, buğday üretiminde farklı hasat tekniklerinin üretim maliyetlerine etkilerinin Ankara İli örneğinde incelenmesidir. Buğday üretiminde tırpan, orak makinası ve biçerdöver ile hasat yapan işletmelerden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen örnek işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler analiz edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, buğday üretiminde dekara işgücü ve çekiş gücü gereksinimi tırpan ile hasat yapan işletmelerde sırasıyla 8,62 saat ve 1,43 saat, orak makinası ile hasat yapan işletmelerde 5,14 saat ve 1,98 saat, biçer döver ile hasat yapan işletmelerde ise 2,24 saat ve 1,25 saat olarak bulunmuştur. Biçerdöver ile hasat yapan işletmeler, daha düşük bir üretim maliyetine, birim alana daha yüksek bir brüt ve net kara sahiptir. Diğer işletme gruplarına göre birim alana nispeten daha az girdi (gübre, tohum, ot ilacı) kullanan tırpan ile hasat yapan işletmelerde gayri safi üretim değeri en yüksek değerde bulunurken, samanın GSÜD içindeki payı da, bu işletmelerde daha fazladır.

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

A RESEARCH ON THE EFFECTS OF DIFFERENT HARVEST TECHNIQUES TO PRODUCTION COSTS ON FARMS THAT PRODUCED WHEAT IN ANKARA PROVINCE.

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the effects of different harvest techniques to production cost on the sample of Ankara Province. The data was collected by survey from farms that determined by simple random sampling method from the population of farms for each harvest technique such as scythe, reaper and combine harvester.

According to the research results, the labour and tractor power requirements per decar are respectively 8.62 hours and 1.43 hours on the farms that harvested with scythe, are 5.14 hours and 1.98 hours on the farms harvested with reaper and are 2.24 hours and 1.25 hours on the farms harvested with combine harvester. The farms harvested with combine harvester have lower production cost and higher gross margin and net profit per decar. While the highest gross product value was determined on the farms harvested with scythe which also have relatively lowest input use, the ratio of straw value in gross product value was higher in that farms than the others.

1.GİRİŞ

Tarımsal üretimde ana amaç, doğal ve insan kaynaklarının verimli bir biçimde kullanılması ile üretim miktarı, verimlilik ve üretici gelirinin artırılmasıdır. Böylece bir yandan tarım işletmelerinin geliştirilmesi sağlanabilecek ve diğer yandan da tarımın ulusal ekonomiye olan katkıları artırılacaktır. Bunun için tarımda kullanılan teknolojilerin gelişme düzeylerinin izlenmesi, uygulanan tarım politikalarının sonuçlarının değerlendirilmesi ve kaynak kullanım etkinliğindeki değişmelerin gözlenmesi amacıyla maliyet analizlerine gereksinim bulunmaktadır.

Tarımda birim ürün maliyetlerini saptamak, işletme faaliyetlerinin kontrolünü gerçekleştirmek, üretim planlarının hazırlanmasına yönelik

verileri sağlamak ve işletme ile ilgili kararların alınmasına yardımcı olmak vb. amaçlar için maliyet analizleri yapılabilmektedir (1)(2)(3)(4). Bu amaçlar içinden ülkemizde özellikle destekleme kapsamındaki ürünlerin fiyatlarının saptanması amacı ile maliyet analizlerinden yararlanılmaktadır. Bununla birlikte, tarım politikalarının sürekli olarak gözden geçirilmesi yönünden tarımda üretim maliyetlerinin güncelleştirilmesine yönelik veri tabanının oluşturulmasına da gereksinim bulunmaktadır.

Tarımda maliyet analizlerinden yararlanılarak birim ürün maliyetinin azaltılabilme ve dolayısıyla bireysel ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet edebilme olanakları değerlendirilebilir. Bu araştırma, ülkemizde tarım işletmelerinin büyük bir bölümünün üretim deseninde bulunan buğday üretiminde farklı hasat tekniklerini kullanan üreticilerden 1998 üretim dönemi için toplanan veriler ile dekara fiziki üretim girdileri kullanım seviyeleri, verimleri, brüt ve net karların hesaplanması amacıyla yapılmıştır. Böylece farklı hasat tekniklerinin birim ürün maliyetlerine etkisi, orijinal veriler ile ortaya konulmuştur.

Türkiye'de 1998 yılında 9,4 milyon ha alanda 21 milyon ton buğday üretilmiş ve birim alan verimi 223,4 kg/da olarak gerçekleşmiştir (5). Nadasa bırakılan alan hariç, işlenen alanın % 42,61'inde buğday yetiştirilmektedir. Tarım işletmelerinin sayıca % 70,50'si buğday yetiştiriciliği yapmaktadır (6). Bu oranla tarımında buğdayın önemli bir ürün özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak ülkemizde buğday üretiminde üretim teknolojisi yönünden homojen bir yapı gözlenmemektedir. Toprak işleme, bakım ve özellikle hasat işletmelerinde üreticiler bölgelere göre farklı tekniklerden yararlanmaktadırlar. Bunların birim ürün maliyeti ve birim alana fiziki girdi kullanım düzeyi üzerine etkilerinin analiz edilmesi ise, oldukça önemli bir araştırma konusudur.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın önemi ve amacının açıklandığı giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde kullanılan materyal ve yöntemler ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları üçüncü bölümde ve başlıca sonuç ve öneriler ise dördüncü bölümde yer almaktadır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

2.1.Materyal

Araştırma kapsamında incelenen farklı hasat tekniklerini kullanan işletmelerden, buğday üretim maliyeti ve fiziki girdi kullanımına yönelik materyal, söz konusu işletmeciler ile yüz yüze görüşülerek doldurulan anket formları yoluyla toplanmıştır. İncelenen işletmelerden buğday üretim faaliyeti ile ilgili olarak veri temininde 1998 üretim dönemi dikkate alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ikincil veriler ise, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Ankara İl ve İlçe Müdürlükleri, Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kuruluşların yayınlarından ve kayıtlarından elde edilmiştir. Ayrıca araştırma konusu ile ilgili olarak daha önce yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarından da yararlanılmıştır.

2.2.Yöntem

İncelenen tarım işletmelerinde muhasebe kayıtları tutulmadığından, işletmelerde buğday üretim faaliyetine ilişkin veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anket formunun hazırlanmasında daha önce benzer çalışmalarda kullanılan anketlerden yararlanılarak, araştırmanın amacına uygun anket formu oluşturulmuştur.

Araştırmada Ankara İlinde tırpan, orak makinası ve biçerdöver ile buğday hasadı yapan işletmelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, her hasat tekniği için Ankara İlini yansıtacak düzeyde ikişer ilçe belirlenmiştir. İlde tırpan ile buğday hasadının nispeten fazla olduğu Çubuk ve Kızılcahamam İlçeleri, orak makinası ile hasadın nispeten yoğun olduğu Kalecik ve Elmadağ İlçeleri ile biçerdöverle buğday hasadının yoğun olduğu Haymana ve Polatlı İlçeleri, İl Müdürlüğü'nde çalışan teknik elemanların da görüşü alınarak belirlenmiştir. Bu ilçelerde her bir hasat tekniğinin yoğun olarak kullanıldığı 10'ar köy tespit edilmiştir. Söz konusu köylerde ilgili buğday hasat tekniğini kullanan bütün tarım işletmeleri, araştırma popülasyonunu oluşturmuştur. Her hasat tekniği için işletmele-

rin buğday ekim alanı genişlikleri örnekleme birimi olarak dikkate alınarak, aşağıda formülü verilen basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile anket uygulanacak işletme sayısı belirlenmiştir (7):

$$n = \frac{N \cdot \sigma^2}{(N-1) D + \sigma^2}$$

Formülde,

N=Populasyondaki işletme sayısını,

s²=Populasyon varyansını,

D=(d² / z²) değeri olup,

d=Populasyon ortalamasından müsaade edilen hata miktarını

z=Hata oranına göre Standart Normal Dağılım tablosundaki Z değerini göstermektedir.

Araştırmada anket uygulanacak işletme sayısının belirlenmesinde %5 hata payı ve %95 güvenilirlik sınırları içinde çalışılmıştır. Yukarıda verilen formüle göre yapılan hesaplamalar sonucunda, tırpan ile buğday hasatı yapan işletmelerde örnek hacmi 78 adet, orak makinası ile buğday hasat eden işletmelerde 84 adet ve biçerdöver ile buğday hasat eden işletmelerde 113 adet olmak üzere toplam 275 adet işletme olarak tespit edilmiştir. Örneğe girecek işletmeler, belirli işletme arazisi genişlikleri arasında yer alan işletmelerin toplam populasyon içindeki dağılımı dikkate alınarak tesadüfi olarak belirlenmiş, ayrıca örnek hacminin % 25'i kadar da yedek işletme saptanarak, örneğe çıkan işletme sahipleri bulunmadığı durumlarda, yedekleri ile anket yapılmıştır.

İşletmecilerle karşılıklı görüşülerek doldurulan anket formları gözden geçirildikten sonra, anketler üzerinde gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Anket formlarındaki veriler, döküm çizelgelerine aktarılmış ve daha sonra bu dökümlerden özet çizelgeler hazırlanmıştır. Araştırmada verilen ortalama değerler, bütün işletmelere ilişkin olarak toplanan verilerin aritmetik ortalaması olarak saptanmıştır.

İncelenen işletmelerde buğday üretim faaliyetinin çeşitli aşamalarında kullanılan işgücü; cinsiyet, yaş ve çalışma süreleri dikkate alınarak saptanmıştır. İşletmelerdeki işgücü varlıkları, ilgili katsayılar kullanılarak erkek işgücü birimine (EİB) dönüştürülmüştür (8)(9). İşletmelerde buğday üretiminde işgücü kullanımı ise, erkek iş saati olarak verilmiştir. Üretim maliyetinde yer alan işçilik masrafları ise, araştırma yörelerinde geçerli olan işgücü ücretleri esas alınarak belirlenmiştir.

İşletmelerde fiziki girdi kullanımı ile ilgili olarak verilen çizelgelerde yer alan insan işgücü ve traktör çekigüçleri, bizzat çeşitli işlemlerin yapılmasında kullanılan miktarları göstermektedir. İnsan işgücü isteklerine traktör sürücülerinin işgücü sarfiyatları da eklenmiştir. İşgücü gereksinimleri, seçilen ilçelerde yaygın olarak kullanılan iş görme yöntemleri esas alınarak verilmiştir (10)(11)(12). Araştırma yöresinde örneğe çıkan işletmelerin bir kısmında traktör bulunmamaktadır. Seçilen ilçelerde ve işletmelerde homojenliği sağlamak ve model oluşturabilmek için traktör çekigücü masraflarının hesabında, üreticilerin kendi makinasını kullanması durumunda da, yerel birim makina kiralari esas alınmış ve makine sürücüsünün ücreti de, uygulamadaki genel eğilime bağlı olarak makina ücretine dahil edilmiştir.

Buğday üretiminde toprak hazırlığı, ekim, gübreleme, tarımsal mücadele, taşıma gibi işlerde traktör ve gerekli ekipmanları kullanılmaktadır. Genel olarak işletmelerde kullanılan traktörlerin beygir güçleri arasında önemli sayılabilecek düzeyde bir fark olmadığından, buğday üretim işlemlerinin çekigücü istekleri saat üzerinden verilmiştir. Maliyet çizelgelerinde her işlemin hangi ekipman ile yapıldığı veya yörelerde yaygın olarak kullanılan alet ve ekipmanlar her grup içinde homojen olarak verilmiştir. İncelenen işletme gruplarında en önemli farklılık hasat tekniği olup, diğer üretim işlemlerinde kullanılan teknolojinin hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.

Tarım işletmelerinde işletme arazisi varlığının tespit edilebilmesi için, incelenen üretim döneminde, işlenen mülk, kira ve ortakçılıkla tutu-

lan arazi miktarlarının toplamından, kira ve ortağa verilen arazi miktarı çıkarılmıştır. Ayrıca ortalama işletme arazisinin kullanım durumu da değerlendirilmiştir. Buğday üretim maliyetinin belirlenmesinde, işletmelerde kullanılan materyallerin miktarları saptanmış ve bunların çiftlik avlusu fiyatları (pazar fiyatı+satın alma ve taşıma giderleri) (13) kullanılarak parasal değerleri saptanmıştır. Tohumluk, gübre ve tarımsal mücadele ilacı kullanım miktarları, söz konusu girdilerin çeşitlerine göre birim alana kg olarak tespit edilmiştir.

Genel idare giderleri, masraflar toplamının % 3'ü alınarak bulunmuştur. Kira ile tutulan araziler için fiilen ödenen kira bedelleri ve mülk arazide ise alternatif kira bedelleri esas alınarak arazi kirası belirlenmiştir (1)(4). Döner sermaye faizinin hesaplanmasında, üretim masraflarının üretim dönemine yayılmış olduğu ve üretim dönemi boyunca sermayenin ortalama 6 ay buğday üretim faaliyetinde bağlı kaldığı varsayımları kabul edilerek, söz konusu üretim yılı için TC. Ziraat Bankası'nın bitkisel üretim için belirlediği kredi faiz oranının yarısı kullanılmıştır (14)(15)(4)(16).

Buğday üretiminde farklı hasat tekniklerini kullanan işletmelerde birim maliyetlerin hesaplanmasında, bileşik hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Bunun için birim alana yapılan toplam üretim masraflarından yan ürün geliri çıkarılarak bulunan fark, ana ürün miktarına bölünerek birim ürün maliyeti hesaplanmıştır. Yan ürün geliri, saman üretim miktarı ve fiyatının çarpılması ile bulunmuştur. Buğday üretiminin karlılığının değerlendirilmesinde kullanılan fiyatlar ise, çiftlik avlusu buğday fiyatı olarak belirlenmiş ve kullanılmıştır.

Araştırmada belirlenen buğday maliyeti; örtülü ve açık maliyet unsurlarının tamamını kapsamaktadır. Bütün üretim faktörlerinin maliyetlerinin toplamı, gayri safi üretim değerinden çıkarılarak net kar hesaplanmış olup, bu yolla iktisadi kar saptanmıştır (16). Buğdayda birim alana brüt ve net karın hesaplanmasında; "brüt kar= gayrisafi üretim değeri - değişen masraflar" ve "net kar= gayrisafi üretim değeri - üretim masrafları" for-

mülleri kullanılmıştır (15)(16). Araştırmada net karın hem mutlak değerleri hem de buğday üretiminde kullanılan erkek işgücü saatine düşen miktarları saptanmış ve tartışılmıştır.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1.Incelenen İşletmelerde Arazi Varlığı ve Kullanım Durumu

Tarımda işletmeleri etkileyen önemli faktörlerden biri, arazi varlığı, mülkiyeti ve tasarruf şeklidir. Toprak, tarımsal üretimde bulunmanın ilk koşulu olması ve işletmelere kuruluş yeri sağlaması yönünden, işletmelerin verimliliğini doğrudan etkilemektedir. Araştırma yöresinde örnek işletmelerde işletme arazisi, mülk arazi, kiraya veya ortağa tutulan ve kiraya veya ortağa verilen arazi çerçevesinde incelenmiştir. İşletmelerde sadece mülk arazisi üzerinde çalışanlar yanında, kira ve/veya ortağa tuttuğu arazileri işleyenler de bulunmaktadır.

İşletmelerin ortalama işletme arazisinin arazi mülkiyetine göre dağılımı incelendiğinde, bütün işletme gruplarında mülk arazinin en büyük payı aldığı görülmektedir. Mülk arazi yanında diğer arazi tasarruf şekillerinin de yer aldığı görülürken, tırpan ve orak makinası ile hasat yapan işletmelerde ortaklıkla arazi işletiminin % 14-15 oranında pay aldığı dikkati çekmektedir. Diğer taraftan, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde ortaklıkla arazi işleten bulunmamakta, kiralanan arazinin işletme arazisi içindeki payı % 10,83 olmaktadır (Çizelge 1).

Tırpan ile hasat yapan işletmelerde ortalama işletme arazisi 69,2 dekar ile buğdayda diğer hasat tekniklerini kullanan işletmelere nazaran oldukça düşüktür. Bu durum, buğday hasadını tırpan ile yapan işletmelerin daha çok dağlık kesimlerde yer almasından kaynaklanmaktadır. Orak makinası ile hasat yapan işletmelerde ortalama işletme arazisi 86,3 da olarak bulunurken, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde ise 132,1 dekadır.

Çizelge 1. İncelenen İşletmelerde Ortalama İşletme Arazisinin Arazi Tasarruf Durumuna Göre Dağılımı

Arazi Tasarruf Şekilleri	Tırpan İle Hasat Yapan İşletmeler		Orak Makinası İle Hasat Yapan İşletmeler		Biçerdöver İle Hasat Yapan İşletmeler	
	(da)	(%)	(da)	(%)	(da)	(%)
-Mülk Arazi	57,1	82,51	70,6	81,81	117,8	89,17
-Kiraya Tutulan Arazi	2,4	3,47	1,9	2,20	14,3	10,83
-Ortağa Tutulan Arazi	9,7	14,02	13,8	15,99	-	-
Ortalama İşletme Arazisi	69,2	100,00	86,3	100,00	132,1	100,00

İşletmelerde ortalama buğday ekili arazi, tırpan ile hasat yapan işletmelerde 27,7 da iken, bu değer orak makinası ile hasat yapanlarda 42,2 da ve biçerdöver ile hasat yapanlarda ise 85,9 dekadır.

Tırpan ile hasat yapan işletmelerin nispeten dağlık kesimde yer alan ve oldukça parçalı araziye sahip olan işletmeler olması, orak makinası veya biçerdöver ile buğday hasadına elverişli olmamasına neden olmaktadır. Bu durum, topografik yapının, teknolojik gelişmeye olumsuz bir etkisi olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan orak makinası ile hasat yapan işletmelerin hasatta biçerdöver kullanmama nedenleri arasında; işletmelerin büyük bir çoğunluğunda söz konusu alet ve makinanın var olması, çiftçilerin alışkanlıkları ve işletmelerdeki hayvanlar için yeterli kaba yemin (saman) sağlanması olduğu belirtilmektedir. Nitekim biçerdöver ile hasat yapan işletmelerin büyük bir çoğunluğunda, gerek biçerdöver hasadından sonra elde edilecek samanın düşük kalitede olması, gerekse bunun için ayrı bir maliyet gerekmesi gibi nedenlerle saman üretiminin gerçekleştirilmediği saptanmıştır.

3.2.İncelenen İşletmelerde Nüfus ve İşgücü Varlığı

İncelenen işletmelerde nüfus açısından fazla bir farklılık görülmemekle birlikte, biçerdöver ile buğday hasadı yapan işletmelerde işletme başına ortalama nüfus varlığının 6,37 kişi ile diğer gruplara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Çizelge 2). Orak makinası ile buğday hasadı yapan işletmelerde bu değer 6,31 kişi iken, tırpan ile hasat yapanlarda

5,98 kişidir. Diğer taraftan, biçerdöver ve orak makinası ile buğday hasadı yapan işletmelerde toplam nüfus içinde 15 yaşın altındaki nüfusun payı, tırpan ile hasat yapan işletmelere oranla daha yüksektir. Bununla birlikte, tırpan ile hasat yapan işletmelerde 15-49 ile 50 ve üzeri yaş grubunda yer alan nüfusun, toplam nüfus içindeki payı, diğer iki gruba nazaran oldukça yüksektir. Nitekim Erkek İşgücü Birimi (EİB) cinsinden işgücü varlığı da, bu işletmelerde 3,89 EİB ile daha yüksek bulunmuştur.

Çizelge 2.İncelenen İşletmelerde İşletme Başına Ortalama Nüfus ve İşgücü Varlığı

Yaş Grupları	Tırpan İle Hasat Yapan İşletmeler			Orak Makinası İle Hasat Yapan İşletmeler			Biçerdöver İle Hasat Yapan İşletmeler		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
0-6	0,36	0,40	0,76	0,49	0,52	1,01	0,62	0,60	1,22
7-14	0,55	0,58	1,13	0,78	0,76	1,54	0,83	0,78	1,61
15-49	1,49	1,57	3,06	1,41	1,46	2,87	1,33	1,38	2,71
50-+	0,56	0,47	1,03	0,45	0,44	0,89	0,46	0,37	0,83
Toplam	2,96	3,02	5,98	3,13	3,18	6,31	3,24	3,13	6,37
EİB	2,18	1,71	3,89	2,14	1,69	3,83	2,09	1,61	3,70

3.3.İncelenen İşletmelerde Ekmeklik Buğday Üretiminde Fiziki Üretim Girdileri Kullanım Düzeyi ve Birim Maliyetler

İncelenen işletmelerde kuru koşullarda ekmeklik buğday üretiminde; toprak işlemede pulluk, kazayağı, tırmık, diskaro, ekimde mibzer ve işgücü (elle), gübrelemede kimyasal gübre dağıtıcısı ve işgücü (elle), tarımsal mücadelede pülverizatör, hasatta biçerdöver, orak makinası ve tırpan, taşıma işlerinde ise traktör römorku yaygın olarak kullanılmaktadır. Genellikle ekimden önce arazi üç defa Haziran-Ekim ayları arasında sürülmektedir. Ekim işlemi ise, genellikle Ekim ayında yapılmaktadır. Genellikle nadasa buğday ekimi yapılmakta olup, üreticilerin genelde 15-18 lah edilmiş tohum kullandığı tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde buğday iki defa gübrelenmektedir. Birinci ekimle birlikte (taban gübresi) ve ikincisi ise Mart-Nisan aylarında yapılmaktadır. Kuru koşullarda faaliyette bulunan işletmeler incelendiğin-

den, sulama söz konusu olmamaktadır. Genellikle Mayıs ayında yabancı ot mücadelesi için herbisit kullanılmaktadır. Hasat ve harman ise Temmuz-Ağustos aylarında yapılmakta ve daha sonra ürün ambara veya doğrudan pazara taşınmaktadır.

3.3.1. Tırpan ile hasat yapan işletmeler

Tırpan ile buğday hasadı yapan işletmelerde dekara ortalama 24,51 kg tohum, 0,076 litre ot ilacı, bitki besin maddesi toplamı olarak 10,44 kg taban ve 4,84 kg üst gübresi kullanıldığı tespit edilmiştir (Çizelge 3). Buğday üretiminde dekara ortalama 8,62 saat erkek işgücü ve 1,43 saat traktör çeki gücü kullanıldığı belirlenmiştir. Bolu-Gerede'de tırpan ile buğday hasadı yapan işletmelerde bu talepler sırasıyla 9,71 saat ve 2,48 saat, Tokat'ta 10,06 saat ve 1,41 saat, Erzurum'da 9,11 saat ve 0,57 saat ve Muş'ta ise 5,69 saat ve 0,39 saat olarak saptanmıştır (17)(18)(19). Genel olarak işletmelerde traktör çekigücü kullanımı arttıkça, birim alana işgücü talebi düşmektedir.

Buğday üretiminde birim alana işgücü talebinin % 15,89'unu toprak hazırlığı, % 6,85'ini bakım ve % 77,26'sını ise hasat ve harman işleri oluşturmaktadır. Traktör çekigücü isteğinin ise % 51,05'ini toprak hazırlığı, % 4,89'unu bakım ve % 44,06'sını ise hasat ve harman işlerinde kullanıldığı belirlenmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Tırpan İle Hasat Yapan İşletimlerde Buğday Üretiminde Dekara Fiziki Üretim Girdileri ve Buğday Maliyeti

Üretim İşlemleri ve Masraf Unsurları	İşlem Tarihi	Harcanan İş ve Çekilgüçü				Kullanılan Ekipman	Kullanılan Materyal			Masraflar Toplamı (TL)
		Erkek İşgücü		Çekilgüçü			Cinsi	Miktar	Tutar	
		(su/da)	(TL)	(su/da)	(TL)					
I.TOPRAK HAZIRLIĞI										
1.Birinci sürüm	Haziran	0,41	88.102	0,33	1.451.999	50-65 BG Traktör	-	-	-	1.540.101
2.İkinci sürüm	Eylül	0,24	52.332	0,18	694.125	3'10 pulluk	-	-	-	746.457
3.Üçleme	Ekim	0,11	24.397	0,07	373.496	Tırmık-diskaro	-	-	-	397.893
4.Ekim	Ekim	0,61	131.838	0,15	621.036	Mibzer+elle	Tohum	24,51 kg	1.151.976	2.983.181
							Kompoze(20.20.0)	7,38 kg	369.303	
							DAP	11,71.kg	709.028	
II.BAKIM										
5.Gübreleme	Nisan	0,49	112.044	0,02	95.215	K.Güb.Dağıtıcısı + elle	A.Nitrat %26	4,16 kg	134.896	770.549
							A.Nitrat %33	0,75 kg	33.876	
							Öre	7,61 kg	394.518	
6.İlaçlama	Mayıs	0,10	21.670	0,05	180.307	Pülverizatör	Yabancı Ot İlacı	0,076 lt	104.905	306.882
III.HASAT-HARMAN										
7.Hasat	Ağustos	3,81	1.452.463	-	-	Tırpan				1.452.463
8.Harman yerine taşıma	Ağustos	1,68	587.362	0,12	291.218	Römork				878.580
9.Harman	Ağustos	0,96	336.827	0,35	1.381.928	Patoz				1.718.755
10.Ambara-pazara taşıma	Ağustos	0,21	61.881	0,16	294.909	Römork				356.790
IV.MASRAFLAR TOPLAMI		8,62		1,43						11.151.651
V.DÖNER SERMAYE FAİZİ										2.152.232
VI.GENEL İDARE GİDERİ(%3)										221.372
VII.ARAZI KİRASİ										1.196.363
A. Masraflar Genel Toplamı (TL)										14.721.708
B. Yan Ürün Geliri (saman) (TL)										2.952.623
C. Buğday Üretim miktarı (kg)										263,1 kg
D. 1 Kg Buğday Maliyeti (TL/kg)										44.732,4

İşletmelerde birim alana ortalama olarak 14.721.708 TL üretim masrafı yapılmıştır. Dekara belirlenen üretim masraflarının % 38,50'si toprak hazırlığı döneminde, % 7,32'si bakım döneminde ve % 29,93'ü hasat-harman döneminde yapılan masraflardan oluşurken, döner sermaye faizi % 14,62, arazi kirası % 8,13 ve genel idare giderleri % 1,50 oranında pay almaktadır. İşletmelerde dekara ortalama buğday verimi 263,1 kg ve birim ürün maliyeti ise 44.732,4 TL olarak saptanmıştır.

3.3.2.Orak makinası ile hasat yapan işletmeler

Buğdayı orak makinası kullanarak hasat eden işletmelerde dekara ortalama 27,96 kg tohum, 0,13 litre yabancı ot ilacı, bitki besin maddesi (N+P+K) olarak 8,81 kg taban gübresi ve 5,51 kg üst gübre kullanılmıştır (Çizelge 4). Dekara buğday üretim faaliyeti için 5,14 saat erkek işgücü ve 1,98 saat traktör çekigücü talebinin olduğu saptanmıştır. Ankara-Çubuk'ta orak makinası ile buğday hasadı yapan işletmelerde bu talepler sırasıyla 7,11 saat ve 2,59 saat ve Menemen Ovası'nda 22,49 saat ve 1,64 saat olarak tespit edilmiştir (10)(20). Söz konusu işletmelerde buğday üretiminde kullanılan işgücünün % 22,18'i toprak hazırlığı, % 9,53'ü bakım ve % 68,29'u hasat ve harman işlerinde kullanılmıştır. Çekigücünün ise % 39,39'u toprak hazırlığı, % 8,59'u bakım ve % 52,02'si hasat ve harman işlerinde harcanmıştır. Orak makinası ile buğday hasadı yapan işletmelerde işgücünün % 68,29'u ve çekigücünün ise % 52,02'sinin hasat ve harman işlerinde kullanıldığı görülmektedir. Halbuki bu oranlar biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde daha düşük düzeydedir.

İşletmelerde birim alana 16.240.912 TL masraf yapılarak buğday üretimi gerçekleştirilmiştir. Dekara yapılan üretim masraflarının % 33,45'i toprak hazırlığı döneminde, % 8,67'si bakım döneminde ve % 28,79'u hasat ve harman döneminde yapılan masraflardan oluşmaktadır. Söz konusu işletmelerde dekara buğday verimi 286,5 kg ve birim ürün maliyeti ise 46.579,5 TL. olarak tespit edilmiştir.

3.3.3.Biçerdöver ile hasat yapan işletmeler

Biçerdöver ile buğday hasadı yapan işletmelerde dekara ortalama

28,23 kg tohum, 0,148 lt yabancı ot ilacı, bitki besin maddesi (N+P+K) olarak toplam 11,61 kg taban ve 5,43 kg üst gübre kullanılmaktadır (Çizelge 5). Bir dekar buğday üretimi için toplam 2,24 saat erkek işgücü ve 1,25 saat traktör çekigücü isteği bulunmaktadır. Bu değerleri, benzer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda buğday üretiminin yoğun olarak yapıldığı illerde yapılan bir araştırmada bu talepler sırasıyla 1,44 saat ve 0,97 saat, Menemen Ovası'nda 0,84 saat ve 1,11 saat, Ankara-Akyurt'ta ise 2,54 ve 1,23 saat olarak saptanmıştır (21)(20)(12). Araştırmada ortaya konulan işgücü ve çekigücü kullanım değerleri, benzer araştırma bulgularının alt ve üst sınırları içinde bulunmaktadır.

Biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde buğdayda işgücü isteğinin % 51,34'ü toprak hazırlığında, % 13,84'ü bakım ve % 34,82'si ise hasat ve harman işlerinde kullanılmaktadır. Traktör çekigücünün ise % 57,60'ı toprak hazırlığı, % 14,40'ı bakım ve % 28,00'i ise hasat ve harman işlerine harcanmaktadır.

İşletmelerde bir dekar buğday üretiminde toplam 13.225.669 TL masraf yapıldığı saptanmıştır. Bunun % 40,78'ine toprak hazırlığı dönemi, % 10,81'ine bakım dönemi, % 13,85'i hasat-harman döneminde gereksinim duyulurken, döner sermaye faizinin % 17,43, arazi kirasının % 15,34 ve genel idare giderlerinin % 1,79 oranında pay aldığı görülmektedir (Çizelge 5). Dekara ortalama verim 296,4 ve 1 kg buğday maliyeti ise 44.100,6 TL olarak saptanmıştır.

3.4.İncelenen İşletmelerde Birim Alana Brüt ve Net Kar

İşletme grupları itibariyle buğday üretim faaliyetinde dekara brüt ve net karlar Çizelge 6'da gösterilmektedir. Tırpan ile buğday hasadı yapan işletmelerde dekara gayri safi üretim değeri (GSÜD) 16.677.761 TL olup, bunun % 17,7'si yan ürün olan saman geliridir. Orak makinası ile hasat yapan işletmelerde 17.630.296 TL/da'lık gayri safi üretim değerinin % 16,4'ü samandan elde edilen gelirdir. Diğer taraftan, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde dekara ortalama GSÜD 15.387.418 TL olup, saman gelirinin payı ancak % 1,0'dir. Biçerdöver ile hasat yapan işletmelerin % 75,2'sinde saman üretimi gerçekleştirilmemektedir.

Cizelge 4. Orak Makinası İle Hasat Yapan İşletmelerde Buğday Üretiminde Dekara Fiziki Üretim Girdileri ve Buğday Maliyeti

Üretim İşlemleri Ve Masraf Unsurları	İşlem Tarihli	Harcanan İş ve Çekildiği				Kullanılan Ekipman	Kullanılan Materyal			Masraflar Toplamı (TL)
		Erkek İşçiliği		Çekiliği			Cinsi	Miktar	Tutar	
		(sa/da)	(TL)	(sa/da)	(TL)					
I.TOPRAK İHAZIRLIĞI										
1.Birinci sürüm	Haziran	0,36	101.723	0,29	1.126.606	50-65 BG Traktör	-	-	-	1.228.329
2.İkinci sürüm	Eylül	0,30	84.769	0,20	660.988	3'ü pulluk	-	-	-	745.757
3.Üçleme	Ekim	0,16	45.210	0,11	353.570	Pulluk-Kazayağı	-	-	-	398.780
4.Ekim	Ekim	0,32	90.421	0,18	630.043	Tırmık-kazayağı Mibzer	Tohum Kompoze(20.20.0) Kompoze(15.15.15) DAP	27,96 kg 10,21 kg 1,62 kg 9,38 kg	1.321.249 426.268 58.871 531.921	3.058.773
II.BAKIM										
5.Gübreleme	Marı-Nisan	0,37	111.911	0,09	294.942	K.Güb.Dağıtıcısı + elle	A.Nitrat %26 CA.Nitrat % 26 Üre	5,03 kg 1,18 kg 8,47 kg	154.356 35.936 392.601	989.746
6.İlaçlama	Mayıs	0,12	36.296	0,08	243.755	Pulverizatör	Yabancı Ot İlaç	0,131 lt	138.234	418.285
III.HASAT-HARMAN										
7.Hasat	Tem.-Ağus.	0,58	266.998	0,38	1.207.224	Orak Makinası				1.474.222
8.Harman yerine taşıma	Tem.-Ağus.	1,77	814.804	0,13	260.228	Römork				1.075.032
9.Harman	Tem.-Ağus.	0,92	423.513	0,33	1.254.182	Patoz				1.677.695
10.Ambara-pazara taşıma	Ağustos	0,24	68.816	0,19	380.345	Römork				449.161
IV.MASRAFLAR TOPLAMI		5,14		1,98						11.515.780
V.DÖNER SERMAYE FAİZİ										2.762.468
VI.GENEL İDARE GİDERİ(%3)										284.140
VII.ARAZİ KİRAŞI										1.678.524
A. Masraflar Genel Toplamı (TL)										16.240.912
B. Yan Ürün Geliri (saman) (TL)										2.895.887
C. Buğday Üretim miktarı (kg)										286,5 kg
D. 1 Kg Buğday Maliyeti (TL/kg)										46.579,5

Çizelge 5. Biçerdöver İle Hasat Yapan İşletmelerde Buğday Üretiminde Dekara Fiziki Üretim Girdileri ve Buğday Maliyeti

Üretim İşlemleri Ve Masraf Unsurları	İşlem Tarihli	Harcanan İş ve Çekiliği				Kullanılan Ekipman	Kullanılan Materyal			Masraflar Toplamı (TL)
		Erkek İşçiliği		Çekiliği			Çeşit	Miktar	Tutar	
		(sa/da)	(TL)	(sa/da)	(TL)					
I.TOPRAK HAZIRLIĞI										
1.Birinci sürüm	Haziran	0,38	107.375	0,30	1.165.454	50-65 BG Traktör	-	-	-	1.272.829
2.İkinci sürüm	Eylül	0,31	87.595	0,17	561.839	3'lü pulluk	-	-	-	649.434
3.Üçleme	Ekim	0,17	48.036	0,09	289.285	Kazayağı	-	-	-	337.321
4.Ekim	Ekim	0,29	81.944	0,16	560.038	Tırmık-diskaro	-	-	-	3.133.343
						Mibzer	Tohum	28,23 kg	1.336.789	
							Kompoze(20.20.0)	20,42 kg	852.535	
							Kompoze(15.15.15)	1,18 kg	42.881	
							DAP	4,57 kg	259.156	
II.BAKIM										
5.Gübreleme	Mar-Nisan	0,18	54.443	0,11	360.486	K.Güb.Dağıtıcısı	A.Nitrat %26	11,82 kg	362.720	1.020.846
							A.Nitrat %33	0,84 kg	33.222	
							Üre	4,53 kg	209.975	
6.İlaçlama	Mayıs	0,13	39.320	0,07	213.285	Pülverizatör	Yabancı Ot İlaç	0,148 lt	156.173	408.778
III.HASAT-HARMAN										
7.Hasat	Tem-Ağus.	0,35	161.119	0,14	1.072.727	Biçerdöver				1.233.846
8.Ambara-pazara taşıma	Ağustos	0,43	172.761	0,21	425.710	Römork				598.471
IV.MASRAFLAR TOPLAMI										8.654.868
V.DÖNER SERMAYE FAİZİ										2.304.830
VI.GENEL İDARE GİDERİ(%3)										237.068
VII.ARAZİ KİRAZİ										2.028.903
A. Masraflar Genel Toplamı (TL)										13.225.669
B. Yan Ürün Geliri (saman) (TL)										154.236
C. Buğday Üretim miktarı (kg)										296,4 kg
D. 1 Kg Buğday Maliyeti (TL/kg)										44.100,6

GSÜD'nden buğday üretim faaliyetine ilişkin değişen masraflar çikartıldığında elde edilen brüt karlar açısından bir değerlendirme yapıldığında, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde daha yüksek bir brüt kar elde edildiği ortaya çıkmaktadır. Tırpan ve orak makinası ile hasat yapan işletmelerde dekara brüt kar, hemen hemen aynı düzeydedir. Buradan söz konusu hasat teknikleri içinde biçerdöver ile hasat yapan işletmelerin daha düşük bir GSÜD'ne sahip olmalarına karşın, değişen masrafların da diğer hasat tekniklerine göre oldukça düşük olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Nitekim biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde dekara değişen masrafların, orak makinası ile hasat yapanlara oranla % 23,2 ve tırpan ile hasat yapanlara göre ise % 17,6 daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde dekara brüt kar 4.427.720 TL olup, bu değer tırpan ile hasat yapan işletmelerde elde edilen brüt kara göre % 31,2 ve orak makinası ile hasat yapan işletmelere göre ise % 32,1 daha yüksektir.

Net kar açısından bir karşılaştırma yapılacak olursa, yine biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde dekara net karın 2.161.749 TL ile diğer işletme gruplarına göre daha yüksek olduğu, bunu 1.956.053 TL/da ile tırpan ile hasat yapan işletmelerin ve 1.389.384 TL/da ile orak makinası ile hasat yapan işletmelerin izlediği saptanmıştır. İncelenen işletmelerde nispi kar, biçerdöverle hasat yapanlarda 1,16, tırpanla hasat yapanlarda 1,13 ve orak makinası ile hasat yapanlarda ise 1,09'dur.

Çizelge 6. İncelenen İşletmelerde Dekara Ortalama Brüt ve Net Kar

Göstergeler	Tırpan İle Hasat Yapan İşletmeler	Orak Makinası İle Hasat Yapan İşletmeler	Biçerdöver İle Hasat Yapan İşletmeler
-Sabit Masrafları (TL/da)	1.417.825	1.962.664	2.265.971
-Değişen Masraflar (TL/da)	13.303.883	14.278.248	10.959.698
-Üretim Masrafları (TL/da)	14.721.708	16.240.912	13.225.669
-GSÜD (TL/da)	16.677.761	17.630.296	15.387.418
-Brüt Kar (TL/da)	3.373.878	3.352.048	4.427.720
-Net Kar (TL/da)	1.956.053	1.389.384	2.161.749
-Nispi Kar (%)	1,13	1,09	1,16
-Erkek İşgücü Saate Düşen Net Kar (TL/saat)	226.920	270.308	965.067

İşletmelerde buğday üretim faaliyetinde gerekli işgücü saatine düşen net kar, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde 965.067 TL ile en yüksek değerde tespit edilirken, orak makinası ile hasat yapanlarda 270.308 TL./EİG saat ve tırpan ile hasat yapan işletmelerde 226.920 TL/EİG saat olarak bulunmuştur. İşgücü gereksiniminin fazla olduğu hasat tekniklerinde işgücü saatine düşen net kar oldukça düşük çıkmaktadır.

Diğer taraftan işletmelerde dekara ortalama üretim masrafları içinde sabit ve değişen masrafların dağılımı incelendiğinde, tırpan ile hasat yapan işletmelerde değişen masrafların toplam üretim masrafları içinde % 90,37 ile diğer işletme gruplarına göre daha yüksek bir pay aldığı görülmektedir. Bu oranlar orak makinası ve biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde sırasıyla % 87,91 ve % 82,87'dir. Tırpan ile hasat yapan işletmelerde değişen masrafların üretim masrafları içinde nispeten daha yüksek bir pay alması, özellikle işgücüne ait masraflarının değişen masraf olarak dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bu işletme grubunda işgücü masraflarının üretim masrafları toplamı içindeki % 19,49 ile en yüksek orandadır (Çizelge 7). Bu işletme grubunda işgücü masraflarının üretim masrafları içindeki payı, orak makinası ile hasat yapan işletmeler için bulunan orana göre 1,5 kat ve biçerdöver ile hasat yapan işletmelere göre ise yaklaşık 4 kat daha fazladır.

Bununla birlikte, özellikle tohum, kimyasal gübre ve yabancı ot ilacı gibi materyal masraflarının, üretim masrafları içindeki payının biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Çekigücü masraflarının üretim masrafları içindeki payının ise orak makinası ile hasat yapan işletmelerde % 39,48 ile diğer işletme gruplarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, söz konusu işletmelerde yalnızca hasat-harman işlemi için gerekli çekigücünün 1,03 saat gibi oldukça yüksek bir değerde olması ile açıklanabilir. Nitekim yalnızca hasat-harman işlemi için tırpan ile hasat yapan işletmelerde 0,63 saat ve biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde ise 0,35 saat çekigücüne gereksinimi söz konusudur. Diğer taraftan, dekara arazi kirasının üretim masrafları içindeki payı % 15,34 ile biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde diğer işletme gruplarına göre oldukça yüksek bulunmuştur.

Çizelge 7. İncelenen İşletmelerde Buğday Üretiminde Masrafların Dağılımı (%)

Masraf Unsurları	Tırpan İle Hasat Yapan İşletmeler	Orak Makinası İle Hasat Yapan İşletmeler	Biçerdöver İle Hasat Yapan İşletmeler
DEĞİŞEN MASRAFLAR	90,37	87,91	82,87
1. İşgücü Masrafları	19,49	12,59	5,69
2. Çekigücü Masrafları	36,57	39,48	35,15
3. Materyal Masrafları	19,69	18,83	24,60
-Tohum	7,83	8,13	10,11
-Kimyasal Gübre	11,15	9,85	13,31
-Yabancı Ot İlacı	0,71	0,85	1,18
4. Döner Sermaye Faizi	14,62	17,01	17,43
SABİT MASRAFLAR	9,63	12,09	17,13
1. Arazi Kirası	8,13	10,34	15,34
2. Genel İdare Gideri	1,50	1,75	1,79
ÜRETİM MASRAFLARI	100,00	100,00	100,00

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, buğday üretim faaliyetinde farklı hasat tekniklerini uygulayan tarım işletmelerinde fiziki girdi kullanım düzeyi ve birim maliyetlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Ankara İli'nde buğday üretiminde üç farklı hasat tekniğinin (tırpan, orak makinası ve biçerdöver) yoğun olarak uygulandığı ilçeler tespit edilmiştir. Tırpan ile hasat yapan işletmelerin nispeten yoğun olduğu Çubuk ve Kızılcahamam ilçeleri, orak makinası ile buğday hasadının nispeten yoğun olduğu Kalecik ve Elmadağ ilçeleri ve biçerdöver ile buğday hasadının yoğun olduğu Polatlı ve Haymana ilçelerinden 10'ar köy belirlenerek, bu köylerde ilgili hasat tekniklerini uygulayan işletmelerin tamamı, örnek çekilecek ana popülasyonu oluşturmuştur. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile örnek hacmi tırpan ile hasat yapan işletmeler için 78 adet, orak makinası ile hasat yapan işletmeler için 84 adet ve biçerdöver ile hasat yapan işletmeler için ise 113 adet olarak saptanmıştır. İşletmelerden anket yoluyla toplanan veriler ışığında elde edilen sonuçlar, aşağıda özetlenmiştir:

İncelenen buğday üreten işletmeler içinde en düşük işletme arazi si genişliğine sahip grup, 69,2 da ile tırpan ile hasat yapan işletmeler olup, bu değer orak makinası ile hasat yapanlarda 86,3 da ve biçerdöver ile hasat yapanlarda ise 132,1 dekadır. Bütün işletme gruplarında egemen arazi tasarruf şekli mülk arazi olup, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde kiracılıkla işletilen arazinin işletme arazisi içindeki payı, diğer işletme gruplarına oranla oldukça yüksektir. Bununla birlikte, ortakçılıkla arazi işletimi ise tırpan ve orak makinası ile hasat yapan işletmelerde yüksek bulunmuştur.

Söz konusu işletme gruplarında ortalama nüfus varlığı arasında fazla bir fark bulunmamakla birlikte, tırpan ile hasat yapan işletmelerde nüfus varlığının az olmasına karşın, daha yüksek bir işgücü varlığına (EİB cinsinden) sahip olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde buğday üretiminde dekara işgücü isteği açısından bir karşılaştırma yapıldığında, tırpan ile hasat yapan işletmelerde 8,62 erkek işgücü saat ile normal olarak diğer hasat tekniklerine göre oldukça yüksek olduğu görülürken, orak makinası ile hasat yapan işletmelerde bu değer 5,14 erkek işgücü saat ve biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde ise 2,24 erkek işgücü saattir. Diğer taraftan, çekigücü isteği

açısından orak makinası ile hasat yapan işletmelerin dekara daha fazla çekigücü gereksinimi olduğu sonucu bulunmuştur.

İşletmelerde ortalama üretim masrafları toplamı, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde 13.225.669 TL/da ile daha düşük bulunurken, bunu tırpan ile hasat yapan işletmeler izlemektedir. Saman geliri, tırpan ile hasat yapan işletmelerde daha yüksek değerde bulunurken, özellikle biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde oldukça düşük bir düzeydedir. Bu durum, işletmelerin % 75,2'sinin saman üretimi gerçekleştirmemesi ile açıklanabilir. Diğer taraftan, incelenen işletmeler içinde dekara en yüksek buğday verimi biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde görülürken, bunu orak makinası ve tırpan ile hasat yapan işletmeler izlemektedir.

İncelenen işletmeler içinde 1 kg buğday maliyeti, 44.100,6 TL ile biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde en düşük düzeydedir. Bunu 44.732,4 TL/kg ile tırpan ile hasat yapan işletmeler ve 46.579,5 TL/kg ile orak makinası ile hasat yapan işletmeler izlemektedir.

Bitki besin maddesi toplamı cinsinden dekara kullanılan gübre miktarı, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde daha yüksek olup, bunu tırpan ile hasat yapanlar ve orak makinası ile hasat yapanlar takip etmektedir. Dekara kullanılan tohum miktarı biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde 28,23 kg olarak tespit edilmiş olup, bu miktar orak makinası ile hasat yapanlarda 27,96 kg ve tırpan ile hasat yapanlarda ise 24,5 kg'dır.

İncelenen işletmeler içinde dekara en yüksek brüt ve net kar biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde tespit edilirken, bunu tırpan ile hasat yapan işletmeler izlemektedir. Aynı şekilde nispi kar açısından da biçerdöver ile hasat yapan işletmeler, buğday üretiminde diğer işletme gruplarına nazaran daha avantajlıdır.

Araştırma sonuçlarına göre, buğday üretiminde işgücünün yoğun olarak kullanıldığı tırpan ile hasat tekniğinin kullanımının, işletmelerin bulunduğu coğrafik konum ve arazinin topografyası ile doğru orantılı olduğu görülmektedir. Diğer hasat tekniklerinin uygulanmasının olanaksız ve ya ekonomik olmadığı dağlık kesimlerde, bu tekniğin zorunlu olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yine bu bölgelerde imece olarak adlandırılan üreticiler arasındaki dayanışma, tırpan hasadının zorluğunu azaltan bir etken olmaktadır. Bu bölgelerde işgücünün ova ve yarı dağlık kesim-

lere nazaran nispeten ucuz olması da, diğ er bir avantajdır.

Ankara ilinde farklı hasat teknikleri ile üretilen buğdayın birim maliyetleri arasında fazla bir varyasyon söz konusu olmamakla beraber, biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde daha düşük düzeyde bulunmuştur. Fiziki girdi kullanım düzeyi açısından ise tırpan ile hasat yapan işletmelerin tohum, gübre, yabancı ot ilacı gibi girdileri daha düşük düzeylerde kullandığı görülmektedir. Diğ er taraftan, bu işletmelerde kendi ürettikleri ürünün tohumluk olarak kullanımı; orak makinası ve biçerdöver ile hasat yapan işletmelere nazaran daha yaygındır. Ayrıca özellikle gübre ve yabancı ot ilacı vb. girdilerin tırpan ile hasat yapan işletmelere daha yüksek bir fiyata mal olduğu da dikkati çekmektedir.

Orak makinası ile hasat yapan işletmelerde bu hasat tekniğ inin kullanımı, aynı zamanda işletmelerde beslenen hayvanlara saman sağlamakla doğ rudan ilişkilidir. Söz konusu işletmelerde biçerdöver ile elde edilecek samanın yem kalitesi açısından yeterli olmadığı görüştü hakimdir. Diğ er taraftan samanın toplam GSÜD içindeki payı da % 16-17 gibi gözardı edilemeyecek orandadır. Ancak % 24,8'inin saman üretimi yaptığı biçerdöver ile hasat yapan işletmelerde GSÜD içinde samanın payı % 1 ile sınırlı kalmaktadır. Ayrıca biçerdöver hasadından sonra saman üretimini gerçekleştirebilmek için ek masraf yapmak gerekmektedir. Bu da maliyetleri artıran bir olgu olmaktadır.

Ankara örneğ inde incelenen bu yapıya göre, işletmelerde uygulanan her üretim teknolojisinin işletmelerin kısıtları ile doğ rudan ilişkilili olduğu görülmektedir. Bu nedenle tarımda yeni teknik ve teknolojilerin benimsenme ve uygulanma düzeyi, bu kısıtlardan doğ rudan etkilenmektedir. Bu nedenle üretilecek her yeni tarım teknolojisinin hangi işletmelere uygun olabileceğ i önceden tespit edilmelidir. Diğ er bir deyiş le yeni teknolojinin kullanıcı hedef kitlesinin iyi belirlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- 1.Açıl, A.F.1977.Tarımsal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması ve Memleketimiz Tarımsal Ürün Maliyetlerindeki Gelişmeler, AÜZF Yayın No:665, Bilimsel Araş. ve İncelemeler:91, Şark Matbaası, Ankara.
- 2.Aras,A.1988. Tarım Muhasebesi, E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No:486, İzmir.
- 3.Bursal, N. Ve Ercan, Y.1992. Maliyet Muhasebesi-İlkeler ve Uygulama, Der Yayınları, 4. Basım,

İstanbul.

- 4.Kıral,T., Kasnakoğlu,H., Tatlıdil,F.F., Fidan,H. ve Gündoğmuş,E.1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No:37, Ankara.
- 5.Anonim, 1999. Tarım İstatistikleri Özeti 1979-1998, DİE Yayın No:2275, Ankara.
- 6.Anonim, 1994.1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları, DİE Yayın No:1691, Ankara.
- 7.Güneş,T. ve Arıkan,R.1988. Tarım Ekonomisi İstatistiği, AÜZF Yayın No:1049, Ankara.
- 8.Erkuş,A., Bülbül,M., Kıral,T., Açıl,A.F. ve Demirci,R.1995. Tarım Ekonomisi, A.Ü.Z.F. Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- 9.İnan,İ.H.1998. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, 4. Baskı, Avcı Ofset, Tekirdağ.
- 10.Kıral,T.1987. Ankara İli Çubuk İlçesi Tarım İşletmelerinde Başlıca Üretim Faaliyetleri İçin Fiziki Üretim Girdileri Kullanım Seviyelerinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma, AÜZF Yayın No:1001, Ankara.
- 11.Özçelik,A.1989. Ankara Şeker Fabrikası Civarındaki Şeker Pancarı Yetiştiren Tarım İşletmelerinde Şeker Pancarı İle Buğday İçin Fiziki Üretim Girdileri ve Üretimin Fonksiyonel Analizi, AÜZF Yayın No:1113, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler:605, Ankara.
- 12.Gündoğmuş,E.1998. Ankara İli Akyurt İlçesi Tarım İşletmelerinde Ekmeklik Buğday (Triticum aestivum L.) Üretiminin Fonksiyonel Analizi ve Üretim Maliyetlerinin Hesaplanması, TÜBİTAK Tr. Journal of Agriculture and Forestry, Vol:22(3):251-260, Ankara.
- 13.Rehber,E.1993. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama, Uludağ Ü. Yayınları, Bursa.
- 14.Güneş, T. vd 1988. Başlıca Tarım Ürünleri Maliyetleri Araştırma Pojesi, TMO Alkasan Matbaası, Ankara.
- 15.Kıral,T.1993.Ankara İlinde T. Şeker Fabrikası A.Ş. Besi Şefliği Tarafından Desteklenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi, AÜZF Yayın No:1289, Ankara.
- 16.Özçelik,A., Turan,A. ve Tanrıvermiş,H.1999. Türkiye’de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı İle Üretici Geliri Üzerine Etkileri, TEAE Yayın No:14, Ankara.
- 17.Turan,A.1990. Bolu İli Gerede İlçesi Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı ve Bu İşletmelerde Yer Alan Başlıca Üretim Faaliyetlerinin İşgücü İhtiyaçlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Ankara.
- 18.Güney,D.1986. Tokat Yöresinde Bazı Tarım Ürünlerinin Üretim Girdileri ve Maliyetleri, TC. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı KHGM Tokat Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları No:82, Tokat.
- 19.Koral,A.İ. ve Altun, A.1998. Türkiye’de Üretilen Tarım Ürünlerinin Üretim Girdileri Rehberi, KHGM APK Dairesi Başkanlığı Yayın No:104, Ankara.
- 20.Aksoy,G.1984. Menemen Ovasında Buğdayın Üretim Girdileri ve Maliyeti, Menemen Bölge Toprak Su Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayın No:110, Menemen
- 21.Güneş, T. vd 1990. Başlıca Tarım Ürünleri Maliyetleri Araştırma Pojesi II, TMO Alkasan Matbaası, Ankara.

K **üçüncü sektör** OOOPERATİFÇİLİK

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDE TARIM

Dr. Duygu AKTÜRK

ÖZET

Bu çalışmada Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetlerinde tarım sektörünün ekonomideki yeri ve önemi çeşitli yönlerden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu ülkelerde genellikle nüfusun yaklaşık yarısı kırsal kesimde yaşamakta, tarım toplam istihdam içinde % 18,2 ile % 48,3 arasında değişen oranlarda pay almaktadır. Kazakistan dışındaki Türk Cumhuriyetlerinde tarımın GSYİH içindeki payı % 21 ile 35 arasında değişmektedir. Kazakistan'da ise bu değer % 8,8 ile daha düşük düzeydedir. Türk Cumhuriyetlerinde toplam ihracatın içinde tarım ürünleri % 12,9 ile % 27 arasında değişen oranlarda paya sahiptir.

AGRICULTURE AT CENTRAL ASIA TURKISH REPUBLICS

ABSTRACT

It was tried to determine the place and importance of agricultural sector in Turkish Republics such as Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan in different aspects. In a bove mentioned countries a bout half of the total population lives in rural areas and the share of the employment in agriculture in total employment is between 18,2% and 48,3%. Out of Kazakhstan, the GDP share of the agriculture sector in the countries varies from 21.0% to 35%. In Kazakhstan, this value, 8.8%, is lower than the others'. Export of agricultural commodities is accounted for 12.9% and 27.0% of the countries' total export earnings.

GİRİŞ

Türk Cumhuriyetlerinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla, 1991 yılında resmen bağımsızlıklarını kazanan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) dahil olan Türk Cumhuriyetleri sırasıyla; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır.

Yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri içinde tarım sektörü Türkiye'de olduğu gibi, kalkınmada çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü toprağa bağlı olup, milli gelirin önemli bir bölümü topraktan üretilenlerin değerlendirilmesinden elde edilmektedir. Tarım istihdam imkanı, halkın beslenme, barınma ve giyim gibi temel ihtiyaç maddelerini sağlamak durumundadır. Ayrıca kalkınma sürecinin başlangıcında tarımın özel ve önemli görevleri de bulunmaktadır. Bunlar; sanayiye hammadde temin etmek, sanayinin ürettiği malların pazarı olmak, sanayiye kaynak transfer etmek yani sanayi sektörünü finanse etmektir (Babagiray 1999).

Bu faktörleri ayrıntılı bir şekilde incelediğimizde, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri için tarım sektörünün ne denli önemli olduğu ortaya çıkabilecektir.

Sovyetler Birliği döneminde tarımsal üretim, merkezi planlamaya göre yapılmakta, yalnızca temel ihtiyaçlar ülke bazında gerçekleşmekte kalite ve ürün çeşitliliği gibi faktörler geri plana atılmış durumda idi. Merkezi planlamaya göre bir bölgede belirli bir ürün yetiştirilmekte, bu ürünün işlenme, değerlendirme ve pazarlaması ise başka bir bölgede ya da ülkede yapılmakta idi. Bu sebeple; ürün ile üretime girdi sağlayan ve işleyen teknoloji arasında gerekli bir entegrasyon sağlanamamıştı. Bu durum hem üretimin tek düze olmasını hem de yeni teknolojilerin yakalanmasını geciktirmiştir. Ayrıca, ürün ile ürünü işleyen ve girdi sağlayan sanayi arasındaki entegrasyonun kurulmasına da fırsat verilmemiştir.

Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra diğer sek-

törlerde olduğu gibi, tarım sektöründe de köklü tedbirler almaya başlamışlardır. Buna göre üretimlerin merkezi planlamaya göre değil, ülkelerin kendi ihtiyaçlarına ve politikalarına göre yapmaları alınan tedbirlerin başında gelmektedir.

TARIMIN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Nüfus ve İstihdam Açısından Önemi

Nüfus, bütün ülkelerde sosyo-ekonomik hayatın vazgeçilmez bir öğesidir. Zira nüfus hem bütün sektörler için işgücü kaynağını oluşturmakta hem de çeşitli sektörlerin ürettikleri mal ve hizmetleri tüketmektedir. Nüfusun ekonomideki öneminin açıklanabilmesi için, kırsal-kentsel nüfus yoğunluğunun incelenmesi gerekir (Açıl ve ark. 1995).

Çizelge 1’de Türk Cumhuriyetlerindeki nüfus miktarları ve nüfusun kırsal ve kentsel dağılımları gösterilmektedir. Türk Cumhuriyetleri içinde en fazla nüfusa sahip ülke Özbekistan’dır. Bu ülkede yaklaşık 25 milyon insan yaşamaktadır. Bunu yaklaşık 15 milyon nüfusla Azerbaycan izlemektedir. En düşük nüfusa sahip ülke ise Kırgızistan’dır.

Ekonomik yönden nüfus miktarı, üretim ve tüketim üzerinde etki yapar ve nüfusun artması, üretimin entansif bir yön almasına ve bireylerin bir diğeri ile rekabetlerinin şiddetlenmesine neden olur. Nüfusun kalabalık veya az oluşu, onun belirli bir arazi sathına göre oranında ifadesini bulur ve bir kilometrekareye düşen nüfus miktarına ‘nüfus yoğunluğu’ denilmektedir (Açıl 1984).

Nitekim en fazla nüfusa sahip Özbekistan’da nüfus yoğunluğu 50,4 kişi iken, Azerbaycan’da bu değer 92 kişi ile en yüksektir. Kırgızistan’da nüfus yoğunluğu 23,7 kişi Türkmenistan’da 11 kişi ve Kazakistan’da 5,5 kişidir (Çizelge 2).

Diğer taraftan, söz konusu ülkelerde nüfus artış hızları da birbirinden farklılık göstermektedir. Nüfusun ve nüfus yoğunluğunun nispeten az olduğu Türkmenistan'da nüfus artış hızının % 3,3 gibi oldukça yüksek olması dikkat çekicidir. Bu ülkeyi % 1,6 ile Özbekistan, %1,3 ile Kırgızistan, % 0,8 ile Azerbaycan ve % 0,4 ile Kazakistan izlemektedir.

Çizelge 1. Ülke Nüfusunun Kırsal ve Kentsel Olarak Dağılımı (%) (1999)

Ülkeler	Kırsal	Kentsel	Toplam Nüfus
Azerbaycan	48,0	52,0	8.016.200
Kazakistan	44,0	56,0	14.953.126
Kırgızistan	65,0	35,0	4.852.400
Özbekistan	62,0	38,0	24.755.519
Türkmenistan	55,0	45,0	5.369.400

Kaynak: Anonim. 2001. Ülke profilleri. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları .

Çizelge 2. Ülkelerin Nüfus artış hızı ve yoğunluğu (%) (1999)

Ülkeler	Nüfus Artış Hızı	Nüfus yoğunluğu (kişi/km ²)
Azerbaycan	0,8	92
Kazakistan	0,4	5,5
Kırgızistan	1,3	23,7
Özbekistan	1,6	50,4
Türkmenistan	3,3	11,0

Kaynak: Anonim. 2001. Ülke profilleri. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları .

Bağımsız Devletler Topluluğu'na dahil olan bu beş ülkede ekonomik bakımdan aktif nüfusun sektörlere göre istihdamı Çizelge 3'de verilmiştir. Çizelgeden de izlenebileceği gibi; Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da aktif nüfusun yaklaşık yarısı tarımda istihdam edilmektedir. Bu

ülkelerde tarımın istihdamda büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Azerbaycan'da ise tarımda istihdam edilen nüfus oranı % 37'dir. Türk Cumhuriyetleri'nin sosyo-ekonomik göstergeleri bakımından tarımın ağırlıklı yapıyı oluşturduğu ancak Kazakistan'da tarımın istihdamdaki payı % 18,2 gibi düşük görülmele beraber, bu ülkede sanayi sektörünün de istihdamda fazla bir pay almadığı, hizmetler sektörünün en büyük paya sahip olduğu dikkati çekmektedir. Tarım nüfusun yerleşim yerlerine hem de istihdama göre ağırlıklı yapıyı oluşturmaktadır.

Çizelge 3. Sektörler İtibariyle İstihdam Edilen Nüfus (%) (1999)

Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmet ve Diğer
Azerbaycan*	37,0	23,9	39,1
Kazakistan	18,2	17,3	64,5
Kırgızistan	48,0	10,2	41,8
Özbekistan*	44,4	21,1	34,5
Türkmenistan	48,3	12,5	39,2

(*) 1993 yılı verilerine göre

Kaynak: 1. Anonim. 2001. Ülke profilleri. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları .

2. Anonim. 1995. Azerbaycan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB Yayın No: Genel :295.

Tarımsal Üretim

Uzun yıllar boyunca Sovyetler Birliği (SSCB) tarafından yönetilen Türk Cumhuriyetlerinin tamamında tarımsal üretimin çok büyük bir bölümü kolhoz ve sovhozlar tarafından yapılmakta idi. Kolhoz; kollektif ekonomi anlamına gelen Rusça 'kolektivnoye hozyaystvo' kelimelerinin kısaltılmış halidir (Anonim 1995). Bu işletmelerde toprak, üretim girdileri ve hayvanlar kolhozun malıdır. İşletmeler bir ekip tarafından yönetilir. Kolhozda yaşayan ve 18 yaşını dolduran herkes seçmendir. Yönetimde genellikle uzmanlar görevlendirilir. Kolhozda elde edilen gelirler kolhoz üyeleri arasında emeğin niteliğine göre bölüştürülür. Kolhozlarda çalışan ailelerin her birinin, müşterek araziye ek olarak kendisine ait bir evi, bahçesi, tarlası, ağılı, kümesi ve bir inek besleyebilecek ahır vardır. Kolhoz-

da çalışan ailelerin özel çalışmalarından elde ettikleri ürünler, kendileri tarafından kolhoz pazarlarında satılabilir. Sovhoz ise devlet tarım işletmelerine verilen isimdir. Solhozlar, atanmış bir müdür tarafından yönetilir. Sovhozlar genellikle bitkisel üretimde tohumculuk ve hayvansal üretimde de damızlık üretimi yapmaktadırlar.

Son yıllarda devletten kiralanan arazi üzerinde tarımsal üretim yapan özel işletmeler ile kooperatif işletmeleri ortaya çıkmıştır. Azerbaycanda tarım politikaları çerçevesinde özel mülkiyete dayalı üretim yapılması için özelleştirme kapsamında mevcut 1119 kolhozdan 1039'u ve 820 sovhozdan da 559 tanesinin özelleştirilmesine karar verilmiştir. Özelleştirme kapsamında planlanan devlet arazilerinin %90'ı halka verilmiştir. Kazakistan'da 1993 yılında 2055 sovhoz, 452 kolhoz, 837 tarım kooperatifi, 622 küçük tarım işletmesi ve 9262 çiftlik bulunurken, o yıldan bu zamana kadar toplam 2666 sovhoz ve kolhoz özelleştirilmiştir. Kırgızistan'da tarım işletmelerinin özelleştirilmesi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada 1993 yılına kadar küçük ölçekli mülklerin çiftçilere ve halka dağıtılmasından sonra, ikinci aşamada da 1997 yılına kadar orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine geçilmiştir. Tarım işletmelerinin tamamının özelleştirilmesi ise 2002 yılına kadar planlanmıştır. Son yıllarda Özbekistan'daki sovhoz işletmeleri kolhoz işletmelerine dönüşmeye başlamıştır. 1991 yılında 971 adet kolhoz, 1137 sovhoz işletmesi varken, 1994 yılında 1643 kolhoz ve 745 sovhoz işletmesi olmuştur. Son olarak Türkmenistan da işletmelerin mülkiyet durumu 1993 yılında 1096 adet kolhoz, 719 adet sovhoz, 112 adet kooperatif işletmesi şeklindedir.

Türk Cumhuriyetlerindeki toplam arazinin arazi nevelerine göre oransal dağılımı Çizelge 4'de verilmiştir. Azerbaycan'ın 8.660.000 hektar olan toplam arazi varlığının, % 59'u tarıma elverişli arazidir. Kazakistan'da tarıma elverişli arazi, toplam arazi varlığının % 76'sıdır. Kırgızistan'ın % 52'si, Özbekistan'ın % 52'si ve Türkmenistan'ın toplam arazi varlığının % 74'ü tarıma elverişli alanlardan oluşturmaktadır. Tarıma elverişli arazilerin içinde çayır ve mera arazisi en büyük payı almaktadır. Çayır ve mera arazisinin söz konusu ülkelerde oldukça büyük bir pay almasında hayvancılığın önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Tarla

arazisinin toplam arazi içinde en büyük payı aldığı ülke Azerbaycan'dır (%18). Bunu % 15 ile Kazakistan, % 9 ile Özbekistan, % 7 ile Kırgızistan izlemektedir. Türk Cumhuriyetlerindeki beş ülkenin de iklim koşulları hemen hemen aynı olup, karasal iklim hakimdir. Sulanan alanlar Azerbaycan'da 1.401 bin ha Kazakistan'da 2.308 bin ha Kırgızistan'da 1.066 bin ha, Özbekistan'da 4.155 bin ha ve Türkmenistan'da 1788,8 bin hektardır. Tarla arazilerinin Azerbaycan'da % 70'i, Kazakistan'da % 5'i, Kırgızistan'da % 76'sı, Özbekistan'da % 93'ü, Türkmenistan'da ise tarla arazisinin tamamı sulanabilmektedir. Görülüyor ki Kazakistan hariç diğer ülkelerde tarla arazilerinin büyük bir kısmı sulanabilmektedir.

Çizelge 4. Türk Cumhuriyetlerinde Toplam Arazinin Arazi Nevilerine Göre Dağılımı (%)

Ülkeler	Tarla Arazisi	Meyvelik	Çayır ve Mera	Orman ve Ağaçlık alan	Tarıma elverişli	Toplam	Sulanan Alan ha
Azerbaycan	18	5	25	11	41	100,0	1.401.000
Kazakistan	15	-	57	4	24	100,0	2.308.000
Kırgızistan	7	-	45	-	48	100,0	1.066.600
Özbekistan	9	1	40	3	48	100,0	4.155.000
Türkmenistan	3	-	63	8	26	100,0	1.788.200

Kaynak: <http://www.turkcumhuriyetleri.gov.tr>

Türk Cumhuriyetlerinde tarımsal üretim sosyalist sistem döneminde merkezi planlamaya göre yürütüldüğü için 1991 yılından sonra bazı ürünlerin üretim miktarlarında işleme ve pazarlama sistemlerinin yetersiz olması nedeniyle düşüş olmuştur.

Dağılan Sovyet Cumhuriyetleri arasında pamuk, tahıl, üzüm, sebzeçilik, tütün ve çay gibi bitkisel ürünlerde uzmanlaşan Azerbaycan'da bağımsızlığını ilan ettikten sonra üretim yapısında değişiklik ve daha önce de bahsedilen nedenlerden dolayı düşüş olmuştur. 1990 yılında pamuk üretimi 911.900 ton, üzüm üretimi 1.196.400 ton, tütün 542.900 ton, çay 30.700 ton, sebze üretimi 856200 ton iken 1999 yılında bu ürünlerin üretimi sırasıyla; 96.800 ton, 112.500 ton, 8.600 ton, 2.700 ton ve 670.800 ton a düşmüştür (Çizelge 5).

Kazakistan'da tarımsal alanların büyük çoğunluğu tarıma elverişli ve verimli olmasına rağmen, iklim koşullarının değişkenliği nedeniyle bazı yıllarda tarımsal üretim düşmektedir. Bitkisel üretimde çeşitlilik olmakla birlikte, hububat üretimi oldukça fazladır. Hububat üretiminin % 60'ını buğday, %28'ini arpa geri kalan hububat alanlarını ise darı, yulaf ve çavdar oluşturmaktadır. 1999 yılında 14.264.300 ton tahıl ve 658.000 ton üzüm ile Kazakistan, Türk Cumhuriyetlerinde en fazla tahıl ve üzüm üretimini yapmaktadır.

Kırgızistan, hem GSYİH'sının % 40'ını tarım sektöründen elde etmesi, hem de çalışan nüfusun yarısının tarım sektöründe istihdam edilmesi nedeniyle tam bir tarım ülkesi görünümündedir. Kırgızistan'ın ekonomisinde önemli bir yer tutan tarım sektöründe potansiyelin altında üretim yapılmaktadır. Bunun nedenleri; çiftçi gelirlerinin düşük olması, sulama sistemlerinin yetersizliği, tarım alet ve makinaların yetersizliği gibi nedenlere bağlanabilir. En fazla üretilen ürünler arasında 536.100 ton ile şeker pancarı, 1.629.900 ton ile tahıl ve 957.200 ton ile patates bulunmaktadır.

Dünyanın beşinci önemli pamuk üreticisi ve ikinci pamuk ihracatçısı olan Özbekistan ekonomisi için en önemli tarımsal ürün olan pamuk, 1999 yılında 3.700.000 ton üretilmiştir. Pamuktan sonra ikinci en önemli ürün grubu tahıllardır. Tahıllar içinde ilk sırayı buğday almaktadır. Yetiştirilen buğday, ülke gereksinimini karşılayamadığından, buğday üretiminin arttırılması için politikalar benimsenmiştir. Buğday üretimi 1999 yılında 3.406.000 ton olmuştur. 1999 yılında Türk Cumhuriyetleri arasında en fazla sebze üretimi 3.038.700 ton ile Özbekistan'da gerçekleşmiştir.

Topraklarının bir kısmı çöl olan Türkmenistan'da nüfusun yarısı geçimini tarım sektöründen sağlamaktadır. Milli gelirin önemli bölümünün bu sektörden sağlanması, Türkmenistan'ında bir tarım ülkesi olduğunu göstermektedir. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler pamuk, tahıllar, üzüm ve patatestir. Türkmenistan Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra ikinci önemli pamuk üreticisidir. Dünya sıralamasında ise ilk 10 ülke ara-

sında bulunan bu ülkenin pamuk üretimi, toplam tarım sektörünün % 70'ini oluşturmakta ve ürünün % 20'si işlenmek üzere diğer BDT ülkelere ihraç edilmektedir. 1999 yılı pamuk üretimi 1.303.900 tondur. Pamuğu 1.510.300 ton ile tahıl üretimi izlemekte ve son yıllarda tahıl üretiminde kendi kendine yeterlilik politikası sonucunda tahıl üretim alanı 259 bin hektardan 650 bin hektara çikartılmıştır.

Çizelge 5. Türk Cumhuriyetlerindeki Bitkisel Üretim Miktarları (1000 ton) 1999

Ülkeler	Pamuk	Tütün	Pataates	Sebze	Üzüm	Pirinç	Ayçiçeği	Şeker Pancarı	Tahıl
Azerbaycan	96.8	8.6	394.1	670.8	112.5				1098.3
Kazakistan	249.4	4.0	1694.7	1287.1	658.0	406.0	104.3	293.9	14264.3
Kırgızistan	86.9	29.8	957.2	719.3	115.9	15.1	58	536.1	1629.9
Özbekistan	3.700		472.4*	3038.7*	381*	544.6			3.406
Türkmenistan	1.303,9	8.6*	337	342.0	165.3*		291*	85*	1.510,3

(*) 1993 yılı verilerine göre

Kaynak: 1. Anonim. 2001. <http://www.tika.gov.tr>

2. Anonim. 1995. Özbekistan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB .(*) 1993 yılı verilerine göre

3. Anonim. 1994. Türkmenistan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB.

Çayır ve mera alanlarının toplam alan içindeki oranlarına bakıldığında görülüyor ki, Türk Cumhuriyetlerinde hayvansal üretim oldukça gelişmiştir. Azerbaycan'da tarım alanlarının %25'i çayır ve mera arazisidir. Bağımsızlıktan sonra domuz dışında diğer hayvan sayılarında artış gözlenmektedir. 1990 yılında büyükbaş hayvan sayısı 1.831.600 baş iken, 1999 yılında 1.945.200 başa yükselmiştir (Çizelge 6). Domuz üretimi 1990 yılında 156.700 adet iken, Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra hızla azalarak 1999 yılında 19.600 adede düşmüştür. Azerbaycan'da toplam et üretiminin (52.200 ton) % 45 dolaylarındaki bölümü büyükbaş hayvan eti, % 30'a yakın bir bölümü ise kümes hayvanları eti oluşturmakta, küçükbaş hayvan eti ise üçüncü sırada yer almaktadır.

Çizelge 6. Türk Cumhuriyetlerindeki Hayvan Sayısı (1000 baş) 1999

Ülkeler	Büyük Baş	Koyun ve Keçi	Kümes Hayv.	Domuz	At
Azerbaycan	1945,2	5726,1	14255,5	19,6	60,8
Kazakistan	9346,6	34208,1	17200,0	2445,2	1776,6
Kırgızistan	873,3	4287,3	2148,1	88,5	318,5
Özbekistan	5430,0	1039,0*	22484,8*	418,6	
Türkmenistan	1488,7	6675,8	-	48	16,0

(*) 1994 yılı verilerine göre

Kaynak: 1. Anonim. 2001. [http:// www.tika.gov.tr](http://www.tika.gov.tr)

2. Anonim. 1995. Özbekistan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB .

BDT topluluğuna dahil olan ülkelerden büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği en fazla olan Kazakistan'da hayvansal üretim, tarımsal üretimin % 60'ını teşkil etmektedir. Zira bu ülkede tarıma elverişli arazilerin % 57'si çayır ve mera arazisidir. Kazakistan'da 9.346.600 baş büyükbaş ve 34.208.100 baş küçükbaşın dışında ayrıca yaygın olarak domuz yetiştiriciliğinin de yapılması, burada diğer etnik grupların da yaşamasından kaynaklanmaktadır. At ve deve yetiştiriciliği, hem binek olması ve yük taşımacılığı hem de eti ve sütünden yararlanılması için önemlidir. Ülkede 626.100 ton et, 3.507.800 ton süt üretimi elde edilmiştir (Çizelge 7). Kazakistan, dünyaca ünlü astragan kürklerinin ihracatından ve Hazar denizi kıyısında yapılan balıkçılıktan da gelir elde etmektedir. Ayrıca Mersin balığından elde edilen havyar da dünyada tercih edilmektedir.

Çizelge 7. Türk Cumhuriyetlerindeki Hayvansal Üretim Miktarı (1000 ton) 1999

Ülkeler	Et	Süt	Yumurta(mil.adet)	Yün
Azerbaycan	52,2	991,0	5248,0	-
Kazakistan	626,1	3507,8	1516,6	21,4
Kırgızistan	195,2	1064,0	293,0	11,7
Özbekistan	472,0	3495,0	7116,5	27,5
Türkmenistan	288,0	989,4	375,6	24,3

Kaynak: 1. Anonim. 2001. [http:// www.tika.gov.tr](http://www.tika.gov.tr)

Kırgızistan'da tarıma elverişli arazilerin % 45'i çayır ve mera arazisi olması, bu ülkedeki hayvansal üretimin önemini vurgulamaktadır. Kırgızistan'da 1997 yılında hayvan sayısında %2,4'lük bir artış olmuştur. Sadece koyun ve keçi sayısında % 3,2'lik bir oranda azalış yaşanmıştır. Hayvanlardan sağlanan et, süt ve yün miktarlarında da artış gözlenmiştir. 1997 yılında bir önceki yıla göre et üretiminde % 9,8, süt veriminde % 9,6, yün veriminde ise % 9,1'lik bir artış olmuştur. 1999 yılında ise büyükbaş 873.300 adet, küçükbaş hayvan üretimi 4.287.300 adet olmuştur. Kırgızlar için at çok önem taşımaktadır. Hem sütü ve eti hem de binek hayvanı olarak yetiştirilmektedir. Çizelge 6'dan da izlenebileceği, gibi Kazakistan'dan sonra en çok at yetiştirilen ülke Kırgızistan'dır (318.500 adet).

Özbekistan tarımında hayvancılığın önemli bir yeri vardır. Ülkedeki tarımsal üretim değerinin yaklaşık % 40'ını hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı, bağımsızlıktan sonra giderek artış göstermiştir. Çizelge 6'dan da izlenebileceği gibi büyükbaş hayvan sayısında Türk Cumhuriyetlerinde ikinci sıradadır. Kümes hayvanlarında ise 22.484.800 adet ilk sırayı almaktadır. Hayvansal ürünlerde son yıllarda verimde biraz düşüş olmuş, et üretimi 1995 yılında 524.000 ton iken, 1999 da 472.000 tona, süt üretiminde ise 3.677.000 tondan 3.495.000 tona düşmüştür. Bunun nedeni, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılarının yanısıra, bağımsızlığın kazanılmasından sonra damızlık hayvanların Rusya'dan temin edilememesi ve yem kaynaklarının yetersizliğidir.

Türkmenistan'da kıraç ve step alanlar, özellikle koyunculuk yapmaya elverişlidir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra yer altı suyundan yararlanılarak mera ıslahına gidilmiştir. Sığırlar genellikle kültür ırklarından oldukları halde, yeteri kadar özen gösterilmediği için düşük verim almaktadır. 1999 yılı itibariyle 1488700 baş büyükbaş, 6675800 baş küçükbaş elde edilmiştir. Yine aynı yılın et üretimi 288.000 ton, süt üretimi 989.400 tondur.

MİLLİ GELİR YÖNÜNDEN ÖNEMİ

1991 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, BDT'ye dahil olan ülkeler için pazar ekonomisine geçişi hedefleyen zor ve uzun vadeli bir süreç başlamıştır. Bu sürecin başarıya ulaşabilmesi, ortaya konulan planın alınacak kararlarla desteklenmesine bağlıdır. Ekonomide merkezi planlamaya dayalı sistemin terk edilmesinden sonra, kaynakları yatırıma dönüştürecek döviz bulunamaması, teknoloji ve yönetim farklılığı gibi nedenlerle yabancı sermayeye büyük oranlarda ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca, pazar ekonomisine geçiş süreci yaşanırken, eski sistem içerisinde yaşanan 70 yıldan sonra, bütün düzeni yeniden değiştirmek, büyük bir sosyal değişimi başlatmak, doğal olarak uzun ve zor bir süreçtir. Bu güçlüklerin aşılabilmesi için, siyaset, ekonomi ve bürokrasi alanındaki ilgili aksaklıkların giderilmesi gerekmektedir. Bütün bu düzenlemelerin ve yeni sisteme uyumun, kısa sürede gerçekleşmesini beklemek doğru değildir.

Bütün bu durumlara rağmen bu ülkelerin 10 yıl içinde ekonomilerinde gelişme olmuştur. Azerbaycan'da 1999 yılında bir önceki yıla göre GSYİH % 7,4 artmıştır. Tarım ve petrol sektörü gelişmiştir. Tarımda özel mülkiyetin artmasıyla yıllık verim % 6,2 artış göstermiştir. Tarım sektörü yıllık %3,4 üretim artışı göstermiş ve 1999 yılında GSYİH % 21,7 olmuştur (Çizelge 8). Azerbaycan GSYİH büyümesiyle, eski Sovyetler Birliği ülkeleri içerisinde en başarılı ekonomilerden biridir.

Kazakistan Sovyetler Birliği içinde işlenebilir toprakların beşte birine sahipti ve halen önemli bir tarım ürünleri üreticisi ve ihracatçısıdır. Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) 1990 ila 1995 yılları arasında % 55'den fazla düşmüştür. Kazakistan'ın GSYİH'daki düşüş, 1996 yılında durdurulmuş, 1997 yılında ise ekonomide az da olsa reel büyüme gerçekleşmiş ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla 22 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra 1998 yılında tahıl rekoltesinin düşük gerçekleşmesi ve dış borç ödemesi nedeniyle 1999 yılı zor bir yıl olmuştur. Tarım hala çok fazla istihdam sağlayan bir sektördür. Toplam istihdamın %20 ila 25'i bu sektör-

dedir. Üretilen başlıca ürün buğdaydır. Tarımın GSYİH içindeki payı 1992 yılında %28 iken, 1996 yılında %12.8'e, 1999 yılında ise %8.8'e düşmüştür.

Kırgızistan ekonomisi 1998 yılında %2 oranında büyüme, GSYİH'sı da %6.2 artış göstermiştir. Tarımsal üretim ise %4 büyüme göstermiştir. Tarım, Çizelge 8'den de görülebileceği gibi, GSYİH içindeki %35.9'luk payı ile ekonomiye katkıda bulunan en önemli sektördür. Ayrıca istihdam açısından da tarım Kırgızistan için en önemli sektördür. 1999 yılı itibariyle işgücünün neredeyse yarısı tarım sektöründe çalışmaktadır.

Özbekistan'da GSYİH'da tarımın payı % 28 dir. Özbekistan ekonomisinde pamuk en önemli ürünü oluşturmaktadır. Pamuktan sonra ikinci sırayı buğday almaktadır. Özbekistan'ın GSYİH'sı 1991 yılında itibaren sürekli artış göstermiş 1999 yılında 15.5 milyar dolar olmuştur. Kişi başına düşen GSYİH da 626.1 dolardır (Çizelge 9).

Türkmenistan'da GSYİH'nın %26'sını tarım oluşturmaktadır. En önemli tarımsal ürünü pamuk, ikinciside buğdaydır. Pamuk doğal gazdan sonra GSYİH ya en fazla katkıda bulunan üründür. 1999 yılında GSYİH'sı 1.1 milyar dolar, kişi başına düşen GSYİH ise 204.8 dolardır. BDT'ye dahil olan ülkelerde en yüksek GSYİH (15,7 milyar \$) ve kişi başına GSYİH (1049,9 \$) Kazakistan'dadır.

Çizelge 8. Türk Cumhuriyetlerinde GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (%) (1999)

Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmet ve Diğer
Azerbaycan	21,7	23,6	54,7
Kazakistan	8,8	22,5	68,7
Kırgızistan	35,9	16,3	47,8
Özbekistan	28,0	13,9	58,1
Türkmenistan	26,0	32,0	42,0

Kaynak: Anonim. 2001. <http://www.tika.gov.tr>

Çizelge 9. Türk Cumhuriyetlerinde GSYİH ve kişi Başına düşen GSYİH (1999)

Ülkeler	GSYİH (milyar \$)	Kişi Başına düşen GSYİH (\$)
Azerbaycan	3,99	497,7
Kazakistan	15,7	1049,9
Kırgızistan	1,2	247,3
Özbekistan	15,5	626,1
Türkmenistan	1,1	204,8

Kaynak: Anonim. 2001. [http:// www.tika.gov.tr](http://www.tika.gov.tr)

ÖDEMELER DENGESİ YÖNÜNDEN

Türk Cumhuriyetlerindeki ithalat, ihracat ve ihracatın ithalatı karşılama oranları Çizelge 10'da verilmiştir. Azerbaycan'ın 1999 yılında toplam ihracatı 928,6 milyon dolar olup, bu değer içinde tarım ürünleri ihracatının payı % 12,9'dur (Çizelge 10). Azerbaycan ihracat değeri, GSYİH'sinin %25,6'sını oluşturmaktadır. 1999 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %89,85'dir. 1999 yılında Azerbaycan'ın toplam ithalatı içinde tarım ürünleri ithalatı ise %22 olmuştur.

Kazakistan'ın 1999 yılında toplam ihracatı 2586,3 milyon dolar olup, tarım ürünlerinin (hububat) ihracattaki payı % 5,6'dır. Toplam ithalatı 3653,7 milyon dolar, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise % 70,79'dur.

Kırgızistan'ın temel ihraç malları olan tarımsal ürünler şeker pancarı, tütün ve pamuk lifi 'dir. 1998 yılında 142,5 milyon dolar tarımsal ürün ihracatı yapılmıştır. Buda 535,1 milyon dolar olan toplam ihracatın %27'sini oluşturmaktadır. ihracatın ithalatı karşılama oranı ise % 70,81'dir.

Özbekistan, dış ticaretin büyük bir kısmını diğer Türk Cumhuriyetleri ile gerçekleştirmektedir. İhraç ettiği en önemli tarımsal ürünü pamuk oluşturmaktadır. 1999 yılında ihracatı 2447,6 milyon dolar, ithalatı ise 2513,3 milyon dolardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 97,35'dir.

Türkmenistan'ın ihracatı 1043 milyon dolardır. İhracatının % 26'sı tarımsal ürünlerdir. İthalatı ise 1182 milyon dolar olup, bunun da % 15'ini tarım ürünleri oluşturmaktadır.

Çizelge 10. Türk Cumhuriyetlerinde İhracat-İthalat (Milyon \$) 1999

Ülkeler	İhracat	İthalat	İhracatın İthalatı karşılama oranı (%)
Azerbaycan	928,6	1033,4	89,85
Kazakistan	2586,3	3653,7	70,79
Kırgızistan	535,1	755,7	70,81
Özbekistan	2447,6	2513,3	97,35
Türkmenistan	1043,0	1182,0	88,24

Kaynak: Anonim. 2001. [http:// www.tika.gov.tr](http://www.tika.gov.tr)

GENEL DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak tarımın istihdam, milli gelir, ödemeler dengesi, beslenme, sanayiye hammadde temini gibi çeşitli yönlerden incelediğimizde, bu sektörün Türk Cumhuriyetleri ekonomisi içinde oldukça yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Türk Cumhuriyetlerinde tarım sektöründe çalışan nüfusu, gelişmiş ülkelerin tarım kesiminde çalışan nüfus ile karşılaştırdığımızda, hem mutlak hem de oransal olarak dikkat çekici bir fazlalığa sahiptir.

Arazi varlığı, kullanım biçimi ve üretim deseni açısından konuya yaklaşıldığında, pamuk ve tahıl üretimine önem verildiği ve ayrıca hayvancılık nedeniyle çayır ve meraların büyük alanları kapladığı görülmektedir.

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, BDT'ye dahil olan Kazakistan dışındaki ülkelerin ekonomilerinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıllarında tarımın payı giderek artmıştır.

KAYNAKLAR

- Açıl, F., 1984. Ekonomi I. AÜZF Yayın No: 898, Ders Kitabı 249, Ankara.
- Anonim, 1994. Türkmenistan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB Yayın No: Genel :290; BÖM :28.
- Anonim, 1995. Azerbaycan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB Yayın No: Genel :295; BÖM :29.
- Anonim, 1995. Özbekistan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB Yayın No: Genel :300; BÖM :30.
- Anonim, 1995. Kazakistan Ülke Raporu. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları . ISBN: 975-7307-08-4. Ankara
- Anonim, 1999. Türkmenistan Ülke Raporu. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları . ISBN: 975-19-2603-3. Ankara
- Anonim, 2001. Ülke profilleri. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları . ISBN:975-7307-53-X. Ankara
- Anonim, 2001. [http// www.tika.gov.tr](http://www.tika.gov.tr)
- Anonim, 2001. [http// www.turkcumhuriyetleri.gov.tr](http://www.turkcumhuriyetleri.gov.tr)
- Babagiray, Z., 1999. Yeni Kurulan Turk Cumhuriyetlerinde Nufus Yapısı ve Tarım. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım ve Köy Dergisi. Sayı: 130, Ankara s:18-25.
- Ubaydullaev, D., 1995. Özbekistan Ekonomisinin Yapısı ve Ekonomik Gelişmede Tarımın Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şemilova, F., 2001. Bağımsızlık Öncesi ve Sonrasında Azerbaycan Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

EKOLOJİ DÜŞÜNÇESİ VE EKOLOJİ DÜŞÜNÇESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Arş.Gör. Ahmet MUTLU*

ÖZET

Ekoloji, aşağı yukarı yüz yıllık kökeni olan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının “düşünce” halini alması ise son kırk yıl içinde gerçekleşmiştir. Halihazırda “ekolojik düşünce”nin gelişimi sürmektedir. Doğaldır ki, geçmişi pek fazla olmayan bu düşünce akımında, onun özünü oluşturan kavramların tam olarak belirlenmesi ve bilinmesi gerekir. Bu sayede süreç içinde oluşacak yeni kavramlara sağlam bir temel atılacak ve muhtemel kavram kargaşası önlenecektir

THE ECOLOGY NOTION AND THE BASIC CONCEPT OF THE ECOLOGY NOTION

ABSTRACT

Ecology is the science dating back to the last century. The populants of this science, that is its becoming a concept has come to this point within the fourth years in relation with the increasing problem in the ecological field. The concept of the ecology has still been developing. Naturally, as it doesn't have a background, it is essential to determine and

G.Ü. Çorum İİBF, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı.

know the notion that give essence to this science. As a result of this, it will be strenghtened and the probable concept chaos will be prevented.

GİRİŞ

Üçüncü bin yıla girdiğimiz şu günler, tam da bir işletmenin yıl sonu kesin hesap çıkarması gibi, dünya üzerinde geçirilen “akıl”lı yüzyılların hesabının ortaya konulması için uygun bir zamandır.

Günümüzde, bilim ve teknolojinin ulaştığı yüksek seviye sayesinde her sorunun üstesinden gelinebileceğine inanılmaktadır. Gerek doğada, gerekse kendi oluşturduğumuz çevrede meydana gelebilecek hemen her türlü bozulmanın getirebileceği riskleri kesin olarak hesaplayabiliyor ve bunları önleyici ya da zararları en aza indirici tedbirler alıyoruz. Buna rağmen, önceden hesaplanamayan ve ortaya çıkacağı uzmanlar tarafından tahmin edilemeyen, tahmin edilse bile sonuçları önlenemeyen bazı durumlarla da sıkça karşılaşmaktayız. Sadece 1998 yılında meydana gelen ve toplam 32 bin kişinin ölümü ile 89 milyar dolar maddi zarara yol açan doğal afetler , bu duruma basit bir örnektir.

Bilim ve teknolojinin tüm ihtişamına rağmen, hâlâ bu tür sonuçlara maruz kalıyor olmamız, hem şaşırtıcı hem de düşündürücüdür. Doğal sistemler arasındaki ilişki ve bağlantıları farketmeden, hesaplamadan ortaya konulan yapay sistemler, hissedilir bir tıkanmaya uğramaktadırlar. Yapay sistemler, doğal sistemler karşısında yetersiz kaldığı gibi, her iki sistem arasında tam bir uyum olduğu da söylenemez. Belli bir düzen dahilinde birbirini etkileyen kuvvetlerin yer aldığı kompleks bir sistem içinde bulunduğumuzun bilincine birkaç on yıl öncesinde vardığımız düşünülürse, söz konusu “yetersizlik” ve “uyum sorunu” doğal bir sonuç olarak görülecektir. Doğanın sistemli yapısını bu kadar geç öğrenmemizin temel nedeni de okullarda ve üniversitelerde, dünyanın, birbirinden ayrı elemanla-

rın farklı yoğunlukta bir arada bulunmasıyla oluşan bir “kütle” olarak tanımlanmıştır . Bu elemanlar detaylarıyla tek tek bilinmekte iken, aralarındaki ilişki ve bağlantılar yani sistem özelliği gözden kaçırılmıştır.

Bu çalışmada, doğal sistemler arasındaki ilişkiyi gözeten ve açıklayan ekoloji düşüncesi ve ekoloji düşüncesinin temel kavramları irdelenecektir. Ekoloji düşüncesindeki kavramların doğru olarak anlaşılabilmesi, bu düşüncenin içeriğini bilmekle mümkün olacağından, öncelikle ekoloji düşüncesi işlenecek ve bu bağlamda, “tek boyutlu bilim ve teknoloji”nin de etkisiyle, “doğal sistemler arasında gözden kaçırılan ilişkiler” ve “bu noktaya nasıl gelindi” gibi soruların cevapları işlenecektir.

Şüphesiz ki ekoloji düşüncesi ile ilgili olan, burada ele alınacaklar dışında başka kavramlar da birincil nitelikte görülebilir. Ancak, örneğin, “habitat” gibi bir kavramın -birincilliği tartışması bir yana-, anlam bakımından bir bütünlük gösterdiği söylenebilir. Halbuki bazı kavramlar vardır ki bunların anlamı konusunda -isabetli ya da isabetsiz- çok çeşitli görüşler mevcuttur. Kimi kavramlar amacını aşan anlamlar içerebildiği gibi birbirinin yerine de ikame edilebilmektedir. Bu ise sınırları birbirine yakın olan ancak aslında farklı -olan/olması gereken- kavramaların işlevselliğini ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada ele alınacak olan doğa, çevre, ekoloji, çevrebilim, çevrecilik, çevre sorunları, ekolojik sorunlar, ekosistem gibi kavramlara o kadar yuvarlak anlamlar yüklenmektedir ki neredeyse hepsi “anlamdaş” bir niteliğe bürünmektedir. Bu durum, bir “düşünce akımı” olarak gelişen ekolojinin “kısır bir dilinin oluşmasına” ve de “kavram karmaşasına” yol açacaktır. Dolayısıyla bu kavramların irdelenmesindeki amaç, söz konusu “kısırlık” ve “karmaşa”nın engellenmesine çalışmaktır.

Öte yandan, bu kavramların açıklanması çalışmasının, “semantik bir açıklama” olmadığı da belirtilmelidir. Çünkü, kavramlar biyolojinin bir

unsuru olarak değil, ekoloji düşüncesinin bir unsuru olarak işlenmiştir. Buna göre içerikleri de toplumsal ve felsefi bir nitelik taşımakta, dolayısıyla kapsamları daha genişlemektedir.

EKOLOJİ DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU

Günümüz bilim ve teknolojisi, özellikle “indirgemeci” boyutu nedeniyle bazı sorunları açıklamakta ve onlara çareler üretmekte yetersiz kalmaktadır. Ekolojik sorunlar, bunların en önemlilerinden biridir. Bilim ve teknolojinin bu “çaresizliği”, yeni bakış açılarını gerekli kılmaktadır. Bu gerekliliği ortaya koyacak pekçok soru mevcuttur. Örneğin; doğadaki canlı ve cansız varlıkların ilişkileri nasıldır? Bunlar arasındaki madde ve enerji alışverişi mekanizması nasıl işler? İnsanlar doğal dengeyi nasıl etkilemektedir? Bu etkiler sonucu, gezegenin uğradığı değişikliğin nicelik ve nitelikleri nelerdir? Tüm bu soruların cevapları, bizi, doğal varlıklar arasındaki karşılıklı etkileşim ve ilişkilerin çok iyi bilinmesine ve bunların sistemli bir bütün olduğunun kavranmasının önemine götürecektir. Oysa bilimin “atomcu” ve “indirgemeci” özelliği, bu soruları cevaplamaya yetmemektedir. Diğer bir deyişle, her ne kadar bilim, söz konusu ilişkiler ağını açıklayabilirse de “nitelik” olarak özüne dair bir çözümleme yapamaz.

İşte tam da bu noktada yeni ve ayrı bir bilim olarak “ekoloji” ortaya çıkmaktadır. Ekoloji, canlılarla çevreleri arasındaki karşılıklı etki ve ilişkileri inceleyip araştırır. Bu bilimin konusunu oluşturan ekolojik denge, hiçbir zaman sabit ve durağan değildir. Sistem, sürekli olarak akıcı ve dinamik bir özellik gösterir .

Bilimsel Devrim’den günümüze kadar oluşan modern bakış açısı, büyük gelişmelere zemin hazırlarken, aynı zamanda hızlı ve dengesiz sarsıntılar da yaratmıştır. Bu sarsıntıların farkedilmesinden itibaren oluşan

ekoloji düşüncesi, modern bilimin mekanistik dünya kavrayışı ile eseri olan yaşam tarzının karşısında yer alarak, bilime, indirgemeci neden-sonuç ilişkisi yerine, bütüncül ve çok boyutlu bir nitelik katmıştır .

Modern bilimdeki tersine ekolojinin, “bütüncül ve çok boyutlu” bir bakış getirmesi, canlı-cansız varlıkların ilişkilerini oluşturan sistem bakışının doğal bir sonucudur. Ayrıca, yine ekoloji, modern bilimin “pozitivist” özelliğinden farklı olarak, “ahlakî” öğelerle donanmıştır. Bu nitelikleri dolayısıyla ekoloji hem bir “bilim”, hem de manevi temelleri olan bir “hareket”tir.

Kendine özgü nitelikleri olan ekolojinin bir takım ön kabulleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir :

- Herşey birbirine bağlıdır. Bu temel bir önerme, türler, toplum ve bireyin bağımsız olmadığını ifade eder.
- Doğada hiçbir şey kaybolmaz. Bu, maddenin kalıcılığını ifade eder.
- Kimseye bedava yiyecek yoktur. Bu, enerjinin giderek yoğunluğunu yitirmesi demektir. İnsan faaliyetlerinin kaynağı ve yemek elde etmesinin bedeli enerji harcamaktır.
- Doğa bizden çok daha bilgedir. Bu, doğanın olağanüstü dengeli işleyişinin ifadesidir.

Yukarıdaki ilkeler daha da çoğaltılabilir*. Ancak temel olarak ekoloji kavramının, canlıların çevreleri ile besin zinciri sürecinde uyum içinde yaşamalarını ele alan ve bu sürecin işlenmesi ile ilgili olarak bütüncül bir bakış açısı izleyen içerikte olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ekoloji, salt bilimsel bir gözle tespit edilemeyecek ilişkiler sisteminin bir ifadesidir.

Ekoloji düşüncesinin doğuşundaki temel etmen, özellikle 1960’lı yıllardan sonra iyice belirginleşen ekolojik sorunlar nedeniyle olmuştur de-

nilebilir. Ekolojik sorunlar, mentalitesi tarihsel olarak belirlenmiş modern bilim ve felsefe ile oluşturulmuş bütüncül yapıdaki bozulmaların ifadesidir. Bir diğer ifadeyle, toplumun ortaya çıkmasının ve bu gelişmeyle doğan hiyerarşinin, devletin yükselişinin yarattığı bunalımlardır .

Ekolojik sorunların kökenleri, nispeten daha yakın tarihlere dayandırılabilir. 17. yüzyıldan itibaren başlayan yeni dönemle değişen dünya kavrayışı, zaman içinde bugünkü sorunların doğuşunu hızlandırmıştır. Kendinden önceki çağlardan ve düşünce tarzlarından ayrılan ve “Aydınlanma”, “Bilim Çağı” ya da “Akıl Çağı” olarak anılan bu çağ, bazı özellikleri nedeniyle önemlidir.

Söz konusu çağda ortaya çıkan en önemli değişikliğin bilim alanında olduğu söylenebilir. Modern bilimin kurucusu ve metodolojisini ifade eden Francis Bacon bu çağda yaşamıştır. Bacon, bilimin temel amacını, “tabiatı, tabiat kanunlarını ve sırlarını anlamak”, akabinde “tabiata hakim olmak için bu bilgiyi kullanmak” olarak ifade etmiştir .

Bu dönemdeki bir önemli değişim de, modern felsefenin kurulmasıdır. Bu felsefenin öncülüğünü yapan Descartes’la birlikte, dünyayla ilgili yeni tarz tasarımlar ve kavrayışlar ortaya konmuştur. Descartes’ın “kartezyen dualizm” denilen ruh-beden ikiciliği ile “ruhsal olan maddi değil, maddi olan ise ruhsal değil” ilkeleri ortaya konulmuş, böylece ruh ile madde birbirinden farklı varlık kategorilerine dönüşmüştür .

Aydınlanmanın başat özelliklerinden biri de, Newtoncu mekanik dünya anlayışıdır. Mekanik kavrayış, canlı dünyanın ayrı ayrı parçalardan oluşması ve bu parçaların bütünü oluşturması olarak ifade edilebilir . Diğer deyişle, dünya, bir makine gibi çeşitli parçaların bir bütünü gibi görülür.

Bir önceki çağdan farklı anlayışlar getiren Aydınlanma’nın yukarıdaki temel argümanları, aynı zamanda ekolojik sorunların problematik nok-

talarını oluşturur. Toplumların gün geçtikçe daha çok şey tüketmeyi arzulaması, iktisadi ve teknik yönden hızlı ve sürekli büyüme isteği, az gelişmiş ülkelerin problemleri, çevre korumacılığın bir kazanç unsuru olması, bireysel ve toplumsal boyutlardaki tahakküm ilişkileri, yukarıdaki süreçle donanmış bunalımlardır.

Aydınlanma sonrası endüstri uygarlığının, doğal kaynakları aşırı kullanarak, doğayı iktisadi amaçların hizmetine sokmuş olduğu, öte yandan doğaya herhangi bir – salt doğa adına – değer atfetmediği öne sürülebilir. Endüstri Devrimi'nin başlattığı sonsuz büyüme içerikli iktisadi paradigmada doğa, tarım toplumlarındaki ana kaynak olmanın aksine, üretimin birkaç unsurundan biri durumuna düşmüştür. Bilimin gizli ve karmaşık yapısının keşfedilmesiyle ve Endüstri Devrimi'nin iktisadi öngörülleri nedeniyle doğa, giderek “sabit” etken haline gelmiş, diğer ifadeyle sömürülmeye başlanmıştır. Doğal çevrenin hayatiyeti görmezden gelinmiş, insan için taşıdığı önem nedeniyle gereken özen ve bu bağlamda gelecek kuşakların huzur hakkı unutulmuştur. Doğaya yönelik bu sömürü ya da tahakküm, zamanla “doğanın en önemli unsurlarından biri” olan insanı da kapsayacak bir şekil almıştır.

Yaradılışından bu yana çevreyle ilişki içinde olan insanoğlu, yine o zamandan beri çevreye bir şekilde zarar vermiştir. Ama başlangıçtaki zararlar, doğanın kendini yenileyebilme sınırlarını aşacak boyutta değildi. Endüstri Devrimi sonrasında söz konusu sınırlar oldukça zorlanmıştır. Üstelik bu zorlamalar, doğayla ilgili olduğu kadar, toplumsal yapıyla da ilgilidir. Kısaca iktisadi ve toplumsal boyutuyla ekolojik sorunların, “endüstri uygarlığı”nın bir ürünü olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sorgulanması ya da dönüştürülmesi gereken, altyapısıyla, örgütlediği bütünsel ilişki sistemi ve işleyiş mantığıyla, doğayı ve insanı metalaştıran söz konusu uygarlıktır. İşte, bünyesinde farklı akımlar olsa da genel olarak ekoloji düşüncesinin temelinde, doğal ve toplumsal etkileri bakımından endüst-

ri uygarlığının eleştirisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz.

EKOLOJİ DÜŞÜNCESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Canlı ve cansızları ile dünyanın başını ağrıtan çevre sorunları, az-çok herkesin bildiği, gözlemlediği, hiç olmazsa hissettiği bir olgudur. Yaşamı bu kadar ciddi etkileyen çevre sorunları ile ilgili olarak, doğa, çevre, ekoloji, çevrebilim, ekosistem ve bu bağlamda insan, çağımızın “anahtar kavramları” sayılabilir. Ancak bu kavramların yakın akrabalığı, çevre sorunlarının bilimsel zeminlerde ortaya konulmasında bazı sıkıntılar doğurmaktadır. Çevre sorunlarının ve ekoloji düşüncesinin içeriğini kavrayabilmek için, çevre ve onunla birlikte anılan “doğa”, “ekoloji”, “çevrebilim”, “çevrecilik”, “ekosistem”, “çevre sorunları” ve “ekolojik sorunlar” gibi kavramlarının doğru tanımlanması gerekir.

Doğa

Kimi zaman çevre ile kimi zaman da ekoloji ile karıştırılan ya da aynı anlamda kullanılan kavramlardan biri “doğa”dır. Doğa, insanın dışında ve insan müdahalesi olmadan, “doğal” olarak ortaya çıkan her şey olarak tarif edilmektedir. Örneğin; hava, su, toprak, hayvanlar, bitkiler vs.

Her ne kadar yukarıdaki tanım, doğayı, insanın dışında bir olgu olarak ele almaktaysa da kim yazarlarca insan müdahalesine uğramamış doğa “birinci doğa”, insan müdahalesi ile oluşturulan/yapay doğa “ikinci doğa” olarak adlandırılır. Dolayısıyla, bu tanım içine bir “doğal” varlık olarak insanı da dahil edebiliriz.

Doğa kavramı, ekolojiye benzemekle beraber, bir “süreç”ten ziyade, bir “olgu” olması nedeniyle ondan ayrılır. Bu bağlamda “doğal denge” ile “ekolojik denge” de aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, ikincisi, doğayı da aşan -toplumsal- niteliği nedeniyle birinciden ayrılır. Keza, “çevre” kavramı da insan merkezci bir içerik de taşıması nedeniyle doğadan farklıdır.

Çevre

Kavram olarak yakın bir geçmişi olan çevre, her disiplinin kendi konusuna göre spesifik anlamlar taşıyabilmektedir. Ancak en genel anlamıyla şöyle belirtilebilir :

“İnsan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içerisinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır”.

Çevrenin ekolojik nitelikli anlamıyla doğrudan ilgili olmayan bazı tanımlar da mevcuttur. Örneğin; “bir nesnenin performansını etkileyen tüm dış şartlar” tanımındaki çevre, “canlıların içinde yaşadığı ortam” tanımına göre daha objektif ölçüler taşımaktaysa da, son tahlilde, aslında nesnelere arası ilişkileri de içermesi nedeniyle ekolojinin kapsamı içinde görülebilir.

Hemen her disiplinin kendi anlayışına göre nitelenmesinden dolayı çevrenin anlamı net değildir. Söz konusu kavram, çoğu zaman bir tanım verilmeden kullanılırken, bazıları tarafından da “... başlı başına çevre diye bir şey olmadığı, ... ‘kuzey’, ‘güney’ ... gibi ilişkiyel bir sözcük” olarak nitelendirilmektedir . Ancak, kavram, hangi bağlamda kullanılırsa kullanılsın, genel niteliği itibariyle her zaman ağırlıklı bir hususu vurgular: Merkezde olma ve merkez olmama. Buna göre çevre, çevrelediği karşısında dışsal bir unsur olarak görünür . Örneğin; Bay A'nın, her ne kadar belirli bir çevrede yaşıyorsa da, derisinin dış yüzeyinden itibaren varolan dünya “dış/dışarı dünya”dır. Bu yaklaşım, her canlı-cansız için düşünülebilir.

Çevre incelenirken doğal ve yapay olarak ikiye ayrılır. Doğal çevre, insan müdahalesine uğramamış, bu nedenle değişikliğe uğramamış çevre iken, yapay çevre, insanlığın varoluşundan bu yana, onun etkinlik ve müdahalesi ile oluşturduğu çevredir .

Çevre kavramı, az zamanda hızla gelişmiş ve zenginleşmiş, diğer bir deyişle kapsamı genişlemiştir. Bilinçli-bilinçsiz kullanımının da bir sonucu olarak kavram, bilinmezliğini ve anlaşılmağını artırarak bulanıklaşmıştır.

Ekoloji

Çoğu zaman çevre ile aynı anlamda kullanılan ekoloji kavramı, bilimsel bir kavram olarak çevreden ayrı olup, onun kapsamını aşar, aynı zamanda daha geniş bir kavrayış getirir. Karşıt görüşler olsa da, ekoloji, doğa ve insanlığın doğal dünya ile ilişkisi hakkında çevreye göre daha geniş ve bilinebilir bir kavrayış getirir. Bu, biyosfer dengesini ve bütünlüğünü amaçlayan bir bilimdir.

Ekoloji terimi ilk kez 1858 yılında Henry Thoreau tarafından bir mektupta kullanılmış; ancak kendisi bu terimin herhangi bir tanımını yapmamıştır. Ondan yaklaşık on yıl sonra Ernest Haeckel (1869) Yunanca “Oikos (ev, mekan)” ve “Logos (bilim)” kelimelerinden yararlanarak “Oekoloji” terimini kullanmıştır .

“İkamet etme”, “habitat” ya da “beraber yaşama biçimi” olarak anımlandırılabilir olan ekoloji, canlıların, çevreleriyle ve kendi aralarındaki karşılıklı iletişimlerini/ilişkilerini araştıran bir bilim dalı olarak tarif edilebilir . Ekoloji, nesnelere sadece kendi iç ortamları itibariyle ele almakla kalmayan, aynı zamanda onların birbirleriyle olan ilişkilerini bilimsel düzeyde inceleyen nadir tabiat bilimi dallarından biridir. Bu bilimin ideal amacı, yeryüzündeki hayvanların, bitkilerin ve bunların içinde buldukları ortamların arasında ortaya çıkan karşılıklı etkileşimlerin hepsini, neden-sonuç özellikleri bakımından incelemektir .

Ekolojinin “bilimsel” niteliği yanında yukarıda irdelenen “düşünce akımı” niteliği de vardır ki esas önemli olan boyutu budur.

Çevrebilim

Ekolojinin bir bilim olarak gelişim sürecinde, içerdği konular itibarıyla benzerlik gösteren ve kimi zaman ekoloji ile aynı manada kullanılan bir kavram olan “çevrebilim”, esasta ondan ayrı bir nitelik taşır. Çevrebilim, ekolojinin bir parçasıdır . 19. yüzyılda Darwin ve Lamarck’ın çalışmaları ile sistemli temelleri atılan ekoloji bilimi, günümüze doğru geldikçe çeşitli dallanmalar göstermiştir. Bu dallardan biri olan “insan ekolojisi” bugün “çevrebilim” olarak anılmaktadır. Ekoloji bilimi, zamanla diğer dallarından ziyade, çevre ve insana yönelik sorunlara uygulanması nedeniyle çevrebilime kaymış ve sadece bu dalla algılanır olmuştur .

Çevrebilim, ekolojiden başka bilimlerle de ilgilidir. Bu nedenle disiplinler arası bir özelliği vardır. Çevrebilim, çevrenin bir bilim olarak, çevre kavramını tüm boyutları ile içermek zorunda kalmış ve insana öncelik veren bir yaklaşımla, ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunların da etkisiyle, pek çok bilim dalıyla yoğrulmuş durumdadır.

Çevrebilimin “insana öncelik veren” yaklaşımı, Eski Yunan’dan bu yana “her şeyin ölçüsü insandır” anlayışının doğal bir sonucudur. Gerek çevrenin bilimsel yöntemlerle incelenmesi, gerekse çevrebilimin içeriğinin belirlenmesinde insan merkezci düşünce esastır . Dolayısıyla çevre sorunlarına getirilen çözümler de diğer canlılardan ziyade, insan merkezlidir ve bu niteliğiyle ekoloji düşüncesinden daha sığdır.

Çevrecilik

“Çevrecilik” kavramı da çoğu zaman ekolojinin düşünsel boyutuyla –ekolojik düşünce/hareket- aynı manada kullanılmaktadır. Aslında, mevcut haliyle doğa ile çatışma halindeki iktisadi gelişme ve çevre değerleri arasındaki hassas dengeyi gözetken ve bunu uygulamayı amaç edinen çevrecilik , “insan ile doğa arası ilişkileri” merkez edinmesiyle ekoloji düşüncesinden daha dar kapsamlıdır.

Diğer yandan BOOKCHIN'e göre çevrecilik, "insanlık ile doğa arasında uyumlu bir ilişkiye ulaşmaya yönelik ekolojik projeyi kalıcı bir dengeden çok bir ateşkes" olarak görme eğilimindedir . Bu bakış açısıyla çevrecilik, doğaya en az zarar vererek ondan faydalanmayı hedefler. Böylece doğa, tüm niteliklerinden yoksun, çıplak bir niceliksellik taşır ki bu durum, faydacı bakış açısından öte bir şey değildir. Oysa ekoloji düşüncesi, basit anlatımıyla doğanın dinamik dengesiyle, canlı ve cansız şeylerin karşılıklı her türlü bağımlılığıyla ilgilenir.

Ekolojik görüşün "toplumsal ekoloji" dalını kuran BOOKCHIN, çevrecilik olgusunun ekoloji ile karşıtlık içinde olduğunu söyleyecek kadar ileri gider. Ona göre "toplumsal ekoloji... insanlığın doğa üzerindeki tahakkümünü ortadan kaldırmayı hedeflerken, çevrecilik, doğayı yalnızca edilgen bir yaşam ortamı, 'hizmet edebilecek' bir dışsal nesnelere... yığılı olarak gören 'araççı' ya da teknik eğilimi yansıtmaktadır" . Son tahlilde, ekolojinin manevi ve içsel niteliğine karşılık, çevreciliğin "maddi" bakış açısı ve yöntemi olduğu söylenebilir.

Ekosistem

İlk çevrebilim yapıtlarının, temel birim olarak ekolojiye değil, fiziksel coğrafyaya dayandığı görülür. Bilimsel olarak ekolojik yaklaşımların üstünlük kazanması, ancak 1960'lı yıllarda gerçekleşmiştir ve bu, "ekosistem" kavramının bu tarihlerdeki hızlı gelişimiyle yakından ilgilidir

Basit olarak ekoloji, "canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı" olarak tanımlanmaktadır . Daha önce de değinildiği gibi, kavram, Yunanca "içinde yaşanılan mekan" anlamındaki "Oikos" kelimesinden türetilmiştir. İşte, ekolojik anlamda, biyolojik niteliği ne olursa olsun, her bir mekan birimi aynı zamanda bir ekosistemdir.

Ekosistem, birbirleriyle ilişkili canlı ve cansız unsurlardan oluşan ve

unsurları arasındaki enerji dolaşımı ile beslenmesini sağlayan birimdir . Bir başka deyişle, “insan ve diğer canlıların bir arada, uyum ve denge içinde varlık ve gelişmelerini sürdürebilmeleri için var olan şartların tamamı”dır . Bir orman, bataklık ekosistemi ya da bir köy ekosistemi örnek olarak verilebilir. Ekosistemlerin her biri kendi dışındakilerle karşılıklı etkileşim ve alışveriş içindedir. Ekosistemler, “iç içe geçmiş Rus bebekleri” gibidir. Bunların tamamı ise, yeryüzünde yaşamın olduğu biyosferi oluşturur ve genel olarak ekosistemler arasındaki ilişkiler de ekolojinin konusudur. Anlaşılacağı üzere, ekoloji, ekosisteme göre daha geniş ölçekli ilişkiler sistemidir.

Çevre Sorunları ve Ekolojik Sorunlar

Çevreye göre daha geniş kapsamlı olan ekoloji olgusu gibi ekolojik sorunlar da, içeriksel olarak çevre sorunlarına göre daha bir çeşitlilik ve derinlik arzeder. Bu bağlamda ekolojik sorunlar, çevre sorunlarını kapsamından dolayı, onunla eş anlamlı değildir.

Çevre sorunları daha çok yüzeysel, göze görünen ve “kirlilik” olarak nitelenen ekolojik bozulmaları içerir . Çevre sorunları, nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme gibi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve “klasik kirlilikler” olarak adlandırılan hava, su, toprak kirliliği gibi olumsuzluklardır. Ayrıca bazı canlı türlerinin ve tabii kaynakların yok olması da çevre sorunudur. Keza günümüze özgü olarak, “Antartik”ten kopan eyalet büyüklüğündeki buz kütleleri ile yasadışı radyoaktif madde pazarlaması da birer çevre sorunudur . Kısaca, ekosistemlerde insan eliyle gerçekleşen çevresel bozulmaların yarattığı problemlere çevre sorunları denilebilir.

Öte yandan dünyada çevre sorunları kapsamını aşan bazı olumsuzluklar da söz konusudur. Örneğin; İnsanların daha çok kâr elde etme isteğiyle giderek açgözlü olması, buna bağlı olarak küresel açlık felaketleri,

maddiyata olan merak sonucu zayıflayan estetik değerler, merhamet ve şefkat duygularının azalması gibi bozulmalar çevre sorunlarını da kapsayan bir üst kavramla ifade edilmek durumundadır. Keza kirliliğin değişen boyutlarının, örneğin bir yazarın belirttiği gibi “bilgisel kirlilik, sanatsal kirlilik, siyasal kirlilik” olgularının çevre sorunları ile ifadesi oldukça zordur. Dolayısıyla, yaşamın her alanı ile ilgili olan genel doğal dengesizlik durumları, “ekolojik sorunlar”la ifade edilebilir. Bu niteliğiyle ekolojik sorunlar, “ahlaka, adalete, hakkaniyete, tabii düzene ve estetiğe aykırı durumlar”ı içerir.

Yukarıdaki bakış açısıyla ekolojik sorunlar, çevre sorunlarını kapsadığı gibi insanlar arası ilişkileri yani sosyal konuları da kapsar. Ekolojik sorunlardaki bu boyut, diğer canlılar arasında ve insan-doğa ilişkisinde oldukça geniş bakış açıları içerir. Örneğin BOOKCHIN, insanlık ile doğa arasındaki çatışmanın, insanın insan ile çatışmasının bir sonucu olduğunu, bu sebeple ekoloji hareketinin, tahakküm sorununu tüm boyutlarıyla ele almadığı sürece çağımızın ekolojik bunalımının temel nedenlerinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmayacağını ileri sürerken, aslında ekolojik sorunları ne olarak algıladığını da ifade etmektedir.

Ekoloji, sorunsal olarak doğadaki ve toplumdaki hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını amaçlar, dolayısıyla ekolojik sorunu, doğa ve toplum boyutunda ele alır. Buna göre doğadaki her türlü bozulma, bir diğeriyle ilgilidir. “Toplumsal Ekoloji” olarak da adlandırılabilir bu yaklaşım, sorunların kökeninde statik nedenler –kentleşme, nüfus artışı, sanayileşme vs.- yerine, insanın insan üzerinde tarih boyunca kurduğu tahakkümün toplumdaki doğaya sıçramış olduğunu savunarak, konuya daha sorgulayıcı, dinamik ve kökten yaklaşır.

Kısaca belirtmek gerekirse; mevcut haliyle çevre sorunları, doğa üzerindeki görünen ya da hissedilen bozulmaları ifade eder. Ekolojik sorunlar ise mentalitesi tarihsel olarak belirlenmiş modern bilim ve felsefe ile toplumsal ve doğal yapıdaki bozulmaların bütüncül bir ifadesidir.

SONUÇ

Bugün insanlığın bir krizler çağında yaşadığını hemen herkes kabul etmektedir. Bunun işaretlerinin görülmediği bir yer kalmamış gibidir: Manevi yönü hayattan soyutlayan modern bilim, önceki asgari müştereklere dayalı toplumsal ve ahlakî yapının hızla bozulması ve de tüm bu olumsuzlukların dolaysız bir sonucu olarak global ekolojik bunalımlar...

Kâr esasına dayalı modern toplum, kendine özgü kültürel donanım sayesinde, özünde bir dengeye sahip insan-doğa ve dolayısıyla insan-insan ilişkisinin varolduğu geçmişin endüstri öncesi toplumlarına göre, insanlığın doğayla çatışmasını kritik bir tarzda şiddetlendirmiştir. Hakim paradigma içinde iktisadi birer metaya dönüştürülen insanlar, aralarındaki rekabet sayesinde baştan aşağı tüketim kültürünün ürünü faydasız malların üretimini salt bir amaç haline getirmiştir. Nitelik niceliğe, otantik kültür kitle kültürüne, bireysel yüz yüze iletişim kitle iletişimine kurban edilmiştir. Tabii ki beraberinde doğal çevre, muazzam bir kaynak ya da dev bir fabrikaya, şehirler herşeyin satılabildiği bir pazara dönüşmüştür.

Mevcut paradigmanın, bu dünyaya ve insanlığa kazandıracığı şeylerin artık azaldığı iddia edilebilir. Bu sebeple, yeni bir sistemle yola devam etme zorunluluğu vardır. Bu yeni yol, temellerini, tüm canlılarla bağlantılı bir dünya sistemi üzerine kurmak zorundadır. Böyle bir bakış, ekolojik yaklaşımla ifade edilir. Ekoloji düşüncesi, birbiriyle ve kendi içinde ilişki halinde olan ve hayatımızın da bağlı olduğu ekosistemlerle sürekli etkileşim halindeki beşeri ve toplumsal organizasyonlardan meydana gelen canlı bir sisteme dayanır. Çok küçük organizmalardan, hayvanlar ve bitkilere uzanan ekosistemlerdeki ilişki tarzı, toplumsal hayatın ve dolayısıyla iktisadi yapının da işleyişine hakimdir. Doğrusal neden-sonuç ilişkisinin pek bulunmadığı ekosistemlerdeki gibi, bu iktisadi yapıda da doğrusal olmayan bir işleyiş söz konusudur ve bu, ekolojik anlayışın esasını oluşturmuştur.

Ekoloji düşüncesi kendinden emin olarak idealizm ve materyalizmden, toplumsalcuk ve bireycilikten farklı bir yapıdadır. Onun nüvesini, toplumla doğa, toplulukla birey, insanla bedeni, bedenle ruhu arasındaki uyumu hedefleyen bir hareket oluşturur. Bu anlamda ekolojik yönelim, ideolojik alışkanlıklarla ilgili olmaktan ziyade, bir üst kimlik oluşturma amacındadır.

Yeryüzündeki felaketler sonucu doğan ekoloji düşüncesinin nasıl ki dünya görüşü farklı ise kullandığı kavramlar da kendine özgü anlamlarla

yüklüdür. Bugüne kadar genel olarak bilimin, özelde ise biyoloji ya da beşeri coğrafyanın kullandığı bazı kavramlar, ekoloji düşüncesinde daha geniş ve sosyal bir bakış açısıyla yeniden tanımlanmıştır. Dolayısıyla kimi zaman bu kavramları öze ilişkin bu farklılığı gözardı edilmekte ve bir “kavram kargaşası” yaşanmaktadır. Halbuki yeni bir akımın doğuş sürecinde, onun temellerini oluşturan terimlerin doğru olarak kullanılması gerekir.

KAYNAKÇA

- BAHRO, Rudolf (1997), Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Tinsellik?, Çev. T. Bora, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BERKES, Niyazi; Mine Kışlalıoğlu (1990), Ekoloji Ve Çevre Bilimleri, Geliş. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BOOKCHİN, Murray (1996), Ekolojik Bir Topluma Doğru, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
-(1995), Toplumsal Ekolojinin Felsefesi, Çev. R. G.Öğdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
-(1996), Özgürlüğün Ekolojisi, Çev. A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
-(1999), Toplumunu Yeniden Kurmak, Çev. K. Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.
- CANGIZBAY, Kadir (1989), “Habeas Corpus’tan Habeas Oikos’a Ya da Ekolojizmin Zorunlu Güzergahı”, Türkiye Günlüğü, Sayı 3;39-40.
- ÇEPEL, Necmettin (1992), Doğa, Çevre, Ekoloji, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- GÖRMEZ, Kemal (1997), Çevre Sorunları Ve Türkiye, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- GÜRDOĞAN, Ersin (1989), Kirlenmenin Boyutları, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GÜRPINAR, Ergün (1990), Çevre Sorunları, Der Yayınları, İstanbul.
- HÜRRİYET, 17/10/1998:3.
- KELEŞ, Ruşen (1992), “Çevre Ve Siyaset”, İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 9-15.
- KELEŞ, Ruşen; Can Hamamcı (1993), Çevrebilim, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KOCATAŞ, Ahmet (1994), Ekoloji Ve Çevre Biyolojisi, II. Baskı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- MİLLİYET, 29/11/1998:16
- MUTLU, Ahmet (2000), “Ekoloji Düşüncesinin Çağdaş Dönüşümü”, Karınca, Yıl:65, Sayı:762:3-6.
- SABAH, 17/10/1998:4
- SIMONNET, Dominique (1990), Çevrecilik, Çev. M. Selami, İletişim Yayınları, İstanbul.
- USLU, İbrahim (1995), Çevre Sorunları, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ÜNDER, Hasan (1996): Çevre Felsefesi, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- VESTER, Frederic (1997), Ekolojinin Anlamı, Çev. A. Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul.

K **üçüncü sektör** KOOPERATİFÇİLİK

HALKLA İLİŞKİLERİN GELİŞİM SÜRECİ VE ÖRGÜT AÇISINDAN ÖNEMİ

Dr. Muharrem ÇETİN*

ÖZET

Halkla ilişkilerin insanların toplum halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren var olduğu bir gerçektir. Ancak, halkla ilişkiler kavramının bugünkü anlamda kullanılması yirminci yüzyılda olmuştur. Türkiye’de ise çok partili yönetsel yapıya geçildikten sonra halkla ilişkilere yer ve önem vermeye başlanmıştır. Bu bağlamda, özellikle 1963 yılında yayınlanan Mehtap Raporu’nda halkla ilişkilerin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Halkla ilişkiler çalışmalarının örgüte sağladığı faydalar azımsanmayacak derecededir. Örgüt için önemli olduğu düşünülen, kurumsal düzeyde rasyonel kararların alınması, etkinliğin ve verimliliğin artırılması, çatışmanın yönetilmesi ve sosyal sorumluluk bilincinin yerleştirilmesi etkin halkla ilişkiler çalışmaları ile mümkün olmaktadır.

THE DEVELOPMENT PROCESS OF PUBLIC RELATION ANT ITS IMPORTANCE IN TERMS OF ORGANISATION

ABSTRACT

It is a reality that there has been public relation from the moment of

* Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Uzman

when people have started to live together as a community. However, the use of public relation concept with today's meaning has started in the twentieth century. In the case of Turkey, public relation has been given importance after passing to the multiple party governing system. In this respect, it is seen that the importance of public relation was emphasised especially in the MEHTAP REPORT published in 1963. The public relation activities give dgreat degree of benefits to the organisation. To make rational decision that is important for the organisation at the organisational level, to increase the effectiveness and productivity, to manage conflicts and to set up social responsibility concept can be achieved by the effective public relation activities.

GİRİŞ

Özellikle 1920'lerden sonra halkla ilişkiler çalışmaları çoğulcu toplumun bir gereği olarak gelişme göstermiştir. Bu tarihten itibaren konuyla ilgili yayınlanan eserlerde ve alanda çalışan uzman sayısında büyük artışlar olmuştur. Alanla ilgili üniversitelerin sosyal bilimler dalında eğitim veren bölümlerinde halkla ilişkiler dersleri okutulmaya başlanmış, bazı fakültelerde halkla ilişkiler bölümleri kurulmuştur. Biraz gecikmeli de olsa ülkemizde de özellikle 1960'lı yıllardan başlayan bir süreç içerisinde konuyla ilgili hem üniversitemizdeki çalışmalar ve araştırmalar bakımından, hem de kamu ve özel kuruluşların uygulamaya yönelik çalışmaları açısından büyük gelişmelerin kaydedildiği görülmektedir. Çünkü, günümüz demokratik toplumlarının gereği olarak, toplumun değişik kesimleri ile özel ya da kamusal kuruluşlar arasında karşılıklı güvene dayanan ilişkilerin geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Yirminci yüzyılda yönetilenlerin geçen yüzyıllarla kıyaslanamayacak ölçüde bilinç düzeyine erişmeleri ve bu gelişmenin toplumsal örgütleri etkilemesi halkla ilişkilerin önemini artıran etmenlerden olmuştur.

Halkla ilişkilerin varlığının en önemli nedenini örgüt ile çevresini oluşturan toplumsal katmanlar arasında iyi niyete ve karşılıklı anlayışa dayalı ilişkiler kurup geliştirmek olarak açıklamak mümkündür (1: s.18). Çünkü, topluma mal ve hizmet sunmak üzere örgütlenmiş sistemler, bu hizmetlerini sunmakla kalmayıp, hem örgüte hem de çıktılara yönelik halk desteğine de gereksinim duymaktadırlar. Halk desteğinin söz konusu olmadığı bir toplumda sunulan mal ya da hizmetler ne kadar kaliteli olurlarsa olsunlar, kabul

görme olasılıkları çok düşük olacağından, örgütün yaşama şansını da aynı ölçüde azaltacaktır. Bu açıdan bakılınca halkla ilişkilerin etkin olmasını şartların zorladığı düşüncesi de ileri sürülebilir. Çünkü, çoğulculuğun, farklı düşünce ve söylemlerin gelişme istidadı gösterdiği, demokratik anlayışın yönetimi açık hale getirdiği, açık ekonomi dönemine geçildiği, haberleşme teknolojisinin gelişmesi ile iletişimin yaygınlaştığı bir ortamda her hangi bir davranışın ve düşüncenin gizli kalmasını sağlamak mümkün değildir. Bu nedenle örgüt faaliyetleri ve amaçları ile ilgili bilgilerin açıkça, çarpıtılmadan kamuya aktarılması yolu tercih edilmelidir. Bu da demokrasinin ve açık ekonomik sistemin benimsendiği bir toplumda, halkla ilişkilerin etkinliğini artırması ile mümkün olacaktır.

Bu makalede öncelikli olarak halkla ilişkilerin gelişim süreci ele alınmıştır. Bu bağlamda halkla ilişkilerin dünyada ortaya çıkışı ve gelişmesinin yanısıra Türkiye’de de farkedilmesinin ve önemsenmesinin üzerinde durulmuştur. Ayrıca, halkla ilişkiler faaliyetlerinin bir örgütün başarısı için öneme dikkat çekilmiştir.

I-HALKLA İLİŞKİLERİN DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE GELİŞMESİ

Halkla ilişkiler konusuyla ilgilenenler, insanların toplum halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren halkla ilişkilerin var olduğunu ileri sürmektedirler. Eski Mısır’da Firavunların halkın desteğini ve sempatisini kazanabilmek için düzenledikleri çeşitli törenlerden tutun da, Eski Yunan’da filozofların görüşlerini dile getirdikleri ve düşündüklerini etrafındakilere ilettikleri Agora Toplantıları’na kadar, halkı bilgilendirip, etkileme amaçlı yapılan bu tür etkinlikler halkla ilişkiler faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir (2: s.18). Büyük İskender de istila ettiği topraklarda yaşayan toplumların yerel kıyafetlerini giydiğinde ve subaylarını da buna teşvik ettiğinde bir nevi halkla ilişkiler uygulamaktaydı (3: s.2). İslam dininde her hafta cami cemaatine, öncelikle dini konular olmak üzere, sosyal, kültürel vb konularda bilgi verilen Cuma Hutbeleri’ni de bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak nitelendirebiliriz. Bütün bu etkinlikler adı konulmamış birer halkla ilişkiler etkinlikleri olarak sürdürülürken, terim olarak halkla ilişkilerin kullanılması yirminci yüzyılda olmuştur.

A- DÜNYA'DA GELİŞMESİ

Yapılan incelemelere göre terimin yirminci yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. ABD Başkanı Thomas Jefferson, 1807 yılında Kongreye gönderdiği bir yazıda halkla ilişkiler terimini kullanmıştır. Kavramı ilk kullananlardan biri de 1882 yılında Yale Üniversitesi'nde "Halkla İlişkiler ve Hukukçuların Yükümlülükleri" adlı bildirisini sunan Dorman Eaton isimli bir hukukçu olmuştur (4: s.14). Jackson'un kamuoyu danışmanı A. Kendall tarafından onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru başlatılmış olan kamuoyu araştırmalarını da bu kapsamda ele alabiliriz.

Konuyla ilgili kaynaklar günümüzdeki anlamıyla ilk halkla ilişkiler faaliyetlerini yürütenin gazeteci Ivy Ledbetter Lee olduğunu göstermektedir. Gazeteci olan Lee, önceleri basınla ilişkiler işlevlerini yürüten bürosunu daha sonra ortaya çıkan bazı gereksinimleri dikkate alarak geliştirmiş ve burada halkla ilişkilerin ilk örnek uygulamalarını yapmaya başlamıştır (2: s.19). Yayımladığı bazı kitapçıklarla halkla ilişkilerin bilhassa özel sektördeki ilk örneklerini ve ilkelerini ortaya koymaya çalışmıştır (5: s.6).

Halkla ilişkileri meslek edinenlerin başında gelenlerden birisi de Edward L. Bernays'dır. Kaynaklar Bernays'ı alana ilk kuramsal katkı sağlayan kişi olarak da belirtmektedir. Bernays'ın 1923 yılında yayınladığı "Kamuoyuna Biçim Verme" isimli eseri de bu alanda yayınlanmış ilk eser olma özelliğini taşımaktadır (4: s.15). Asıl mesleği ziraat mühendisliği olan Bernays, önceleri tarımla ilgili bir dergide çalışmaya başlamıştır. Tesadüf sonucu halkla ilişkiler çalışmalarına başlayan Bernays, halkla ilişkiler konusunda üniversitelerde de ders veren bir kimse sıfatıyla bu alanın da ilk uzmanı olarak kabul edilmektedir (6: s.26).

İlk özel bürosunu 1919 yılında New York'ta açan Bernays, yaptığı işi tanıtmaya işinin yönetimi olarak adlandırmaktaydı. Bu şekilde isimlendirmesinin altında yatan nedeni de, basın temsilcisi, kamuoyu aydınlatma ya da reklam yönetimi gibi kavramların kamuoyunda bazı olumsuz anlamalara neden olması olarak ifade etmekteydi. Yaptığı işe uygun bir isim bulma düşüncesini her zaman zihninde canlı tutan Bernays, sonunda yaptığı işi en iyi tanı-

ladığına inandığı halkla ilişkiler danışmanlığı deyimini kullanmaya başlamıştır. Daha sonra da yayınlamaya başladığı "Contact" isimli dergide halkla ilişkiler konusunu açıklamaya çalışmıştır (5: s.8).

Renkli bir kişiliğe sahip olan Bernays, ünlü Tenor Caruso'dan ilaç sanayine, salamdan sabuna, mücevherden sigaraya kadar çok değişik konuları kapsayan alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlarda danışmanlık yapmıştır (6: s.26).

Bernays kuramsal ve alan çalışmaları sonucunda halkla ilişkilerle ilgili bazı ilkeler geliştirmeye çalışarak, şunları belirtmiştir;

-Halkı anlayabilmenin ilk şartı yüz yüze ilişki kurmaktır. Masa başında oturarak hedef kitleyi oluşturanları anlayabilmek mümkün değildir.

-Hedef kitle çok iyi tespit edilerek, bu kitleyi meydana getiren kişiler ya da gruplar çok yönlü irdelenmelidir. Bir halkla ilişkiler uzmanı kendisini hedef kitlenin yerine koyarak onları daha iyi anlamaya çalışmalıdır.

-Bir halkla ilişkiler uzmanı yüz yüze ilişkiyi tercih etmelidir. Ancak, buna imkanı yoksa telefonla da olsa insanlarla çok sık diyalog kurmalıdır.

-İnsanların çok fazla beklentileri olduğunda, gerçekler karşısında hayal kırıklığına uğramaları daha fazla olabilir. Bir halkla ilişkiler uzmanı müşterileri ile ilişkilerinde bu gerçeği her zaman göz önünde bulundurmamalıdır.

-Halkla ilişkiler uzmanları özellikle kelimelerin anlamlarını çok iyi bilmelidirler. Hedef kitle ile sağlıklı iletişim kurulabilmesi için ve iletilen mesajların yanlış anlaşılması için, kelimelerin yerli yerinde ve doğru kullanılmasına dikkat edilmelidir (5: s.11).

B-TÜRKİYE'DE GELİŞMESİ

Türkiye'de halkla ilişkilerin idrak edilmesinin dünyadaki öneminin giderek arttığı yıllara rastladığını görüyoruz. Yani, diğer sahalarda olduğu gi-

bi halkla ilişkiler alanındaki gelişmelere de uzun süre bigane kalınılmıştır. Başta ABD olmak üzere dünyada halkla ilişkilerin gelişim sürecinden yıllar sonra ülkemizde konunun önemine ancak, 1963 yılında yayınlanan MEH-TAP Raporu'nda vurgu yapıldığı görülmektedir (7: s.227). Raporda "Türk idaresinde de çeşitli kademelerde, her kurumun bünyesine uygun olarak halkla temas ve dinleme usulleri kurmak gerekmektedir"(8: s.56) denilmektedir. Ayrıca, hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarında da halkla ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin gerekli çalışmaların yapılacağı öngörülmüştür. Hatta, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, "Kamu hizmetlerinde ve idaresinde verimliliği arttırmak amacı ile her kademede kamu görevlileri için eğitim programları düzenlenecek ve plan döneminde 800.000 kamu görevlisi kısa süreli halkla ilişkiler eğitiminden geçirilecektir" (9: s.99) denilmektedir. Bu açıklama, özellikle 1980'li yıllarda kamu alanında halkla ilişkiler konusunun daha da önemsendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

1980'li yıllara kadar değişik kamu kuruluşlarında halkla ilişkiler faaliyetlerini yürüten birimlerin adlarının basın bürosu, basın ve yayın bürosu, yayın müdürlüğü, tanıtma şubesi gibi çeşitli olduğunu görüyoruz. Halkla ilişkiler faaliyetlerini yürüten birimlerin bu kadar değişik adlar taşımaları uygulamada bazı aksaklıklara ve yanlış anlamalara yol açmıştır. Bunun giderilmesi için 1984 yılında yayınlanan 203 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlıklar bünyesinde, halkla ilişkilerden sorumlu olarak "Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirlikleri" kurulması öngörülmüştür (10: s.10). Böylece, kamu kuruluşlarında halkla ilişkiler etkinliklerini yürütecek birimlerin adları konusunda bir yeknesaklık sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan başka, "son yıllarda, Türkiye'de kamu kuruluşları, bakanlıklar, siyasal partiler, meslek kuruluşları, dernekler ve diğer özel kuruluşlar halkla ilişkilere büyük önem vermeye başlamışlardır" (11: s.119) biçimindeki değerlendirmenin, halkla ilişkilerin ülkemizde de bütün örgütlerde önemsendiğini gösterdiği kanaatindeyiz.

Kısaca, ülkemizde halkla ilişkiler konusunda yapılan çalışmaların 1960'lı yıllardan sonra bir ivme kazandığını, üniversitelerimizde bu ad altında dersler verilmeye başlandığını, kamu ve özel kuruluşlarda halkla ilişkiler faaliyetlerini yürütmekle görevli birimlerin oluşturulduğunu görmekteyiz (11: s.22).

C- TANIMI

Konuyla ilgili olarak Amerikan Halkla İlişkiler Birliği tarafından iki yüzün üzerinde tanımlama yapıldığı saptanmıştır (5: s.13). Halkla ilişkilerin tanımlanmasında birlikteliğin sağlanamamasının nedenlerinden olarak alanın ilgilendiği konuların değişken olması ve çok geniş bir uygulama alanına sahip bulunması kaydedilmektedir. Ayrıca geniş uygulama alanının olmasının yanı sıra birbirinden çok farklı amaçları ve faaliyet konuları olan örgütlerde uygulanması da ortak bir tanıma varmayı güçleştiren faktörlerden kabul edilmektedir (12: s.11). Burada halkla ilişkilerle ilgili önemli görülen birkaç tanıma yer verildikten sonra kavramın kapsayıcı bir tanıma yapılmaya çalışılacaktır.

Halkla ilişkiler bir bireyin ya da bir kuruluşun politikalarını, hizmetlerini ve eylemlerini, bu bireyin ya da kuruluşun güvenine ve iyi niyetine ihtiyaç duyduğu bireylerin ve grupların çıkarlarına uydurmak için girişilen sürekli bir çaba (3: s.3) olarak ifade edilmektedir. Bir başka kaynakta halkla ilişkiler, yöneticinin halkın güvenini kazanmak ya da kazanılmış güveni güçlendirmek, kuruluşa karşı ilgisini artırmak için planlı bir biçimde yapılan ve belli bir politikanın güdülmesini amaçlayan bir programın gerçekleştirilmesi olarak tanımlanırken, bir diğer kaynakta ise, dış çevrenin sempati ve iyi niyetini sağlamak amacıyla yönetici ve girişimcilerin başvurdukları metodların topyekünü (13: s.12) şeklinde tarif edilmektedir. Bir başka yazar halkla ilişkileri örgüt ve kamuları arasında karşılıklı iletişim ile ortak anlayışı, benimsenmeyi ve işbirliğini oluşturmayı ve sürdürmeyi sağlayan bir yönetim işlevi (14: s.260) olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımları da dikkate alarak halkla ilişkiler kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz (15: s.204). Halkla ilişkiler; örgüt ile ilgili olduğu kamular arasında karşılıklı anlayış, uyum ve iyi niyeti gerçekleştirme, örgüt amaçları ile toplumun gereksinim, tutum ve davranışlarını kamu yararı etrafında bütünleştirme, böylece toplumda onay, yani konsensusun sağlanması olayıdır. Bu bağlamda halkla ilişkiler; bilgi verme, tutum ve davranışların değiştirilmesi için kamuya yönelik ikna ve örgütle kamunun karşılıklı olarak bütünleştirilmesi çabalarını içermektedir.

II-HALKLA İLİŞKİLERİN ÖRGÜT İÇİN ÖNEMİ

Halkla ilişkiler faaliyetlerinin sağladığı faydaların, bir örgüt için, gün geçtikçe değişik açılardan bakıldığında azımsanmayacak derecede olduğunun anlaşıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Yönetimin geliştirilmesi, kalitenin ve verimin artırılması, ürünün ve örgütün tanıtılması ve hedef kitlenin tanınarak beklenti ve amaçlarının saptanması, örgütsel iklimin ve kültürün oluşturulması, örgütsel değişimin sağlanması gibi, halkla ilişkilerin bir örgüt için bir çok etkisinin olduğu söylenebilir. Ancak, burada bir sınırlama getirilerek, örgütün başarısı için önemli görülen, halkla ilişkiler çalışmalarının faydalarından kabul edilen bazı faktörler üzerinde durulacaktır. Bunlar, kurumsal düzeyde rasyonel kararların alınması, örgütsel etkinliğin ve verimliliğin artırılması, çatışmanın yönetilmesi ve sosyal sorumluluk bilincinin yerleştirilmesidir.

A-KURUMSAL DÜZEYDE RASYONEL KARARLARIN ALINMASI

Genelde örgütsel ve yönetsel düzeyde alınan kararlar her zaman düzgün, mantıklı, akılcı ve duygulardan arındırılmış değildirler. Çünkü, rasyonel karar almayı sınırlayan unsurlar vardır. Bunlar, teknik bilginin niteliği ve düzeyi, yetersiz bilgi, zaman ve masraf kısıtlaması, birbiriyle çelişen bilgiler, konu ile ilgili bilme düzeyinin yetersizliği vs. dir. Eğer, kurumsal düzeyde rasyonel kararların alınması yukarıda dile getirilen nedenlerden veya dışsal bazı etmenlerden dolayı mümkün olmazsa örgütün işlevselliğini yitirmesi söz konusu olabilir. Kurumsal düzeyde alınan kararların işlevleri, kurallar koymak, kurum-çevre ilişkisini belirlemek ve bu kuralları örgütün bütününde etkin kılmak olarak belirlenebilir. Halkla ilişkiler birimi örgütle ve kamusuyla ilgili bilgileri ve belgeleri çeşitli araştırmalar yaparak elde edip, objektif değerlendirmeden ve süzgeçten geçirdikten sonra karar merciine ileterek, kurumsal kararların isabet derecesini artırabilir. Böylece, karar alanlarla çevre arasında karşılıklı iletişime ve geri beslemeye olanak verilmek suretiyle geçerliliği en üst düzeyde kararların alınması sağlanabilir (16: s.255).

Örgüt ile kamusunu oluşturan çalışanlar arasında karşılıklı anlayışa dayalı, kamunun beklentilerine uygun kuralların konulması ve örgüt-çevre iliş-

kisinin düzenlenmesi örgütün kurumsallaşmasını sağlar (15: s.204). Örgüt, amaçlarını en iyi şekilde gerçekleştirecek kuralların konulmasını istemesinin yanısıra bu kuralların bütüne şamil kılınmasını da isteyecektir. Çünkü, kabul görme olasılığı çok düşük bir kararın ve kuralın uzun süreli geçerli kılınması bütün dayatmalara rağmen çok güç olacaktır. Bu nedenle, örgüt amaçları ile çalışanların gereksinim, tutum ve amaçlarını bütünleştirici kurumsal kararların alınması zorunluluk arz etmektedir. Bunun için de, yatay, dikey ve çapraz iletişim kanallarını açık kılacak bir iletişim örgüsünün örgütte oluşturulması zorunludur. İletişim kanallarının açık olduğu bir örgütte de kurumsal ve yönetsel düzeyde alınan kararlar ile uygulanması istenilen kuralların çalışanlara iletilmesi ve onların da bu kurallardan haberdar olmaları mümkün olacaktır. Böylece, örgütün her bir hücresinde varlığını ve önemini ortaya koyarak kabul gören bir iletişim dizgesi örgütsel düzenin oluşumunda da büyük rol üstlenmiş olacaktır. Nitekim, bir örgütte sürekli, düzenli ve etkili işleyen bir iletişim dizgesi o örgütte kuralların yerleşmesine ve dolayısıyla işlerin sağlıklı ve başarılı yürütülmesine büyük katkı sağlayacaktır.

B-ETKİNLİĞİN VE VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI

Örgütleri kamu ve özel olarak ikiye ayırabiliriz. Özel sektör kuruluşu bir örgüt ile kamu kuruluşu bir örgütün amaçları arasında benzerlikler olduğu gibi doğal olarak farklılıklar da olacaktır. Ancak, her iki örgüt türü de topluma kendilerini kabul ettirebilmek için amaçlarını etkin bir biçimde gerçekleştirmek durumundadır. İster özel sektör kuruluşu olsun isterse kamu, çağdaş kriterlere göre bir örgütün amacı topluma en az masrafla en fazla faydayı sağlamak olmalıdır. Başka bir ifadeyle, bir örgüt zaten kıt olan ekonomik kaynakları en iyi şekilde değerlendirerek, daha kaliteli ve daha fazla çıktı elde etmenin çabası içinde olmalıdır. Bu örgüt, özel sektör kuruluşu ise, gidileri en verimli şekilde değerlendirip, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri kaliteli ve düşük fiyatla üretip toplumun hizmetine sunmak suretiyle daha fazla mal satıp daha fazla kâr edebilecektir. Kamu kuruluşu ise, topluma sunduğu mal ve hizmetlerden daha fazla kişinin faydalanması böylece sağlanmış olacaktır. Bunu başarabilen özel ya da kamu kuruluşu, bir örgüt üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiş olacaktır (17:s.163).

Etkin bir halkla ilişkiler faaliyetinin yürütülebilmesi için ortada verimli-

lik esaslarına göre üretilmiş kaliteli ve faydalı bir mal ya da hizmetin mutlaka olması gerekir. Çünkü, temelinde kaliteli ve faydalı bir mal ya da hizmetin olmadığı bir örgütün ya da etkinliğin halkla ilişkilerinden söz edilemez. Kalitesiz üretilmiş bir mal ya da hizmetin halkla ilişkileri değil olsa olsa reklamı ve propagandası olur. Çünkü, halka ilişkiler gerçekleri örtmek veya olduğundan farklı göstermek, hataları örtbas ederek (2:s.28) kamuyu yanıltmak gibi bir misyona sahip değildir. Bir örgüt kendisini topluma kabul ettirmek, toplumsal bir varlık olarak yaşamını sürdürmek için mutlaka verimlilik esaslarına dayalı kaliteli ve faydalı mal ya da hizmet üreterek halkın beklentilerine ve ihtiyaçlarına daha az maliyetle cevap vermek, bunu da etkin halkla ilişkiler çalışmalarıyla halka ileterek onların güven ve desteğini sağlamak durumundadır. Böylece, toplumda etkin bir konuma sahip olmak ve yaşamsal süreçte daha az engellerle karşılaşmak suretiyle örgütsel varlığın devam ettirilmesi mümkün olacaktır.

C-ÇATIŞMANIN YÖNETİLMESİ VE ÇALIŞMA BARIŞININ SAĞLANMASI

İnsanın olduğu her yerde derecesi düşük ya da yüksek çatışma kaçınılmazdır. Toplumsal bir varlık olan örgütlerde de durumun bundan farklı olduğu söylenemez. Bir örgütteki çatışmanın kaynağı olarak örgütün amaçları ile üyelerin amaç ve gereksinimlerinin örtüşmemesi ileri sürülmektedir (18:s.150). Örgütte çatışmanın dozajının yükselmesi o örgütte “normal faaliyetlerin durmasına ve karışmasına”(19:s.363) kadar varacak bir dizi olaylara neden olacaktır. Örgütte çatışmanın hiç olmaması ya da olmayacağı düşünülemez. Çağdaş örgüt kuramcılarına göre örgütsel çatışma kaçınılmazdır. Örgütsel çatışmanın kaçınılmaz olması, yönetimin çatışmayı kontrol altında tutmasını zorunlu kılmaktadır. Örgütsel başarıyı olumsuz yönde etkileyici boyuta varan çatışmanın bu yönünün bertarafı için yönetilmesi gerekir. Çatışmanın yönetilmesi için de, sorunun ne olduğu bilinmeli, çözümü için gerekli alternatifler iyi tespit edilmelidir. Bu nedenle, halkla ilişkiler birimi çatışmanın kaynağının tespiti için araştırma yaparak gerekli bilgileri toplama-lıdır. Bu aşamada, yani bilgi toplama ve araştırma aşamasında çatışmanın kaynağının ne olduğunu ortaya koyacak tüm bilgi ve bulguların derlenip el-

de edilmesine büyük gereksinim vardır. Ayrıca, örgütle ilgili derinlemesine araştırmalar yapılarak, örgüt hakkında da gerekli olan bilgi ve bulgulara ulaşmaya çalışılmalıdır (17:s.156). Hem üyelerle, hem de örgütle ilgili bilginin elde edilmesinden tasnifine kadar araştırmanın her aşamasında tarafsız ve objektif davranılarak uygulanacak yöntem ve araçlar özenle seçilmelidir. Araştırmalarda hoşça gitmeyen bilgilere ulaşıldığında görmezlikten gelinmemeli, gerçeklerin olduğu gibi ortaya konulmasına çalışılmalıdır. Böylece, çatışmaya sebep olan sorunun ne olduğu, yönetimin karar ve uygulamalarının yanlışlığından mı, üyelerin şahsi problemlerinden mi, örgütsel amaçlarla üyelerin amaçlarının ve beklentilerinin farklı oluşundan ya da gruplar arası rekabetten mi kaynaklandığı tespit edilebilir. Sorunun boyutuna göre sorun çözme, ortak amaçlar saptama, sorunu yumuşatma, güç kullanma, ödün verme vb. tekniklerden birinin ya da birkaçının tercih edilmek suretiyle çatışmanın yönetilmesi halkla ilişkiler çalışmaları ile ortaya konulmalıdır. Belirlenen bu teknikler yönetim tarafından uygulanarak çatışmanın yönetilmesi ve bu suretle örgüt başarısına yönlendirilmesi mümkün olacaktır.

D-SOSYAL SORUMLULUK BİLİNCİNİN YERLEŞMESİ

Günümüzde kuruluşlar yalnızca teknik ve ekonomik birer varlık olarak değil, aynı zamanda sosyal nitelikleri de olan birer varlık olarak görülmeye başlanmışlardır. Teknik ve ekonomik anlayış biçimine göre kuruluş, belirli bir kazanç elde etmek için mal veya hizmet üreten, bu tür etkinlikleri gerçekleştirdiğinde görevi biten bir varlık olarak algılanmaktaydı. Kuruluşu bir sosyal varlık olarak kabul eden anlayış biçimine göre ise kuruluş, toplumun sosyal, ekonomik ve politik gereksinimlerine cevap vermek ve sosyal sorunlarını çözmesinde yardımcı olmak gibi çok geniş bir işlev ve görev yükümlülüğü üstlenmek durumundadır (20:s.106). Sosyal sorumluluk bilinciyle kuruluşa doğrudan bir kazanç sağlama amacı güdülmemekte, kamunun yararı ön planda tutulmaktadır. Halkla ilişkiler çalışmalarının amacı, kuruluşun çalışmalarını, sosyal çevrenin beklentilerini dikkate alarak o beklentilere cevap verebilecek biçimde yönlendirmektir. Bir kuruluşun sosyal sorumluluk

bilinciyle hareket etmesi veya bu sorumluluktan kaçınmaması halkın beklentileri ve değer verdiği şeyler arasındadır. Kamuoyu ve kamu otoritelerinin zorlamaları karşısında kendisine çeki düzen vermek zorunda kalarak bazı etkinliklerde bulunmayı sosyal sorumluluk duygusuyla yapılmış etkinlikler olarak kabul etmek mümkün değildir. Kuruluşun kâr elde etmenin yanında genel kamu yararını da gözetmesi gerekir. Kuruluşların artık ekonomik bakımından verimli ve dolayısıyla da kârlı olmaları kadar, sosyal çevrenin, kamunun yararını da gözeten birer ekonomik ve sosyal kuruluş olmaları beklenmektedir (17:s.164).

Kuruluşların yalnızca kâr elde etmek amacıyla hareket etmeleri günümüzde toplum tarafından kabul görür bir davranış değildir. Toplumsal bir varlık olan kuruluşlar da toplumun desteğini alabilmek, dolayısıyla kendisini topluma benimsetebilmek için kaliteli üretimin ve hizmetin dışında da bazı sorumluluklarının olduğu bilinciyle hareket etmek durumundadırlar. Günümüzde büyük küçük bir çok kuruluş bu bilinçle hareket ederek, öncelikle faaliyet alanlarında olmak üzere, başta sağlık, eğitim, araştırma ve geliştirme, sosyo-kültürel vb. konularda toplumun faydasına olan faaliyetleri ya desteklemektedirler ya da bizzat kendileri yapmaktadırlar. Kuruluşların bu bilince ulaşmalarının, kâr elde etmenin dışında topluma karşı da bazı sorumlulukları olduğunun farkına varmalarının altında halkla ilişkiler olgusunun yer aldığını söyleyebiliriz. Halkla ilişkiler kavramının ortaya çıkışı ile kuruluşların sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeye başlamaları aynı zamanlara rast gelmektedir. Kuruluşların daha çok kazanç sağlamak dürtüsüyle hareket etmeleri, 1929 ekonomik buhranla karşı karşıya kalınmasına neden olduğu bir çok yazar tarafından dile getirilmiştir. Bu zor şartlardan kurtulmanın çarelerini aramaya başlayanlar çareyi halkın beklenti ve isteklerini dikkate alarak o doğrultuda faaliyetlerin sürdürülmesinde bulmuşlardır. Bu tarihten sonra halkla ilişkiler faaliyetlerine kuruluşlarda daha fazla önem ve yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Yine bu tarihten sonra halkla ilişkiler birimlerinin çalışmalarıyla, kuruluşlar doğrudan kendilerine yarar sağlamayı amaçlamadan kamu yararını ön planda tutan bazı etkinliklerde bulunmaya başlamışlardır.

SONUÇ

Toplumsal birer varlık olan örgütlerin hedefleri, amaçları, kuruluş gerekçeleri birbirlerinden farklı olduğu gibi, birbirine benzer amaçları gerçekleştirmek üzere kurulmuş bulunan örgütler de mevcuttur. Kuruluş amacı farklı olan her örgütün kendine özgü bir çevresi, yani kamusu vardır. İşte bu nedenle her örgütün kendi başarısını artıracabilecek kendine özgü bir halkla ilişkiler programını uygulamaya koyması kaçınılmazdır. Bir örgütün temel amacının, bir mal ya da hizmetin en rantabl şekilde üretilmesi ve üretilen bu mal ya da hizmetin en iyi şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması olduğu düşünülürse, üretim girdilerinden biri, belki de en önemlisi olan insan faktörünün toplumsal ve moral gereksinimlerini gidererek onun üretkenliğini artırmak olduğu söylenebilir. Diğer taraftan da örgütün, üretilen mal ya da hizmetin toplumdaki imajını olumlu kılabilmesi için bu mal ve hizmetin toplum nezdinde kabulünü sağlamak da arzu edilir. Örgüt kuşkusuz bu amacına ulaşmak için etkin halkla ilişkiler faaliyetlerini sürdürmek zorundadır. Böylece, çalışanlarla yönetim ve örgüt ile çevre arasında güvene, karşılıklı iyi niyete dayalı ilişkilerin gelişmesi ve örgütte verimliliğin artırılması söz konusu olabilir. Üyelerin gerek işlerinden, gerekse örgütten memnun olmaları o örgütte kuralların belirgin ve herkes için uygulanır olması, verimliliğin bir değer olarak algılanması ve çatışmanın yönetilmesi ile yakından ilişkilidir. Bütün bu söylenenlerin olabilmesi için, örgütte demokratik bir yönetim anlayışının olması ve örgütte olup biten herşeyin bütün açıklığı ile çalışanlara aktarılmasını mümkün kılan iletişim dizgesinin açık tutulması gerekir. Örgütsel başarı için her türlü bilimsel yöntemden faydalanmak suretiyle örgüt kendi hedef kitlesini tanımalı ve hedef kitlenin belirlenen amaçlarına ve niteliklerine hitap eden çalışmalar içerisine girmelidir. Bu bağlamda örgütsel yapıda gerekli düzenlemeler yapılmak suretiyle çatışmanın azaltılmasına ve yönetilmesine olanak sağlayan etkin bir halkla ilişkiler faaliyetlerinin yürütülmesine zemin hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. KAZANCI, Metin: Halkla İlişkiler, Savaş Yayınları, Ankara, 1982
2. KADIBEŞGİL, Salim: Halkla İlişkilerde Temel İlkeler, İzmir, 1986
3. ORRICK, James B.: Halkla İlişkiler-Ders Notları, (Çev. Oğuz ONARAN), A.Ü. SBF Yayını, Ankara, 1967
4. MIHÇIOĞLU, Cemal: "Kamusal İlişkiler Nedir?", Kamu Kuruluşlarında Halkla İlişkiler Sorunları Semineri, MPM Yayını, Ankara, 1976
5. ERTEKİN, Yücel: Halkla İlişkiler, TODAİE Yayını, Ankara, 1986
6. MARDİN, Betül: "Halkla İlişkilerin ABD'de Gelişimi ve Avrupa'ya Girişi", Halkla İlişkiler Sempozyumu-87, A.Ü. BYYO-TODAİE Yayını, Ankara, 1988
7. ÇETİN, Muharrem: "Kooperatiflerin Başarısında Halkla İlişkilerin Rolü" Kooperatifçilik Yıllığı, Koop-Kur Yayını, Ankara, 1993
8. MEHTAP Raporu (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu) TODAİE Yayını, Ankara, 1963
9. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 23 Temmuz 1984 Tarihli Resmi Gazete, Ankara
10. AYKAÇ, Burhan: "Kooperatiflerde Halkla İlişkiler" Kooperatifçilik, Sayı 83, Koop-Kur. Yayını, Ankara, 1989
11. TORTOP, Nuri: Halkla İlişkiler, Ankara, 1986
12. KAZANCI, Metin: "Halkla İlişkiler ve İdari Danışma Merkezleri", AİD, Sayı 5, TODAİE Yayını, Ankara, 1972
13. GÖKSEL, Ahmet B.: "Halkla İlişkiler Kavramı, Tanım, Tarihsel Gelişimi ve Uygulamalarına Ana Hatları İtibariyle Bir Bakış", Düşünceler, Sayı 3, Ege Ün. BYYO Yayını, İzmir, 1989
14. VAROL, Muharrem: "Halkla İlişkilere Toplumsal Bir Yaklaşım", Yıllık, A.Ü. BYYO Yayını, Ankara, 1988
15. SEZER, Birkan Uysal: "Bir Halkla İlişkiler Kuramı Olabilir mi? Halkla İlişkiler Sempozyumu-87, A.Ü. BYYO-TODAİE Yayını, Ankara, 1988
16. BENGŞİR, Türksel Kaya: Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim, TODAİE Yayını, Ankara, 1996
17. KÜÇÜKKURT, Mehmet: "Halkla İlişkilerde Araştırma Yöntemleri ve Değerlendirme, Halkla İlişkiler Sempozyum-87, A.Ü. BYYO-TODAİE Yayını, Ankara, 1988
18. ERTEKİN, Yücel: Örgüt İklimi, TODAİE Yayını, Ankara, 1978
19. EREN, Erol: Yönetim Psikolojisi, Beta Yayınları, İstanbul, 1993
20. ATAÇ, Deniz: "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları", EİTİA Dergisi, Sayı 1, Eskişehir, 1982

K **üçüncü sektör** OOOPERATİFÇİLİK

GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

İlhan SAĞSEN*

ÖZET

1959-1960 yıllarında imzalanan Londra ve Zürih antlaşmalarıyla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak Rumların Türklere yaptıkları zulüm nedeniyle 1974 yılında Türkiye adaya müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra adada iki toplumlu bir yapı oluşmuştur. Ancak hem adadaki Rumlar hem de Yunanistan adanın tek hakiminin güneydeki Rumlar olduğunu savunmuşlar ve bu iddiayı Uluslararası camia da destek vermiştir. Bundan dolayı adadaki Rumlar ve Yunanistan yıllardır uğraştıkları Enosis'i gerçekleştirmek için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tüm ada adına Avrupa Birliği'ne üye yapmaya çalışmaktadırlar.

THE RELATIONS BETWEEN GREEK ADMINISTRATION of SOUTHERN CYPRUS AND EUROPEAN UNION

SUMMARY:

The Republic of Cyprus has been established by the Zurich and London Agreements that have been signed in 1959 and 1960. However Turkey has obliged to interfere to island in 1974 because of the oppression to Turkish Cypriots from Greeks. After this situation, a bi-communal structure has been constituted on the island, but both Greeks on the island and Greece has claimed that Greeks on the southern part of the island has the also sovereignty and international area has also supported this claim. Therefore Greeks on the island and Greece has tried to make Greek Administration of Southern Cyprus a member of European Union in the name of whole island to make "Enosis" come into life.

* G.Ü. İİBF. Uluslararası İlişkiler Bl. 4. Sınıf Öğrencisi

GKRY-AB ilişkilerine geçmeden önce kısaca Kıbrıs'ın tarihçesine, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'yle ilişkisine değinmekte fayda vardır.

A) DÜNDEN BUGÜNE KIBRIS'IN KISA TARİHÇESİ

Kıbrıs, tarih boyunca Akdeniz'de stratejik bir yere sahip oldu. Bu nedenle, bölgede hakim olan devletlerce hep kontrol altında tutulmuştur. Ada, Akdeniz'de üstünlüğünü ortaya koymaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu için de önem arz ediyordu. II. Sultan Selim, Kıbrıs'ın fethinin zorunlu olduğuna inanıyordu.

1 Temmuz 1570'de başlayan ilk çıkarma, 1 Ağustos 1571'de kesin sonuç verdi. Osmanlı İmparatorluğu 1571'de adayı aldı. (1)

16.yy'dan 19. yy'a kadar Kıbrıs'taki Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti devam etti. Osmanlı İmparatorluğu 19.yy'da zayıfladığından dolayı denge politikası izlemeye başlamıştır. Bu politika çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya karşı İngiltere'ye yakınlaşmıştır. 1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı İmparatorluğu, kendisini desteklemesi için İngiltere'ye Kıbrıs'ı 1878'de İstanbul Antlaşması'yla geçici olarak (Saltanat-ı Seniye baki kalmak üzere) devretti.

I.Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu farklı taraflarda yer aldıkları için İngiltere Kıbrıs'ı işgal etti. Bundan sonra Lozan Antlaşması ile de 1923'de Kıbrıs adası İngiltere'ye resmen bırakıldı (Madde 20).(2)

II.Dünya Savaşı'nda İngiltere Kıbrıs'ı bir üssü olarak kullandı. 1947 Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan galip devletlerin yanında olduğu için 12 ada İtalyanlar tarafından Yunanistan'a verildi. Bu durum sonrasında Yunanistan Kıbrıs üzerinde de hakimiyet kurmaya çalıştı. Bu durum, Kıbrıs'ta Rumlar'ın Enosis konusunda girişimlerini arttırmalarına yol açtı. 1950'de Kıbrıs'ta, Rumların kendi içinde düzenledikleri plebisitte, Enosis'e %96 destek çıktı. (3)

1954'te Yunanistan konuyu BM'ye götürerek Kıbrıs halkına "Self Determinasyon" hakkı verilmesini talep etti. Yunanistan'ın bu talebi BM'de reddedildi. Daha sonra Yunanistan Enosis için Türklere yöneldi. (4)

Yunanistan'ın Enosis için Türklere bu yönelişinden itibaren yani 1950'li yıllardan sonra İngiltere adanın güvenliğini sağlayamaz duruma geldi. Türklere kar-

şı katliam girişimleri başladı. Bu gelişmelerin ardından, İngiltere adadan çekilmeyi istedi. Ancak adayı tam olarak Rumlara bırakmayı istemiyordu. Bu nedenle İngiltere Türkiye'yi de işin içine katmak istedi. Aslında o dönemde Türkiye'nin görüşü "Bizim Kıbrıs gibi bir sorunumuz yok" şeklindeydi. Fakat 1955 yılında yapılan Londra Konferansı'na Türkiye ve Yunanistan da davet edilmişti. Amaç Doğu Akdeniz meselelerinin konuşulmasıydı. İngiltere ise sadece Kıbrıs meselesini konuşmak için çağırıldı. Böylece İngiltere dolaylı yoldan Türkiye'yi Kıbrıs meselesine dahil etmiş oldu.

Bu gelişmelerin ardından, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs hakkında çeşitli görüşmelerde bulundular. Sonuçta, 1959'da Zürih Antlaşması ve 1960'da Londra Antlaşması ile Kıbrıs konusunda anlaşmaya varıldı. 15 Ağustos 1960'da Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Kurucu antlaşmada 3 garantör devlet var. Bunlar İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'dır.(5) Ayrıca Garanti Antlaşması, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a adadaki anayasal düzeni korumak için gerektiğinde müdahale hakkı da tanıdı.

Garanti Antlaşması'nın 1.Maddesi ile Kıbrıs Cumhuriyeti , "herhangi bir devletle politik veya ekonomik bir birlik içine bütün olarak veya parça olarak üye olmayacağını" taahhüt etti. Kıbrıs, ancak, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olacağı bir ekonomik ve politik organizasyona üye olabilir. (6)

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran kurucu antlaşma enosis ve taksimi yasakladı. 1960'da Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1963'ten itibaren Türklerin yönetimdeki yerleri teoride kaldı. Rumlar Türklere yönetimde yer vermediler. Adada yaşayan Türklere baskılar başladı. Terör başladı. Adadaki terör Lefkoşa'daki Türk tugayına kadar yansıdı.

Bu olayların ardından Türkiye müdahale etmek istedi. Özellikle Güzel-yurt'taki Türkleri kurtarmak için 1963 sonlarında Türkiye adayı bombaladı. Bu olay üzerine 5 Haziran 1964 tarihinde ABD başkanlarından Lyndan Johnson Türkiye'nin Kıbrıs'a olası çıkarma girişimini durdurmak için devrin başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup gönderdi. Tarihe Johnson mektubu olarak geçen mektupta, Türkiye'ye, Kıbrıs'ta Nato silahlarını kullanmama uyarısında bulunuldu.

1967'de Yunanistan'da demokrasi düşürüldü, Askeri Cunta egemen oldu. Askeri Cunta, Kıbrıs konusunda daha da radikal davrandı. Enosis'i canlandırma-ya çalıştı. Askeri Cunta, adaya asker çıkardı. Bunun üzerine Türkiye, adadan Türk düşmanı Grivas'ın alınmaması ve 1964'ten itibaren Kıbrıs'a gönderilen 12.000 kişilik askerin çekilmemesi halinde, Kıbrıs'a garantör devlet olarak müdahale edeceğini bildirdi. Yunanistan bunun üzerine adadan askeri kuvvetlerini çekti. (7)

Bu durumun ardından Türklere karşı 11 yıl sürecek ve ancak 1974'te Türkiye'nin müdahalesiyle durdurulabilecek bir sindirme ve etnik temizlik hareketi Rumlar tarafından başlatıldı. 1963-1974 yılları arasında sindirilen, malları ve mülkleri büyük ölçüde ellerinden alınarak, adadan göçe zorlanan Türklerin, kağıt üzerinde hakları devam ettirilmiş ise de, fiili olarak bu hakların kullanılması yönünde hiçbir şey yapılamadı.

Bu olaylar üzerine, Türkiye tek başına 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya müdahale etti. Türkiye bu müdahaleyi 1959 ve 1960 antlaşmalarının kendisine verdiği müdahale hakkını kullanmak suretiyle gerçekleştirdi. İki aşamada tamamlanan bir askeri operasyonun ardından Ağustos 1974 itibarıyla ada fiilen ikiye bölünmüştü. Türk tarafı artık iki bölgeyi, iki toplumlu bir federasyon istiyordu ve bu federasyonun siyasi eşitlik temeli üzerine inşa edilmesini şart koşuyordu. Bu çerçevede Türkler kendi kontrollerine aldıkları Kuzey Kıbrıs'ta 'Kuzey Kıbrıs Federe Yönetimi' oluşturdular. Türk tarafının beklentisi Rumların güneyde oluşturacakları devletin uluslararası camia nezdinde 'Güney Kıbrıs Rum Federe Devleti' olarak algılanması ve bu iki federe devlet arasında bir federasyon inşa edilmesiydi.

Bu manada Türkler açısından sorun çözülmüş gibi görünüyordu. Ancak o kadar kolay olmayacağı kısa sürede anlaşılacaktır. Öncelikle Amerika ve İngiltere'nin başını çektiği batılı dünya Kuzey Kıbrıs'ta oluşturulan yönetimi tanımayacaklarını açıklamakta gecikmediler. Tam tersine, Adada yegane meşru hükümet olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni gördüler ve bu yönetimle 'Kıbrıs Cumhuriyeti' sıfatıyla görüşmelerini sürdürdüler.

Bu tarihten itibaren uluslararası dünya, Rumları adada tek meşru hükümet olarak görmekte ısrar etti. Rumlar da adada Türkler yokmuş gibi davrandılar.

Rumların uzlaşmaz tavrı üzerine Türk tarafı 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Federe Devleti'nden bir adım ileriye giderek Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etti. Böylece Kuzey Kıbrıs'da bağımsız bir Türk devleti kurulmuş oldu. Ancak bu devleti Türkiye dışında hiç kimse tanımadı. (8) Burada ilginç bir nokta da KKTC kurulduğunda Türkiye'nin yanında Pakistan da bu devleti tanımıştı. Fakat batılı devletlerin özellikle de ABD'nin baskılarıyla bu tanınmasını geri çekti.

Ortaya çıkan bu durum yani Türkiye için adanın kuzeyinde KKTC'nin, güneyinde Rum yönetiminin olması; Yunanistan, adadaki Rumlar ve uluslararası camia için ise Türkiye'nin işgalci olması ve adanın tek meşru temsilcisinin güneydeki Rum yönetimi olması durumu günümüze kadar devam etmektedir.

Bu bilgilendirmek için verilen adanın yüzeysel tarihçesinden sonra asıl konu olan AB-GKRY(Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) ilişkilerine geçebiliriz.

B) GKRY-AB İLİŞKİLERİ

1-) GKRY'nin AET ile yaptığı Ortaklık Antlaşması :

Garanti Antlaşması ile garantör devlet statüsünü kazanmış olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Avrupa Toplulukları'na (AT) ortaklık başvurusunda bulunmalarının ardından, 1962 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti de aynı başvuruda bulundu. Kıbrıs'ı AET'ye ortaklık başvurusuna iten temel neden İngiltere'nin tam üyeliği durumunda Kıbrıs ekonomisinin olumsuz yönde etkilenecek oluşuydu. (9)

Başvurunun ardından Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Anayasanın 13. maddesini değiştirerek Türkleri yönetimden tasfiye etmiştir. Böylece Türkler ve Rumlar arasında 1960 yılında kurulan hükümet dağılmış, Londra ve Zürih Antlaşmalarının kurduğu denge sürdürülmemiştir. Yönetimden Türklerin uzaklaştırılmış olmasına karşın, Kıbrıs (GKRY tüm ada adına görüşmüştür) ile AET arasındaki ilişkiler devam etmiş ve AET Kıbrıs arasında ortaklık antlaşması 19 Aralık 1972'de imzalanmış ve 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir.

Ortaklık Antlaşması, bu antlaşmanın dibacesinde belirtildiği gibi, Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanılarak aktedilmiştir. Bu maddeye göre, topluluk bir üçüncü devletle, devletler birliği ya da uluslararası teşkilatla karşılıklı haklar ve yükümlülükler içeren anlaşma aktedebilmektedir. (10)

1972 tarihli Ortaklık Antlaşması 19 maddeden oluşmaktadır. 1. maddede bu antlaşmanın AET ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında bir ortaklık ilişkisi kurduğu belirtildikten hemen sonra, 2.maddede amaçlar sıralanmakta ve süreç planlanmaktadır:

a-) Antlaşma, AET ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki ticaretin temelini ilişkin engelleri aşamalı olarak ortadan kaldırmayı ve böylece uluslararası ticarete katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

b-) Birbirini takip eden iki aşama sözkonusu olacaktır. İlk aşamanın süresi 30 Haziran 1977'de sona erecek, ikinci aşama ilke olarak beş yıl sürecektir.

c-) Birinci aşamanın bitmesinden önceki 18 ay boyunca, ikinci aşamanın içeriği ve AET ile Kıbrıs arasındaki ticaretin önünde bulunan engellerin aşamalı olarak kaldırılması ve Kıbrıs'ın OGT'ye (Ortak Gümrük Tarifesi) uyumunu takiben iki taraf arasında gümrük birliğinin kurulma şartlarını belirlemek amacıyla görüşmeler yapılacaktır.

Söz konusu antlaşmanın 3. maddesine göre, taraflar antlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesini tehlikeye sokabilecek tüm önlemlerden kaçınacaklardır.

Türk toplumunun itirazını önlemek için antlaşmanın 5. maddesinde "AET'nin adadaki iki toplum arasında hiçbir ayırım yapmayacağı" ifade edilmiştir. Ancak bugün AB, bu maddeyi çiğneyerek tek muhatap olarak Rum toplumunu almaktadır.(11) Ayrıca Avrupa, Rumların 1963'ten bu yana Kıbrıs Türklerine karşı uyguladıkları iktisadi, siyasi, kültürel ve sportif temaslar alanındaki insanlık dışı ambargolara kayıtsız kalmış, hatta bu ambargolara destek veren bir tavır takınmıştır.(12)

15.maddede, taraflara 6 ay önceden bildirimde bulunmak şartıyla antlaşmayı feshetme yetkisi tanınmıştır. Madde 16'ya göre, antlaşma hem AT üyesi devletlerin hem de Kıbrıs'ın topraklarında uygulanacak.

Antlaşma, gerekli işlemlerin tamamlandığı hakkında tarafların birbirlerini bilgilendirdikleri tarihi takip eden ayın ilk günü yürürlüğe girecektir (Madde 19).

Bunlar yanında Antlaşma iki taraf arasında ticaret ilişkilerini düzenleyen teknik konulara da yer vermektedir.(13)

2) GKRY-AET Arasında Yapılan Gümrük Birliği

Ortaklık Antlaşmasının birinci dönemi 5 yıl sonunda 30 Haziran 1977'de resmen sona erdi. Ancak adadaki siyasi durum nedeniyle daha somut bir adım atılamadı. (14)

Yunanistan'ın 1981 yılında tam üyeliğinden sonra, Kıbrıs konusunda AT'nin tutumu belirgin bir biçimde değişiklik göstermeye başladı. Yunanistan tam üye olarak Topluluğun kararlarında belirleyici rol oynuyordu. Nitekim, 1987 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunması üzerine hazırlanan 18 Aralık 1989 tarihli AT Komisyonu görüşünde yer alan "Türkiye'nin Topluluğa katılmasının siyasi verileri, Türkiye ve Topluluk üyesi bir devlet arasındaki uyumsuzluk ile Avrupa Konseyi'nin geçenlerde derin kaygılarını belirttiği Kıbrıs'taki durumun yarattığı olumsuz etkilere değinilmedikçe eksik kalacaktır." şeklindeki sözler, Topluluğun Kıbrıs konusunda taraflara eşit uzaklıkta bulunmadığını gösteriyordu. (15)

Neticede, AET ile GKRY arasında Gümrük Birliği görüşmeleri başladı. Kıbrıs Türk Toplumunu da görüşmelere ortaklık antlaşmasının 5.maddesine dayanarak katılmak istemiş, ancak KKTC'nin ayrı bir siyasi birim olarak örgütlenmiş olması nedeniyle bu resmi olarak mümkün olmamış ve gayriresmi nitelikteki görüşmelerde Türk toplumu bu konudaki görüşlerini AET tarafına aktarmıştır.

Sonuçta, AET ile Rumları temsil eden Kıbrıs Cumhuriyeti arasında 22 Mayıs 1987'de Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmış ve 1 Ocak 1988'de antlaşma yürürlüğe girmiştir.

Gümrük Birliği Antlaşması, Ortaklık Antlaşması'nda öngörülen ikinci döneme geçişte uygulanacak hükümleri ve yöntemi düzenlemektedir.

Antlaşmanın 1.maddesi, ikinci dönemin ilki 10 yıl, ikincisi ise 4-5 yıl sürecek iki aşamadan oluşmasını öngörmektedir. İkinci madde, taraflar arasında menşe kuralı prensibine uyulması şartıyla malların serbest dolaşımını sağlamayı dü-

zenlemektedir. Topluluk, tarım ürünlerinde Kıbrıs'a bazı ödümler vermiştir. Bu durumdan KKTC'nin geniş oranda yararlanması mümkünken, menşe kuralı nedeniyle hiçbir ülke tarafından tanınmadığı için bu mümkün olmamıştır.

KKTC'nin tanınmaması ve Türk tarafında üretilen ürünlerin Rum yönetimi tarafından AB'ye intikalinin mümkün olmaması nedeniyle sistemden Türkler yararlanamamışlardır. (16)

3) GKRY'nin AT(Avrupa Topluluğu)'ye Tam Üyelik Başvurusu

Kıbrıs Rum Yönetimi, 3 Temmuz 1990 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti olarak, tam üye olmak için Bakanlar Konseyi'ne Roma Antlaşması'nın 237.maddesine dayanarak başvuruda bulundu. (17)

Kıbrıs Cumhuriyeti adına yapılan bu girişim, 1974-1983 yılları arasında KTFY (Kıbrıs Türk Federe Yönetimi) ve 1983'ten bugüne kadar da KKTC olarak örgütlenen Türk toplumunun dışlanması suretiyle gerçekleşti. (18)

a-) GKRY'nin tam üyelik başvurusuna AT'nin tutumu :

Başvuruya Türkiye ve KKTC'den tepki gelirken, BM Genel Sekreteri de basın toplantısı yaparak, "Rum başvurusu incelenirken, sorunun çözümünün iki tarafın rızasıyla varılacak kapsamlı bir antlaşmayı gerektirdiği gerçeğinin ve BM Güvenlik Konseyi'nin 649 sayılı kararının çözümü güçleştirecek adımlardan sakınılması gerektiğini vurgulamış bulunduğu unutulmaması gerektiğini" belirterek, AT önderlerinin dikkatini çekti. BM Genel Sekreteri'nin uyarısına rağmen Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi 17 Eylül 1990 tarihli toplantısında başvuruyu normal süreç içinde değerlendirme kararı aldı ve Komisyon'dan görüş istedi.

Komisyon, Konsey'in istediği görüşü 30 Haziran 1993'te açıkladı. Raporun ana noktaları şu şekilde sıralanabilir :

"I- Komisyon, Kıbrıs'ın Topluluğa kabulünün güvenliği ve refahı arttıracacağı ve adadaki iki toplumun yakınlaşmasına yardım edeceğine inanmaktadır.

II- Kıbrıs'ın Topluluğa entegrasyonu, kuzey ile güney arasındaki ekonomik gelişme farkını kapatacaktır.

III- Kıbrıs Türk Toplumu lideri de, Avrupa ile entegrasyonun sosyal ve ekonomik çıkarlarının bilincindedir.

IV- Kıbrıs'ın Topluluk ile entegrasyonu, Kıbrıs sorununa barışçıl, dengeli ve nihai bir çözüm sağlayacaktır. Böyle bir çözüm, iki toplum içinde uzlaşmayı, yeniden kuruluşu ve liderlerin birlikte çalışmasını mümkün kılacaktır.

V- Önemli gelişmeler BM Genel Sekreteri'nin gözetimi altında takip edilecektir. Topluluk, BM Genel Sekreteri'ne her türlü desteği vermeye hazırdır.

VI- BM Genel Sekreteri'nin çabalarına rağmen sonuç alınmaması ve öngörülen sürede Kıbrıs sorununun siyasal çözümü için toplumlararası görüşmelerin başlamaması durumunda yeniden bir değerlendirme yapılmalı ve Ocak 1995'te Kıbrıs'ın Topluluğa kabulü sorunu yeniden görüşülmelidir.”

Konsej, 17 Ekim 1993'te Komisyon'un görüşlerini benimsedi ve Kıbrıs'ın üyeliğine ilişkin siyasal iradesini ortaya koyarken, Kıbrıs ile bağlarını güçlendirmeye, Kıbrıs sorununun çözümüne doğrudan katkıda bulunmaya ve Ocak 1995'te tam üyelik sürecini başlatma konusunda görüşme yapmaya kararlı olduğunu gösterdi.

b-) Kıbrıs'ın Tam Üyelik Başvurusuna Kıbrıs Türk Hükümetinin İtiraz Nedenleri

- Siyasal itiraz nedenleri :

I- Daha İngiliz yönetimi sırasında Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun yaşadığı kabul edilmiştir ve 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından bu gerçeği kabul etmeleri üzerine iki ayrı toplumun siyasal eşitliği temelinde kurulmuştur. Dolayısıyla, Kıbrıs Rum toplumunun AT'ye üyelik gibi önemli bir siyasi başvuruyu iki toplum adına yapma hakkı bulunmamaktadır. Çünkü Kıbrıs Türk toplumunu temsil etmemektedir.

II- İki tarafça da kabul edilebilir iki toplumlu, iki kesimli federal bir cumhuriyet temelinde siyasal çözüme ulaşmadan Kıbrıs'ın Topluluğa tam üyeliği söz konusu değildir. Bölünmüş bir adada Topluluğa üyeliğin uygulanması mümkün değildir.

III- Kıbrıs Rum tarafının, yalnızca adadaki Rum unsur tarafından temsil edildiği iddia edilen "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla AT'ye üye olarak kabul edilmesi, Topluluk içinde Yunanistan'ın iki oya sahip olması anlamına gelecektir.

- Hukuksal itiraz nedenleri :

I- Kıbrıs Anayasası'nın 185.maddesinin 2. paragrafı, "Kıbrıs'ın tamamen veya kısmen herhangi bir devletle birleşmesi veya ayrılığı güden bir bağımsızlık konu haricidir." demektedir.

Yine Kıbrıs Anayasası'nın 50.maddesi Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcısının ayrı ayrı ve müştereken sahip oldukları kesin veto hakkını kullanabilecekleri alanları sıralarken, (a) bendinde "Yunanistan Krallığı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ikisinin birden katıldığı milletlerarası teşekküller ve ittifak anlaşmalarına Cumhuriyetin katılması müstesna olmak üzere..."demektedir. Bu maddenin yorumundan, Yunanistan ve Türkiye'nin birlikte üye olmadıkları uluslararası örgütlere katılma konusunda Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı bulunduğu çıkmaktadır.

II- Garanti Antlaşması'nın 1. maddesi, "...Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devlet ile, tamamen veya kısmen, herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe katılmamayı taahhüt eder" diyerek Anayasa'nın 185.maddesinde getirilen kısıtlamayı uluslararası yükümlülük altına da sokmaktadır.

III- Kıbrıs Rum Hükümeti'nin yaptığı başvuru uluslararası hukuka da aykırıdır. 1960 Anayasası ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmaları uluslararası antlaşmalardır. Dolayısıyla bu başvurunun antlaşmalara aykırı olması nedeniyle Kıbrıs'ın AT'ye üyeliği uluslararası hukuka da aykırıdır.

c-) GKRY'nin tam üyelik başvurusu karşısında Türkiye'nin politikası

3 Temmuz 1990'da Kıbrıs Rum Hükümeti'nin AT'ye tam üyelik başvurusu Türkiye'de tepkiyle karşılandı. Bir yandan Dışişleri Bakanı Ali Bozer, başvurunun hukuki temelden yoksun ve geçersiz olduğunu belirten demeçler verirken,

öte yandan KKTC ile “mutabakat metni” imzalanarak ekonomik ve sosyal ilişkileri derinleştirme kararı alındı.(19)

d-) Rum Yönetimi'nin AT'ye tam üye olmak isteme amaçları

Rum Yönetimi'nin AT'ye tam üyelik müracaatının amacı, ekonomik olmaktan çok siyasadır. Rumların amaçları şöyle özetlenebilir :

I- Türkiye'yi, AT üyesi bir ülke toprağını “işgal” eden ülke durumuna düşürerek, AT ile karşı karşıya getirmek, hatta çatıştırmak.

II- AT'ye tam üye olarak, Yunanistan'la birlikte Türkiye'ye karşı iki oya sahip olmak ve AT'yi kendi çıkarları doğrultusunda daha fazla etkileme imkanı elde etmek.

III- Gayri meşru statüsünü meşru bir zeminde pekiştirmek, işgalinde tuttuğu “Kıbrıs hükümeti ve devleti” etiketini güçlendirmek.

IV- Ortaya attıkları “AT ilkeleri temelinde bir çözüm” söylemini ileri götürerek, AT desteğini elde ederek, iki kesimlilik ilkesini ortadan kaldırıp, 1974 öncesine dönüş sağlamak.

V- AT'ye, “tüm Kıbrıs'ın meşru hükümeti” sıfatı ile tam üye olacaklarından, Türk halkını otomatik olarak “Kıbrıs devletinin içinde bir azınlık” durumuna düşürmek ve eşitlik ilkesini yok etmek.

VI- AT'den alacağı yardımlarla ekonomisini daha da güçlendirerek, ambargoların da yardımıyla KKTC ekonomisini ağır bir baskı altına almak.

VII- Kırmızı pasaport vaadiyle kafa bulandırmak ve KKTC'nin birlik beraberliğini parçalamak.

VIII- En önemlisi, Garanti ve İttifak Antlaşmalarını fiilen geçersiz hale getirerek, Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan ve 1960 Antlaşmaları ile Kıbrıs'a da yansıtılan dengeleri Yunanistan lehine bozmak, Türk halkını korumasız bırakmak. Türkiye'ye karşı stratejik üstünlük elde etmek.

IX- Yunanistan'la dolaylı enosisi gerçekleştirerek, 1791 yılında çizilen ilk “megali idea” haritasında gösterilen hedefler çerçevesinde yapılan mücadelede zafer elde etmek.

X- Yunanistan'ı Doğu Akdeniz'e kadar getirerek, Türkiye'nin Güney sahillerini kuşatmak.(20)

4-) AB-GKRY Tam Üyelik Görüşmeleri ve Bu Görüşmelere Türkiye-AB Arasındaki

Gümrük Birliği'nin Etkileri

1994 yılı sonuna doğru, Yunanistan, "Türkiye'nin AB(21) ile imzalayacağı Gümrük Birliği belgesini veto edeceğini" açıkladı. AB'nin amacı, veto'yu Ankara karşısında bir koz olarak kullanmak ve Ankara'yı Gümrük Birliği karşısında, Rum-AB ilişkilerini kabule zorlamaktı. (22)

Türkiye, 2 Şubat 1995'de Londra'da yapılan 5'li toplantıda Londra ve Zürih antlaşmalarından doğan garantörlük hakkından geri adım attı ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile AB arasında 1996 Mart ayında başlayacak olan Hükümetlerarası Konferansın bitmesinden 6 ay sonra tam üyelik müzakerelerine başlamasına yeşil ışık yaktı.(23)

Ardından, 6 Mart ve 12 Haziran 1995 tarihlerinde Avrupa Birliği, Türkiye'nin Birlik ile Gümrük Birliği sürecine girmesine paralel olarak, Kıbrıs'ın tam üyelik için hazır olduğu ve başvuruyu yapan Kıbrıs Rum Yönetimi'nin "Kıbrıs Hükümeti" olarak tek muhatap kabul edileceği yönünde kararlar aldı. (24)

Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği kararında ilginç olan bir nokta da AB'nin tutumudur. Gümrük Birliği, TR-AB Ortaklık Konseyi'nin aldığı bir karardır. Bu karar, yani 1/95 no'lu karar, doğrudan uygulanabilir bir karardır. Yani ne Avrupa Parlamentosu'nda, ne üye ülkelerin parlamentolarında, ne de Türk Parlamentosu'nda onaylanmasına gerek vardır. Ancak ilginç bir şekilde kararın içeriğinin geniş olması bahane edilerek Avrupa Parlamentosu'nda onaylanmıştır. Bunun amacı açıktır. AB, bunu yaparak Yunanistan'ın vetosu ile Kıbrıs konusunda taviz koparmak istemiştir.

Sonuç olarak, Haziran 1995'de GKRY ile AB, Ortaklık Konseyi'ni Brüksel'de topluyor ve tam üyelik görüşmeleri için bir adım daha atılmış oluyordu.

AB'nin Kıbrıs'la görüşmelere başlayacağını 1990'ların ortasında açığa çıkmasının ardından Rumlar, meselelerini desteklemek için yoğun bir diplomatik seferberlik üstlendiler. Bu kampanyanın bir parçası olarak, Kıbrıs sorunuyla üyelik başvurusunu ayırmak için girişimde bulunuldu. Bu aşağıda vurgulanan üç ana noktayla yapılmıştır :

a-) Cumhuriyet hükümeti (Rumlar), adadaki tek meşru otoritedir ve bu sebeple tüm görüşmeleri Cumhuriyet Hükümeti yürütmelidir.

b-) Üye olmayan bir devletin (Türkiye) uyuşmaz tavrı ve yasadışı bir hükümetin (KKTC) işgali, AB ve Kıbrıs için tamamen mantıksızdır.

c-) Kıbrıs Hükümeti, AB müktesebatına (Acquis Communiqué) uyumda herşeyi yapıyor ve AB, üyelik için müzakere tarihi belirlediğinde hazır olacak. (25)

Bütün bu gelişmelerin yavaş yavaş açığa çıkmaya başlaması Milli Güvenlik Kurulu'nun 1995 sonlarına doğru, Türkiye'nin Kıbrıs politikası konusunda karar almasına yol açtı. MGK, konuya el koydu. Bu tutum sonucu olarak ve Kıbrıs Rum Yönetimi ile Yunanistan arasında Ortak Savunma Doktrini'nin oluşturulmasının ardından 28 Aralık 1995'de tepki olarak Demirel-Denktaş Deklarasyonu yayınlandı. (26) Bu deklarasyonda, kısaca, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1960 Garantisi ve İttifak Antlaşmaları uyarınca etkin ve fiili garantisinin devam edeceği, ayrıca KKTC'nin güvenlik, çıkarlarını tam olarak koruyacağı ve bu konuda Rum/Yunan tarafının giriştiği askeri tırmanma teşebbüsleri karşısında gerekli mukabil tedbirleri alacağı belirtilmiştir.

Öte yandan, AB ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında 17. Ortaklık Konseyi toplantısı 15 Mayıs 1996 tarihinde yapılmıştır. Böylece, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB üyeliği sürecinde bir adı daha atılmış oldu. Yine 1996 yılı başlarında, 12 Haziran 1995'te yapılan 16. Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda alınmış olan 74 Milyon ECU'luk IV. Finansal Protokol uygulamaya konmuştur.

Bu gelişmelerin ardından, 20 Ocak 1997 tarihinde Ankara'da, Türkiye Cumhuriyeti ile KKTC, Kıbrıs Rum Yönetimi ile AB arasındaki ilişkilerin kabul edilmezliği, Türkiye'nin KKTC'ye olan mevcut desteğinin aynen süreceği ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tek başına AB üyeliği için atacağı her adımın KKTC'nin Türkiye ile bütünleşme sürecini hızlandıracağı temelinde bir ortak deklarasyon yayınlamışlardır. TBMM de bir gün sonraki oturumda bu deklarasyonu teyid eden bir karar almış ve kamuoyuna duyurmuştur. (27)

5-) Lüksemburg-Helsinki Zirveleri Arası Dönemde Kıbrıs

1997 yılındaki Demirel-Denktaş Deklarasyonu'nun ardından AB, 24 Şubat

1997 tarihinde Kıbrıs'ın üyeliği konusundaki açıklamasında, bunun gerçekleşebilmesi için adada siyasi bir çözümün şart olduğunu, görüşmelere Türk tarafının da katılımının mutlaka sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu açıklamaya sert tepki gösteren Yunanistan da bu durumda Birliğin doğruya doğru genişlemesini veto edeceğini ifade etmiştir. (28)

Bu gelişme sonrasında AB Komisyonu'nun 15 Temmuz 1997 tarihli Güm-dem 2000 başlıklı raporunda Türkiye ile ilgili konular iyice belirginleşmiş ve Türkiye yeni aday listesinde yer almamıştı. Buna karşılık Kıbrıs'a aynı aday listesinde yer verilmişti.(29)

1997 Aralık ayında Lüksemburg'da gerçekleştirilen AB zirvesinde Türkiye'ye "aday ülke" sıfatı bile verilmedi. Bunun yerine "aday olmaya ehil ülke" olduğu belirtildi. Aynı zirvede Rumlara "Kıbrıs Cumhuriyeti" sıfatıyla AB üyelik müzakerelerine başlayabilecekleri söylendi. Görüşmelere başlama yılı olarak da 1998 yılı gösterildi.

Türkiye'nin bu duruma tepki göstermesi kaçınılmazdı ve nitekim öyle oldu. Türkiye, AB ile siyasi diyalogu askıya aldığı açıkladı. Bu, AB yetkilileri ile Kıbrıs meselesini de görüşmemek anlamına geliyordu. (30)

Türkiye'nin bir başka tepkisi de Demirel-Denktaş'ın 23 Nisan 1998'de yaptıkları ortak açıklamadır. Buna göre; KKTC'nin devamının vazgeçilmez bir hedef olduğu ve bunun daha önce yapılan ortak açıklamalar temelinde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtiliyordu.(31)

Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu kesmesi ve Türk-Yunan ilişkilerinin özellikle S-300 ve Öcalan krizleri yüzünden en gergin noktasına gelmesi üzerine AB içerisinde Kıbrıs'la ilgili çatlak sesler çıkmaya başladı. Doğrudan AB'nin politikalarını belirleyemeyen bu muhalif sesler bilhassa Almanya, Fransa, Hollanda ve İtalya tarafından açık açık ifade edilen siyaset alternatifleri haline gelmekte gecikmedi. Yunanistan'ın vetosu yüzünden bu muhalefet AB'nin resmi siyaseti haline gelemedi; ancak bu dört ülke Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşılmadan Rum tarafının bütün Kıbrıs adına üye olmasının doğru olmayacağını hem değişik vesilelerle ifade ettiler hem de bu görüşleri kendi ülkelerinin siyaseti haline getirdi-

ler. Açıkça söylemeler de bu ülkeler, Rum tarafının üyelik müzakerelerini tamamlaması halinde, eğer adadaki çözümsüzlük devam ediyorsa, Rum tarafı diğer bütün kriterleri yerine getirirse bile üye olamayacağını ima etmekten geri durmadılar. Bu, bir manada söz konusu ülkelerin Rum tarafının üyeliğini son noktada veto etmeye hazırlandıkları anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu noktada Yunanistan'ın İngiltere'nin de yardımlarıyla AB siyaseti haline getirdiği Kıbrıs projesi, Türkiye'nin AB genişleme sürecinden dışlanması yüzünden sekteye uğramıştı. Ve Yunanistan'ın izlediği gerginlik politikaları bu işin sekteye uğramasına katkıda bulunmuştu.

1999 yılından sonra Atina'da gerçekleşen taktik siyaset değişikliği, AB ve Yunanistan açısından sıkışmış durumdaki Kıbrıs diplomasisinin önünü açacaktı. Bu taktiksel siyaset değişikliğine göre Atina, Türkiye ile gerginlik siyasetine son verecek; ancak temel tezlerinde ısrar edecekti. Ayrıca, bu gidişattan sonuç alınabilmesi için Türkiye yeniden AB'nin nüfuz alanına çekilecekti. Zaten Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye üzerindeki nüfuzunu tamamen kaybetmiş olan AB de Türkiye'yi tekrar kendi içine çekmeyi çıkarları açısından uygun buluyordu.(32)

6-) Helsinki Zirvesi Kararları Işığında Kıbrıs-AB İlişkileri

Yunanistan'ın gerginlik politikasından vazgeçmesiyle başladığı yeni politika sonucu, Türk-Yunan ilişkilerinde sözde bir iyileşme yaşandı. Ardından Türkiye'de yaşanan Ağustos ve Kasım depremlerinde Yunanistan "bir dost edasıyla" Türkiye'nin yanında yer aldı. Ve bu politikaların meyvasını almakta gecikmedi.

Yunanistan, Türkiye'yi Kıbrıs ve Ege sorunlarını istediği çerçevenin içine yani AB'nin nüfuz alanına hızla geri çekmeye çalıştı. Bunu da Helsinki Zirvesi kararlarıyla başardı. (33)

10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verildi. Böylece AB Lüksemburg Zirvesi sonrası siyasi konularda kaybettiği Türkiye'yi yeniden içine çekmiş oldu.

Helsinki AB Konseyi Sonuç Belgesi'nin genişleme ile ilgili bölümünün 9.maddesi Kıbrıs'la ilgilidir;

“9.madde;

(a) Avrupa Birliği Konseyi, 3 Aralık tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı bir çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnuniyetle karşılar ve BM Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.

(b) Avrupa Birliği Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşmamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir önşart olmaksızın verilecektir. Bu konuda, Konsey tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.” (34)

Helsinki Zirvesi'nin genişleme ile ilgili sonuçlarının 9. maddesinde yer alan “Kıbrıs konusundaki görüşmelerden bir sonuç alınamamasının Konsey'in, Kıbrıs'ın AB'ye katılımı konusunda karar almasını engellemeyeceği” ifadesinden bazı anlamlar çıkarmak gerekir. Bunlardan birincisi, KKTC dışarıda bırakılmak suretiyle, Kıbrıs Türkleri'nin güvencesi kabul edilen “garantörlük” statüsünün ortadan kalkacağıdır.

Diğeri de adanın stratejik değerinin artmasıyla GKRY, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder bir duruma gelmiştir. Buna bir örnek olarak son dönemdeki silahlanma çabaları ve hizmete sokulan Baf Hava Üssü gösterilebilir. (35)

Sonuçta, Helsinki Zirvesi kararlarına Kıbrıs meselesinin nasıl çözülmesi gerektiğini açık bir şekilde yazdıran Yunanistan, daha sonra Kasım 2000'de açıklanan ve Aralık 2000'deki Nice zirvesinde onaylanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde bu görüşlerini Kıbrıs ve Ege sorunları açısından siyasi bir kriter haline getirdi. (36)

C-) SONUÇ :

GKRY'nin AB'ye tüm ada adına tam üye olması KKTC açısından bakıldığında KKTC'nin bağımsız devlet statüsünü ortadan kaldırmakla kalmayacak, Kıbrıs Türkünü düpedüz Rumların "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin boyunduruğu altına sokacaktır. (37)

GKRY'nin AB'ye tüm ada adına alınmasına Türkiye Cumhuriyeti açısından baktığımızda ise, Türkiye, AB üyesi bir ülkenin toprağını işgal altında tutan bir ülke durumuna düşecektir.(38) Ayrıca Türkiye, GKRY'nin üyeliği sonucu KKTC ile bir entegrasyona girebilir, daha doğrusu KKTC Türkiye'ye katılır (İltihak). Bu da AB ile Türkiye'yi karşı karşıya getirir. Hatta Türkiye'nin AB'ye katılması ihtimali kalmaz. Bu durumun Türkiye'ye bir başka etkisi de, AB içinde Yunanistan yanında Türkiye'yi veto eden ikinci bir üye de Kıbrıs (GKRY) olur. Rumların tam üyeliğinin Türkiye'ye bir diğer etkisi de stratejiktir. Tam üyelikten sonra AB Akdeniz ticaretinin denetimini eline geçireceği gibi, enerji konusunda da Orta Doğu ve Hazar'da etkinliğini arttıracaktır. Bir başka etki, Türkiye'nin 1960 Antlaşmaları'ndan doğan garantörlük hakkının son bulacağıdır. Burada bir başka durum da AB'nin Türkiye'yi Kıbrıs konusunda köşeye sıkıştırma politikasıdır. Bu politikanın ilk hamlesi olarak, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye verilen adaylık statüsü karşılığında sonuç belgesi 9.maddesindeki: "Kıbrıs sorununun çözümlenmemesi Kıbrıs'ın tam üyeliğine engel değildir" ibaresinin alınmasıdır. Bir diğer hamle de, Türkiye'nin yaşamakta olduğu finansal krizler sonucu Ankara'ya dış yardım sağlayan çevrelerin, bu dış yardım karşılığında Türkiye'den Kıbrıs tavizleri elde edebileceği beklentisidir. Ancak şartlar ne olursa olsun Kıbrıs konusunda Rum-Yunan ikilisinin beklediği AB çözümlerine Türkiye'nin razı olmayacağı ortadadır. (39)

Olaya GKRY tarafından bakıldığında, Rumlar, AB'ye tam üyelik durumunda, herşeyden önce yıllardır uğraştıkları Enosis'i gerçekleştirmiş olacaklardır. Rumlar sırtlarını AB üyesi bir ülkeye yani Yunanistan'a dayamışlar ve tam üyelik için Yunanistan gölgesinde ilerlemektedirler. GKRY ve Yunanistan yıllardır uğraştıkları Enosis'i dolaylı olarak gerçekleştirmek için ellerinden gelen herşeyi yapmaya başladılar. GKRY, siyasi ve ekonomik açıdan, Yunanistan yardımıyla kriterlere uyma yolunda ilerlerken, askeri açıdan da Türkiye'ye tehdit olacaköl-

çüde silahlanmaktadırlar. Önce S-300 krizi, sonra Yunanistan'ın adanın güneyinde askeri üsler kurması buna örnektir. Bu amaçla yapılan askeri üslerden biri Baf Hava Üssü'dür. GKRY bu üssü, Avrupa Birliği üyesi olmadan içinde yeralınamayan "Avrupa Birliği Ordusu"na tahsis etmek için girişimlerde bulundu. Bu hareketiyle Kıbrıs Rum Yönetimi, AB ordusuna girmek için propoganda faaliyetleri başlattığı şeklinde yorumlandı. (40)

Buraya kadar yapılan projeksiyonlardan (öngörülerden) sonra, bir realite olarak 2000 yılı itibariyle GKRY ile AB arasında tam üyelik görüşmelerinin sürdüğünü belirtmekte fayda vardır. Bu durumda ortada duran ihtimaller şunlardır:

a-) AB birkaç yıl sonra GKRY'ni Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tam üye yapabilir. Bu durumda adayı fiilen bölmüş ve iki devletli yapıyı meşrulaştırmış olur.

GKRY AB'ye girdiğinde, KKTC'nin bulunduğu bölge de AB tarafından GKRY'nin (Kıbrıs Cumhuriyeti) bir parçası olarak mütalaa edilecektir.

b-) Türk-Yunan tarafları aralarında anlaşılır ve sonra Kıbrıs AB'ye girer. Bu durumda anlaşmanın biçimine bakmak, federasyon mu, konfederasyon mu olduğunu göremek değerlendirme yapmak gerekir.

Konfederasyon şeklinde bir çözüm bulunursa, Türk tarafı da, Rum tarafı da karşılıklı olarak birbirlerinin egemenlik haklarına saygı gösterirler. Aynı egemenliğin tanınması pratikte, iki ayrı devletin, iki taraf arasında mutlak eşitliğin bulunduğu kabulü anlamına gelir. Bu Kıbrıs Konfederasyonu, Türkiye'nin içinde bulunmadığı AB'ye üye olursa, Türkler bakımından sorun yine de çözülmüş olmaz. Çünkü bu durum, AB mekanizması içinde bağımsız hareket etme, yetki kullanma imkanı sağlamaz. Konfederasyon durumunda, Türk tarafı, "konfederasyonun bir tarafı" konumunda olacaktır. Bağımsız bir devlet olmaz. Türk tarafı bağımsız olarak oy kullanamaz ve aynı şekilde Türk tarafının veto hakkı da olmaz.

Federasyon şeklinde bir formülde ise, tarafların "egemenlik hakları" da yoktur. Taraflar topluluk (cemaat) konumundadırlar. İki tarafın aralarında anlaşmaları "federasyon formülü" çok dengeli, iki tarafın karşılıklı çıkarlarını koruyan bir biçimde yapılmalıdır. Ancak federasyon olarak AB içine girince durum

değişebilir. Örneğin, Rumlar, “biz bu federasyonda çoğunluğu oluşturuyoruz, çoğulcu ve üniter bir yapı kuruyoruz” diyerek dayatabilir. (41)

Bu durumda en akılcı çözüm, AB tarafının, adada kalıcı bir çözüm bulunmadan Kıbrıs'ı (GKRY) üyeliğe almaması şeklindedir. Türkiye ve Kıbrıs'lı Türkler açısından durumu değerlendirdiğimizde de, adada ne tür bir çözüm olursa olsun bunun Türk toplumunun güvenliği açısından Türkiye'nin garantörlüğünü yok edici bir şekilde olmaması gerekir. Yani eğer Kıbrıs, AB'ye Kıbrıs Cumhuriyeti olarak ya da başka bir oluşum içinde girecekse, bu durum, Türkiye'nin üyeliği gerçekleşmeden yapıldığı taktirde her açıdan KKTC ve Türkiye için zararlı olur.

SONNOTLAR:

- (1) Manisalı, Erol “Dünden Bugüne Kıbrıs”, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, Nisan 2000, s.11-15
- (2) A.g.e., s.16
- (3) A.g.e., s.25
- (4) Evran, Mustafa “Türkiye-Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliği”, [“http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm”](http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm)
- (5) Der: Sönmezoğlu, Faruk “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”, Der Yayınları, İstanbul-1996, s.266-267
- (6) Perceptions, September-November 1999 (Volume IV, Number 3)“Summary of the Opinion of Professor M.H. Mendelson, QC, on the Application of the ‘Republic of Cyprus’ to join The European Union” pp:139-142
- (7) Der: Sönmezoğlu, Faruk “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”, Der Yayınları, İstanbul-1996, s.248-268-269
- (8) Ünal, Hasan; Coşkun Demirtaş, Birgül “Kıbrıs Meselesi: Kısa Tarihçe, Mevcut Durum Analizi ve Muhtemel Senaryolar”, Stratejik Analiz, Cilt-1, Sayı 12, Nisan 2001, S.41-42-43
- (9) Fırat, M.Melek “AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin Politikaları”, Der: Gencer Özcan-Şule Kut, “Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemi; Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl”, Boyut Kitapları, Kasım 98-İstanbul, s.230
- (10) Işıldak, Deniz “Kıbrıs'ın AB Süreci”, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Bülteni, Global Bakış Kış'98, s.13
- (11) İsmail, Sabahattin “Kıbrıs'ın AB'ye Üyeliği ve Uluslararası Hukuk”, [“http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm”](http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm)
- (12) Evran, Mustafa “Türkiye-Avrupa İlişkileri çerçevesinde Kıbrıs'ın AB'ye üyeliği”, [“http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm”](http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm)
- (13) Fırat, M.Melek “AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin Politikaları”, Der: Gencer Özcan-Şule Kut, “Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemi; Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl”, Boyut Kitapları, Kasım 98-İstanbul, s.231-232
- (14) Işıldak, Deniz “Kıbrıs'ın AB süreci”, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Dergisi Global Bakış, Kış'98, s.14
- (15) Fırat, M. Melek “AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin Politikaları”, Der: Gencer Özcan-Şule Kut, “Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemi; Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl”, Bo-

yut Kitapları, Kasım 98-İstanbul , s.238-239

- (16) Işıldak, Deniz “Kıbrıs’ın AB süreci”, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Bülteni Global Bakış, Kış’98 , s.14
- (17) Sönmezoğlu, Faruk “Türkiye-Yunanistan İlişkileri & Büyük Güçler”, Der Yayınları, İstanbul-2000, s.303
- (18) Işıldak, Deniz “Kıbrıs’ın AB Süreci”, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Dergisi Global Bakış, Kış’98 , s.14
- (19) Fırat, M. Melek “AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye’nin Politikaları”, Der: Gencer Özcan-Şule Kut , “Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemi; Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl”, Boyut Kitapları, Kasım 98-İstanbul , ss.260-265
- (20) İsmail, Sabahattin “Kıbrıs’ın AB’ye Üyeliği ve Uluslararası Hukuk”, “<http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm>”
- (21) 9-10 Aralık 1991 tarihinde Hollanda’nın Maastricht kentinde yapılan Avrupa Topluluğu Konsey toplantısında (Maastricht Zirvesi) “Avrupa Birliği Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşma 1993’te yürürlüğe girdi. Buna göre topluluk, birliğe dönüştürülmüştür ve Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği olmuştur. Bu nedenle, çalışmanın bundan sonraki bölümünde daha önce kullanılan AT yerine AB kullanılmıştır.
- (22) Manisalı, Erol “Dünden Bugüne Kıbrıs”, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, Nisan-2000, s.82
- (23) Işıldak, Deniz “Kıbrıs’ın AB süreci” , Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Bülteni Global Bakış, Kış’98 , s.15
- (24) Sönmezoğlu, Faruk “Türkiye-Yunanistan İlişkileri & Büyük Güçler” ,Der Yayınları, İstanbul-2000, s.304
- (25) Nugent, Neill (Manchester Metropolitan University), “EU Enlargement and ‘The Cyprus Problem’ ” , Journal of Comman Market Studies, March-2000, Vol.38, No:1, p:137
- (26) Manisalı, Erol “Dünden Bugüne Kıbrıs” , Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, Nisan-2000, s.83
- (27) Sönmezoğlu, Faruk “Türkiye-Yunanistan İlişkileri & Büyük Güçler” ,Der Yayınları, İstanbul-2000, s.3
- (28) A.g.e. , s.306
- (29) Fırat, M. Melek “AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye’nin Politikaları”, Der: Gencer Özcan-Şule Kut , “Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündemi; Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl”, Boyut Kitapları, Kasım 98-İstanbul , s.274
- (30) Ünal, Hasan; Coşkun Demirtaş, Birgül “Kıbrıs Meselesi: Kısa Tarihçe, Mevcut Durum Analizi ve Muhtemel Senaryolar”, Stratejik Analiz, Cilt 1 , Sayı 12, Nisan 2001, s.49
- (31) Uğur, Mehmet “Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/ İnanırcılık İkilemi” , Everest Yayınları, Eylül-2000, s.241
- (32) Ünal, Hasan; Coşkun Demirtaş, Birgül “Kıbrıs Meselesi: Kısa Tarihçe, Mevcut Durum Analizi ve Muhtemel Senaryolar”, Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 12, Nisan-2001, s.49
- (33) A.g.e., s.50
- (34) Helsinki AB Konseyi Sonuç Belgesi (Genişleme İle İlgili Bölüm)
- (35) Öztürk, Metin Osman “Güncel Türkiye-AB İlişkileri : Helsinki Zirvesi Kararları Işığında Savunma ve Güvenlik Açılımlarından Bir Değerlendirme” , Aydınlar Ocağı , Bahar-2001, Sayı 12 , s.44
- (36) Ünal, Hasan; Coşkun Demirtaş, Birgül “Kıbrıs Meselesi: Kısa Tarihçe, Mevcut Durum Analizi ve Muhtemel Senaryolar”, Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 12, Nisan-2001, s.50
- (37) Ratıp, Arman “Kıbrıs Türki’nün 1960 Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği’ne Türkiye’siz Girmesi Mükün mü?” , “<http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm>”
- (38) Karsavran, Erol “Durdurun AB’yi İncecek Var!” , “<http://kktc.pubinto.gov.nc.tr/eu/ab2.htm>”
- (39) Ünal, Hasan; Coşkun Demirtaş, Birgül “Kıbrıs Meselesi: Kısa Tarihçe , Mevcut Durum Analizi ve Muhtemel Senaryolar” , Stratejik Analiz, Cilt 1 , Sayı 12 , Nisan 2001, s.51

ÜÇÜNCÜ SEKTÖR KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ 2001 YILI BİBLİYOGRAFYASI

Soyadı Adı	Ay (Sayı)	Sayfa	Konu
AKAY METİN AKÇAY Yaşar SAYILI Murat	Ocak - Mart (131)	42-62	Tokat İli Erbaa Ovası Tarla Arazilerinde Kapitalizasyon Faiz Oranının Saptanması Üzerine Bir Araştırma
AKGEMCİ Tahir	Nisan-Haziran (132)	5-16	Kariyer Planlaması
AKSOY Sezgin	Ocak-Mart (131)	63-75	Üstel Büyüme Modelinin Türkiye Döviz Kuru Öngörü Performansı: 2000 Yılı Döviz Kuru Politikasının Etkisi
AKTÜRK Duygu	Ekim-Aralık (134)		Orta Asya Cumhuriyetlerinde Tarım
BAŞYAZI	Ocak-Mart (131)	3-4	Kuraklık ve Gözyaşı
BAŞYAZI	Nisan-Haziran (132)	3-4	Tarım Gerçeği ve Bazı Yazarlar
BAŞYAZI	Temmuz-Eylül (133)	3-5	Ekmek Fiyatları ve Kooperatifçilik
BAŞYAZI	Ekim-Aralık (134)	3-	
ÇETİN Muharrem	Ekim-Aralık (134)		Halkla İlişkilerin Gelişim Süreci ve Örgüt Açısından Önemi
GÖRMEZ Kemal	Nisan-Haziran (132)	53-64	Ekolojik Sorunların Aktüel Olmayan Boyutları
GÜNDOĞMUŞ Erdemir	Temmuz-Eylül (133)	54-80	Input-Output Analizlerine Göre Türkiye'de Tarım İle Diğer Sektörler Arasındaki Yapısal İlişkilerin Gelişimi (1963-1990)
MEYDAN Selma	Ocak-Mart (131)	29-41	Stratejik Pazarlama Planlaması
			Elemanlarından Ürün Konulandırma ve Yeniden Konulandırma Stratejilerinin Ortaya Konulması
MUTLU Ahmet	Ekim-Aralık (134)		Ekoloji Düşüncesi ve Ekoloji Düşüncesinin Kavramları
SAAT Mesiha	Ocak-Mart (131)	17-28	Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi
SAAT Mesiha	Nisan-Haziran (132)	37-52	Ürün Geliştirmede Eşanlı Mühendislik Yaklaşımı ve Uygulaması
SAĞSEN İlhan	Ekim-Aralık (134)		Güney Kıbrıs Rum Yönetim-Avrupa Birliği İlişkileri
SARIOĞLU Mehmet	Temmuz-Eylül (133)	6-21	Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara'da Konut Sorunu ve Konut Kooperatifleri
ŞAMİLOĞLU Fâmil	Ocak-Mart (131)	5-16	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansman ve Yatırım Sorunlarının Çözümünde Leasingin Yeri ve Önemi
TANRIVERMİŞ Harun	Temmuz-Eylül (133)	22-53	Tarımsal Yatırımlarda Çevresel Etki Değerlendimesi ve Türkiye'deki Uygulamaları
TANRIVERMİŞ Harun GÜNDOĞMUŞ Erdemir	Ekim-Aralık (134)		Ankara İlinde Buğday Üreten Tarım İşletmelerinde Farklı Hasat Tekniklerinin Birim Maliyetlere Etkisi Üzerine Bir Araştırma
TOPALOĞLU Melih	Nisan-Haziran (132)	17-36	Örgütlerde Çatışma ve Çatışma Yönetimi (Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama)

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİM VAKFI ORGANLARI

YÖNETİM KURULU

- Başkan** : **Kamil ÖZDEMİR**
Şekerbank A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı
- Başkan Yardımcısı** : **M. Nedim YILMAZ**
TİGEM Vakfı Başkanı
- Muhasip Üye** : **Yrd.Doç.Dr. Nurettin PARILTI**
G.Ü. İİBF Öğretim Üyesi
- Üye** : **Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ**
G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanı
- Üye** : **Sadir DURMAZ**
Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Gen.Müd.Yrd.
- Üye** : **Prof.Dr. Celal ER**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Turhan GEVREK**
Hedef Tarım Ticaret ve San. A.Ş.
- Üye** : **Nurettin HAZAR**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye** : **Yavuz KOCA**
Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdür Yardımcısı

DENETLEME KURULU

- Başkan** : **Doç. Dr. Nevzat AYPEK**
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye** : **Özdemir ÜNSAL**
Emekli Bankacı
- Üye** : **A. Kadir AKGÜL**
Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri Birlikleri
Merkez Birliği Genel Müdürü

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU'NUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI

1.	1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Uygulamasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler)	1.100.000 TL.
2.	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	600.000 TL.
3.	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	1.100.000 TL.
4.	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38)	600.000 TL.
5.	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	750.000 TL.
6.	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	1.100.000 TL.
7.	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	750.000 TL.
8.	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	1.100.000 TL.
9.	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 44)	1.100.000 TL.
10.	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	750.000 TL.
11.	The Cooperative Movement in Turkey and Its Exoected Development (Yayın No. 46)	750.000 TL.
12.	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	1.500.000 TL.
13.	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	1.500.000 TL.
14.	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	1.100.000 TL.
15.	Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	1.100.000 TL.
16.	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	600.000 TL.
17.	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	1.100.000 TL.
18.	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 57)	1.500.000 TL.
19.	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	1.500.000 TL.
20.	Türkiye'de Kooperatifin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60)	1.500.000 TL.
21.	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	1.100.000 TL.
22.	Marketin Functions On Foreign Trade in Turkey and In The United States of America (Yayın No. 63)	1.500.000 TL.
23.	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri - Seminer - Tebliğler (Yayın No. 64)	1.100.000 TL.
24.	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	1.100.000 TL.
25.	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Seminer Tebliğler (Yayın No. 65)	1.100.000 TL.
26.	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 67)	1.100.000 TL.
27.	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 68)	1.500.000 TL.
28.	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma (Yayın No. 70)	1.500.000 TL.
29.	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	1.500.000 TL.
30.	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	1.500.000 TL.
31.	Türkiye'de Sendikalar Faaliyetleri İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkanları - Araştırma (Yayın No. 73)	1.400.000 TL.
32.	Yeni Seminer - Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	1.500.000 TL.
33.	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bünyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	1.100.000 TL.
34.	"Kooperatifler ve Özelleştirme" - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	1.100.000 TL.
35.	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	1.100.000 TL.
36.	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	1.500.000 TL.
37.	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	1.800.000 TL.
38.	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 80)	1.800.000 TL.
39.	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	2.000.000 TL.
40.	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	2.000.000 TL.
41.	Milli Hakimiyetin İktisadi, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğleri (Yayın No. 83)	2.000.000 TL.
42.	1983 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 84)	1.500.000 TL.
43.	1994 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 85)	3.500.000 TL.
44.	XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 86)	3.500.000 TL.
45.	XV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 87)	3.500.000 TL.
46.	Türkiye'de Kooperatifçilik (Yayın No. 88)	3.500.000 TL.
47.	XVI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 89)	1.100.000 TL.
48.	XVI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce-Almanca Tebliğler (Yayın No. 90)	3.500.000 TL.
	<i>Not: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerine %25 iskontolu olarak satılır.</i>	3.500.000 TL.

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	2.500.000	Karınca'nın Eki	4.000.000	10.000.000
Adet (\$)	2	olup parasızdır.	4	8
Adet (EURO)	1,5		3,5	6
Yıllık (TL)	25.000.000		16.000.000	20.000.000
	(12 sayı ve Karınca Kardeş)		(4 Sayı)	(2 Sayı)

Yayın İsteme Adresi: Türkiye Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi No. 38/A 0642

Tel: 0.312. 435 98 99 - 435 96 91 • Fax: 0.312. 430 42 92

Yayın bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Ziya Gökalp Şb. 01013550 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayın isteyenlerin; PTT masrafı dahil, yayın bedelinin hesabımıza yatırıldıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri halinde yayınlar hesabeli olarak gönderilir.